

●
●
●

Leerlijn schrijven met
peer response en
instructie in genrekennis

Docentenhandleiding bij de lessenseries voor de groepen 5-8

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

slo

Leerlijn schrijven met peer response en instructie in genrekennis

Docentenhandleiding bij de lessenseries voor de
groepen 5-8

Januari 2018

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Verantwoording

2017 SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling), Enschede

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Auteur: Mariëtte Hoogeveen

Met medewerking van: Amos van Gelderen, Annechien Wijnbergh, Iris Bonhof, Susan Freriks en Rianne Kooij

Informatie

SLO

Afdeling: primair onderwijs

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: primaironderwijs@slo.nl

AN: 1.7722.736

Inhoud

1.	Inleiding	5
2.	Achtergrond en aanpak	7
2.1	Naar procesgericht schrijfonderwijs	7
2.2	Schrijven met peer response en instructie in genrekennis	7
2.3	Schrijven met peer response	8
2.4	Instructie in genrekennis	9
2.5	Instructie in specifieke genrekennis	10
3.	Kenmerken van de lessenseries	13
3.1	Structuur van de lessenserie	13
3.2	Materiaal voor zelfstandig werken	15
3.3	Rol van de leerkracht	15
3.4	Schrijflessen in fasen	16
3.5	Schrijven met de computer	18
4.	Taken voor de leerkracht	19
4.1	Introductie van de lessenreeks (tijdens les 1 en les 7)	19
4.2	Klassikale oriëntaties (tijdens les 1)	19
4.3	Demonstraties tekstbesprekingen	19
4.4	Publiceren	20
4.5	Samenstelling duo's en groepjes	21
4.6	Differentiëren naar instructiebehoefte	21
4.7	Tijd bewaken	22
4.8	Vragen beantwoorden	22
4.9	Observeren tekstbesprekingen	22
4.10	Opslaan en printen teksten	22
5.	Instructies groep 5	23
5.1	Algemene toelichting	23
5.2	Schrijfopdracht 1: Ik vond een keer.....(les 1-2)	25
5.3	Schrijfopdracht 2: Mijn geheime plaats (les 3 en 4)	28
5.4	Schrijfopdracht 3: Hoe ik vroeger speelde (les 5-6)	30
5.5	Schrijfopdracht 4: Wat ik op de speelplaats zie.....(les 7 en 8)	33
5.6	Schrijfopdracht 5: Maak een gek beest (les 9-10)	36
5.7	Schrijfopdracht 6: Speel dit spel (les 11 en 12)	39
6.	Instructies groep 6	43
6.1	Schrijfopdracht 1: Welk dier is dit? (les 1-2)	43
6.2	Schrijfopdracht 2: Dieren vergelijken (les 3-4)	46
6.3	Schrijfopdracht 3: Het dier waar ik op lijk (les 5-6)	48
6.4	Schrijfopdracht 4: Een spannend dierenverhaal (les 7-8)	50
6.5	Schrijfopdracht 5: Het dierentoneel? (Les 9 en 10)	52
6.6	Schrijfopdracht 6: Door de ogen van een dier (les 11-12)	54
7.	Instructies groep 7	55
7.1	Schrijfopdracht 1: Wie ben ik? (les 1-2)	55
7.2	Schrijfopdracht 2: Wie zijn zij? (les 3-4)	57

7.3	Schrijfpdracht 3: Onze idolen (les 5-6)	59
7.4	Schrijfpdracht 4: Hoe overtuig ik mijn ouder(s)? (les 7-8)	61
7.5	Schrijfpdracht 5: Je kunt niet zonder vrienden! (Les 9 en 10)	63
7.6	Schrijfpdracht 6: Echte vrienden (les 11-12)	65
8.	Instructies op groep 8	67
8.1	Schrijfpdracht 1: Afscheid van de basisschool (les 1-2)	67
8.2	Schrijfpdracht 2: Bang voor de brugklas (les 3-4)	69
8.3	Schrijfpdracht 3: Een spannende gebeurtenis op school (les 5-6)	71
8.4	Schrijfpdracht 4: Hoe maak je een gebruiksvoorwerp? (les 7-8)	73
8.5	Schrijfpdracht 5: Hoe vind je de weg? (Les 9 en 10)	75
9.	Ervaringen in de praktijk	79
9.1	Opzet veldtest groep 8	79
9.2	Opzet veldtest groep 5-6-7	79
9.3	Evaluatie van het lesmateriaal	80
	Literatuur	83
	Bijlage 1 Opbouw van de lessen	85
	Bijlage 2 Regels voor tekstbesprekingen	87

1. Inleiding

Sinds de jaren '90 wordt door SLO (Nationaal Expertisecentrum leerplanontwikkeling) materiaal ontwikkeld voor het leren schrijven van teksten in de basisschool (Hoogeveen, 1993; Kouwenberg & Hoogeveen, 2007; Hoogeveen & Kouwenberg, 2011). Aandacht voor schrijfonderwijs is om meerdere redenen gewenst: schrijven is de meest complexe taalvaardigheid die leerlingen moeten verwerven, een goede schrijfvaardigheid is van belang voor school- en maatschappelijk succes, en schrijfonderwijs is nog steeds een verwaarloosd domein binnen het taalonderwijs. Er wordt relatief weinig tijd aan besteed en de praktijk loopt achter op inzichten uit onderzoek (Inspectie van het onderwijs, 2012; Bonset & Hoogeveen, 2007; 2015).

Dit was aanleiding om lessenreeksen voor leerlingen uit groep 6-7-8 te ontwikkelen. De positieve ervaringen van gebruikers van dit materiaal waren aanleiding om de leerlijn verder uit te breiden met materiaal voor de groepen 5 en 4¹.

In deze lessenreeksen leren de leerlingen verschillende soorten teksten schrijven: verhalen, beschrijvingen en instructies (groep 5) verslagen en verhalen (groep 6), beschrijvingen en betogen (groep 7) verhalen en instructies (groep 8). Kenmerkend voor de aanpak in deze lessenreeks is dat leerlingen elkaar helpen bij het schrijven door elkaars teksten te bespreken (peer response), en dat zij instructie krijgen in kenmerken van verschillende soorten teksten (genrekennis).

Buitenlands- en binnenlands onderzoek naar leren schrijven met peer response laat zien dat dit een effectieve aanpak voor het schrijfonderwijs is. Leerlingen die elkaar helpen bij het schrijven van teksten, schrijven betere teksten dan leerlingen die alleen schrijven en geen commentaar op hun teksten krijgen (Koster, e.a. 2015; Vanbuel e.a. 2017; Janssen & van Weijen, 2017). De lessenreeks voor groep 8 is op effect onderzocht. Er deden vijf scholen aan het onderzoek mee. De lessen werden gegeven door leerkrachten die getraind waren in het werken met deze aanpak. De leerkrachten gaven de lessen op andere dan hun eigen scholen. De resultaten lieten zien dat leerlingen die les kregen met deze lessenreeks voor schrijven met peer response en instructie in genrekennis veel betere teksten schreven dan leerlingen die instructie kregen met andere aanpakken voor het schrijfonderwijs (Hoogeveen, 2012). Wanneer leerlingen aanwijzingen krijgen voor hoe ze tekstbesprekingen moeten houden (peer response), de tekst ook herschrijven en leren waar ze hun aandacht tijdens het (her)schrijven moeten richten (genrekennis), schrijven ze betere teksten dan leerlingen die regulier schrijfonderwijs van de school krijgen of die wel (her)schrijven met peer response, maar zonder instructie in specifieke genrekennis.

Omdat het onderzoek uitwees dat de lessenreeks positieve effecten had op de schrijfvaardigheid van leerlingen in een onderzoeksetting, was het zaak om te kijken of leerkrachten en leerlingen in hun eigen klassen met de lessen konden werken zoals ze bedoeld zijn. Het doel van dit vervolgonderzoek was om vast te stellen of de lessen ook door leerkrachten die niet bij het onderzoek betrokken waren uitvoerbaar zijn, en of leerkrachten en leerlingen de lessen waardeerden. Er namen acht leerkrachten van groep 8 van vier scholen aan de veldtest deel. Op basis van de ervaringen op deze scholen werd het lesmateriaal aangepast. Ingrijpende aanpassingen bleken niet nodig. De leerkrachten en leerlingen waren enthousiast over het materiaal en bleken er goed mee uit de voeten te kunnen.

¹ Het materiaal voor groep 4 is nog in ontwikkeling.

Ook leverde de veldtest zinvolle aanwijzingen voor het verbeteren van het materiaal, zoals de ordening van opdrachten, de formuleringen van opdrachten, het indikken van het materiaal en het beknopter en toegankelijker maken van de handleiding bij de lessen. De lessenreeksen voor groep 7, 6 en 5 werden eveneens in een veldtest ieder op vier scholen uitgeprobeerd en op grond van de ervaringen bijgesteld (Kooi, 2017).

Leeswijzer

In hoofdstuk 2 beschrijven we de achtergronden van schrijven met peer response en instructie in genrekennis en geven we aan wat deze aanpak behelst. In hoofdstuk 3 beschrijven we de algemene kenmerken van de lessenreeks. Een van de kenmerken is dat de lessenreeks voor groep 6,7 en 8 voornamelijk bestaat uit zelfsturend materiaal voor leerlingen. Dat betekent niet dat de leerkracht geen rol heeft. Naast het organiseren en uitvoeren van deze klassikale momenten heeft de leerkracht een aantal faciliterende en begeleidende taken tijdens het zelfstandig werken van de leerlingen. Instructies hiervoor worden beschreven in hoofdstuk 4. In groep 5 werken de leerlingen met werkbladen in plaats van met leerlingboekjes. De leerkracht heeft meer regie over de lessen: hij/zij introduceert de afzonderlijke opdrachten en licht ze indien nodig toe. In de hoofdstukken 5 (groep 5), 6 (groep 6), 7 (groep 7) en 8 (groep 8) geven we specifieke aanwijzingen voor de uitvoering van de afzonderlijke lessen. In hoofdstuk 9 beschrijven we de ervaringen van de leerkrachten met de lessen. Het invoeren van een vernieuwende aanpak voor het schrijfonderwijs is een leerproces. Dit proces kan ondersteund worden door kennis te nemen van ervaringen van andere leerkrachten die met het materiaal werkten.

2. Achtergrond en aanpak

2.1 Naar procesgericht schrijfonderwijs

De praktijk van het schrijfonderwijs op veel basisscholen kan als 'productgericht' getypeerd worden. Het heeft de volgende kenmerken:

- schrijfp opdrachten zijn vaak heel open ('Schrijf een verhaal over...')
- er is veel aandacht voor spelling, grammatica en interpunctie
- de leerkracht is vaak de enige lezer en beoordelaar van de teksten van leerlingen
- er is weinig aandacht voor het schrijfproces van leerlingen (planning en revisie)
- er is weinig aandacht voor de functie van teksten in communicatieve situaties.

In een procesgerichte schrijfdidactiek leren leerlingen hoe ze een schrijftaak kunnen aanpakken. Het is hierbij heel belangrijk dat ze zich realiseren dat teksten geschreven worden om communicatieve doelen te bereiken. Je schrijft bijvoorbeeld een verhaal om iemand te amuseren, een instructie om iemand uit te leggen hoe iets werkt, en een betoog om iemand te overtuigen. Bij de aanpak van een schrijftaak moeten leerlingen rekening houden met het specifieke doel van de tekst die ze schrijven.

2.2 Schrijven met peer response en instructie in genrekennis

Peerresponse

Leren schrijven met *peer response* is een procesgerichte aanpak voor het schrijfonderwijs. Deze aanpak werd in de jaren '80 ontwikkeld in de Verenigde Staten onder de noemer 'writers workshop approach' (Graves, 1983). Doel van deze aanpak is om leerlingen op school met meer plezier teksten te laten schrijven, hen te leren hoe je het schrijven van teksten kunt aanpakken, en hen te helpen met schrijven door met medeleerlingen samen te werken. Schrijven met peer response (leerlingcommentaar) betekent dat leerlingen elkaar helpen bij het leren schrijven van teksten door tijdens de verschillende fasen van het schrijfproces commentaar te geven op elkaars teksten.

Tijdens het schrijfproces doorlopen schrijvers verschillende fasen. Tijdens de planningsfase denken ze na over wat ze gaan schrijven, met welk doel ze gaan schrijven en voor wie ze gaan schrijven. Tijdens de fase van het formuleren van een tekst voeren schrijvers hun planning uit. Ze zetten hun ideeën om in geschreven tekst. Een goede tekst wordt zelden in één keer geschreven. Wanneer een eerste tekstversie geschreven is, gaan schrijvers hun tekst reviseren. Ze reflecteren op hun tekst, kijken of de tekst begrijpelijk is voor de lezers en brengen veranderingen aan om de tekst duidelijker te maken.

Het is voor jonge leerlingen moeilijk om bij het schrijven rekening te houden met de lezers waarvoor ze een tekst schrijven en het doel waarmee ze een tekst schrijven. Dat ze op veel scholen alleen schrijven voor een cijfer (met de leraar als enige lezer) helpt ook niet. Ze worden zich zo niet bewust van het feit dat teksten een communicatieve functie hebben; dat ze geschreven worden met een bepaald doel en voor een bepaald lezerspubliek. Jonge leerlingen zijn geneigd op te schrijven wat in hen opkomt zonder zich af te vragen of het duidelijk is voor de lezers. Door commentaar te krijgen van geïnteresseerde lezers op hun teksten, leren leerlingen waar ze bij het schrijven op moeten letten om begrijpelijke teksten te schrijven.

Instructie in genrekennis

Instructie in *genrekennis* betekent dat leerlingen leren dat er verschillende soorten teksten bestaan die met verschillende doelen geschreven worden. Binnen de tekstsoort 'instructies', kennen we bijvoorbeeld de genres gebruiksaanwijzing, recepten, spelregels, bijsluiters en routebeschrijving. Ze worden geschreven met het doel om iets uit te leggen. Binnen de tekstsoort verhalen en fictie worden wel romans, strips, sprookjes, korte verhalen e.d. onderscheiden. Ze worden geschreven om de lezer plezier te verschaffen.

Om doelgerichte en voor de lezer begrijpelijke teksten te schrijven moeten leerlingen de kenmerken en doelen van verschillende tekstsoorten leren kennen. Wanneer een schrijver een recept schrijft, moet hij weten dat het doel ervan is om de lezer uit te leggen wat hij achtereenvolgens moet doen om het gerecht te kunnen maken. Maar hij moet ook weten dat een belangrijk kenmerk van instructies is dat precies uitgelegd wordt wat er moet worden gedaan, in welke volgorde en hoeveel tijd het kost. Bij het schrijven van verhalende teksten (fictie) moet een schrijver ervoor zorgen dat gebeurtenissen op een spannende of amusante manier beschreven worden, waarbij levendigheid, maar ook ambiguïteit van de verhaallijn van belang kunnen zijn om het doel (spanning, emotie, amusement) te bereiken. Met andere woorden: een schrijver moet weten met welke tekstkenmerken hij de functie van een bepaalde tekstsoort voor de lezer kan realiseren. Genres worden vaak gedefinieerd als de manier waarop een tekst is georganiseerd om een sociaal doel te bereiken (Cope & Kalantzis, 1993).

In onze leerlijn en lessenseries is voor de keuze van genres gebruik gemaakt van wat er in de referentieniveaus wordt geëist voor leerlingen aan het eind van de basisschool. Het betreft vooral de genres: fictie, instructie, betoog en beschrijving (zie ook van Gelderen, 2010). Het schrijven van gedichten (poëzie) en vrije teksten blijft buiten beschouwing, omdat voor dit type teksten geen duidelijke genrekenmerken te definiëren zijn.

2.3 Schrijven met peer response

Er worden verschillende voordelen toegeschreven aan leren schrijven met peer response. Een eerste voordeel is dat het de motivatie van leerlingen om op school te schrijven vergroot. Leerlingen hebben meer plezier in schrijven wanneer hun teksten gelezen worden door medeleerlingen die commentaar geven op de inhoud van de teksten. Meestal worden teksten op school alleen voor de leerkracht geschreven, en worden ze beoordeeld op spelling, interpunctie en/of handschrift, terwijl de inhoud buiten beschouwing blijft.

Een tweede voordeel dat genoemd wordt, is dat het gesprek met lezers over de tekst de schrijver kan aanzetten tot nadenken over hoe hij het schrijven aanpakt. Wanneer een lezer bijvoorbeeld opmerkt dat de structuur van de tekst niet duidelijk is, kan de schrijver zich realiseren: 'ik ben meteen begonnen met schrijven, ik had moeten nadenken wat ik in welke volgorde wilde schrijven'. Met andere woorden: door commentaar te krijgen op hun tekst, kunnen schrijvers kennis verwerven over hun eigen schrijfproces en hoe ze dat kunnen verbeteren. Ze kunnen leren tijdens het schrijven rekening te houden met lezers en zich kritisch af te vragen of wat ze schrijven duidelijk is voor een lezer. Op deze manier leren schrijvers hun schrijfgedrag te sturen en aan te passen aan de behoeften van lezers, in plaats van zonder meer op te schrijven wat er in ze opkomt. De vaardigheid om het eigen schrijfgedrag te reguleren is een belangrijk aspect van schrijfvaardigheid.

Een derde voordeel van schrijven met peer response is dat het leerlingen steun geeft bij het herschrijven van teksten. Een goede tekst wordt zelden in één keer geschreven. Het is voor

leerlingen lastig om zonder commentaar van lezers te bepalen of hun tekst begrijpelijk is en of het doel van de tekst bereikt is.

Wanneer een lezer gericht commentaar geeft op onduidelijkheden in de tekst, en er gepraat wordt over mogelijke oplossingen, krijgt de schrijver concrete aanwijzingen voor het herschrijven van zijn tekst.

Als vierde voordeel wordt geopperd dat schrijvers (en lezers!) tijdens tekstbesprekingen een taal ontwikkelen waarmee ze over schrijven en teksten kunnen praten. Met het verwerven van termen als: alinea, tekst structuur, titel, plannen, herschrijven verwerven ze een metataal en breiden ze hun expliciete kennis over taal en taalgebruik uit. De tekstbespreking is dus ook een vorm van taalbeschouwing.

Een vijfde voordeel van peer response is dat het een middel is om kennis van kenmerken van verschillende soorten teksten te ontwikkelen. Kennis van kenmerken van teksten is belangrijk voor schrijfontwikkeling omdat schrijvers dit soort kennis nodig hebben om de verschillende functies van teksten te realiseren (overtuigen, informeren, uitleggen, beschrijven etc.).

Een laatste voordeel van peer response is de tijdwinst voor de leerkracht. Schrijfonderwijs geven is arbeidsintensief. Doordat de leerlingen elkaars teksten lezen en becommentariëren hoeft de leerkracht dat niet elke keer zelf te doen. Wanneer het schrijfonderwijs de leerkracht minder werk oplevert, kan er meer tijd aan worden besteed en krijgen leerlingen meer kans om hun schrijfvaardigheid te ontwikkelen.

2.4 Instructie in genrekennis

Al sinds de jaren '80 wordt het belang van genrekennis voor de ontwikkeling van taalvaardigheid sterk benadrukt. Kennis van de kenmerken van verschillende tekstsoorten helpt schrijvers verschillende communicatieve doelen te realiseren. Door schrijfdidactici is er vaak op gewezen dat het basisonderwijs veel meer aandacht zou moeten besteden aan het leren schrijven van verschillende tekstsoorten. Het schrijfonderwijs wordt op veel scholen alleen gezien als een manier om leerlingen zichzelf te laten uiten in een verhaal, waarbij het er niet toe doet hoe ze dat doen. Om de kennis van leerlingen van tekstsoorten uit te breiden zouden er ook andere tekstsoorten dan verhalen aan bod moeten komen. Aandacht voor de kenmerken en doelen van verschillende tekstsoorten is een goede manier om het schrijfonderwijs minder vrijblijvend te maken en maakt van schrijfonderwijs een meer serieuze kwestie, waarbij ook echt wat geleerd kan worden.

Instructie in genrekennis is een belangrijke aanvulling op het schrijven met peer response. Instructie in genrekennis helpt leerlingen zowel bij het schrijven als bij het bespreken van hun teksten. Dit komt vooral doordat kennis van doelen en kenmerken van genres leerlingen concrete aanwijzingen biedt bij het schrijven. Schrijfp opdrachten moeten leerlingen precies laten weten waarop ze hun aandacht moeten richten, wat er van hen verwacht wordt en waar ze hun eigen en elkaars teksten op moeten beoordelen. Vage doelen in een schrijfp opdracht, zoals gebruikt in veel scholen ('schrijf een verhaal over....', 'bespreek je tekst met je maatje') geven leerlingen geen houvast, waardoor ze ook geen gericht leerproces door kunnen maken, zeker niet voor een complex proces als het schrijven van begrijpelijke tekst. Er zijn dan teveel mogelijkheden om afgeleid te worden en bovendien is nooit duidelijk wanneer ze hun doel bereikt hebben en of ze daaraan een succeservaring kunnen ontleen.

Ervaringen met schrijven met peer response in eerdere projecten lieten zien dat leerlingen het leuk vonden om elkaars teksten te bespreken, maar dat het erg moeilijk was om tekstcommentaar te geven in de vorm van concrete tips voor het reviseren van teksten.

Met algemene opmerkingen als 'ik vond je tekst wel leuk', of 'je zou nog wat meer kunnen schrijven' zijn schrijvers die hun tekst willen reviseren niet erg geholpen. Door genrekennis als uitgangspunt te nemen voor tekstbesprekingen wordt het voor leerlingen veel makkelijker om te bepalen waarop ze hun tekstcommentaar moeten richten.

Een ander voordeel van een concentratie op genrekennis is dat peer response zich niet meer beperkt tot commentaar op spelling of interpunctie. Schrijflessen moeten geen lessen in spellingvaardigheid worden. Instructie in doelen en kenmerken van verschillende genres, is een manier om leerlingen bij het schrijven te focussen op belangrijke criteria voor tekstkwaliteit. Ook helpt het hen bij het bespreken van teksten om inhoudelijk commentaar te geven waarmee ze hun teksten kunnen verbeteren, bijvoorbeeld door gebruik te maken van specifieke talige middelen.

2.5 Instructie in specifieke genrekennis

Instructie in genrekennis is een effectieve manier om de aandacht van leerlingen tijdens het schrijven en tijdens tekstbesprekingen te focussen op belangrijke aspecten van tekstkwaliteit (Hoogeveen, 2013). In deze leerlijn schrijfvaardigheid voor de groepen 4-8 krijgen leerlingen instructie in specifieke genrekennis. Daarmee bedoelen we dat leerlingen concrete taalmiddelen aangereikt krijgen die ze kunnen gebruiken bij het schrijven, bespreken en herschrijven van een tekst in een bepaald genre (verhaal, beschrijving, betoog, instructie et cetera). Het gaat om taalmiddelen die een bepaald doel – afhankelijk van het genre – dienen. Zo krijgen leerlingen in groep 8 lessen waarin ze leren dat bepaalde woorden geschikt zijn om in een verhaal aan te geven wanneer iets gebeurt ('woorden die tijd aangeven') of waar iets gebeurt ('woorden die plaats aangeven'). Ze leren daarbij vooral waarom het belangrijk is om daar precies in te zijn, omdat een verhaal levendig verteld moet worden en precieze beschrijving van tijd en plaats van gebeurtenissen daarbij helpt. De lezer kan dan voor zich zien wat zich in het verhaal afspeelt.

Daarna krijgen de leerlingen van groep 8 in een aansluitende lessenserie informatie over instructieteksten, een heel ander genre dan verhalende teksten. De lessen gaan over het gebruik van tijdwoorden en plaatswoorden in instructies. Al gauw wordt duidelijk dat die woorden in dat genre een geheel andere functie hebben dan in het genre verhaal. Bij instructies gaat het er om dat duidelijk wordt wanneer en waar bepaalde handelingen verricht moeten worden. Het gaat dus niet om het zo levendig mogelijk beschrijven van een gebeurtenis, maar zo precies mogelijk uitleggen van een handelingsvolgorde. Tijdwoorden en plaatswoorden moeten in instructies dus gebruikt worden om het de lezer makkelijk te maken die volgorde nauwkeurig te volgen. Soms is het genoeg om gebruik te maken van woordjes als 'eerst' (doe je dit) en 'dan' (doe je dat). Maar soms moet je preciezer zijn ('wacht tien minuten') en moet je ook de plaats van handeling beschrijven ('pak de hete pan bij de handvaten met een hittebestendige ovenwant'). De leerlingen leren veel verschillende manieren om functioneel gebruik te maken van woorden die tijd en plaats aangeven. Altijd gaat het om de functie van de woorden in de tekst en niet om het benoemen van woordsoorten of zinsdelen, zoals in traditionele grammaticalesen gebeurt. Leerlingen leren dat er veel verschillende manieren zijn om te beschrijven wanneer en waar iets gebeurt. Er zijn tijdsaanduidingen van één woord (nu, toen, plotseling), van meer woorden (na een tijdje) en werkwoordtijden (verleden, tegenwoordig en toekomst). Ook bij de plaatswoorden is er veel variatie. Zo leren de leerlingen dat er plaatsbeschrijvingen van één en meer woorden zijn en dat er in een verhaal ook beschrijvingen zijn van een verandering van plaats (kleine en grote plaatsveranderingen).

Naar analogie van de lessen voor groep 8 zijn de lessen voor de groepen 6 en 7 ook gegroepeerd rond twee genres. Voor groep 7 zijn de genres: beschrijving (biografie) en betoog. Voor groep 6 is gekozen voor verhaal en beschrijving (van dieren). In elk van deze lessenseries worden ook verschillende genrespecifieke functies centraal gesteld. Bij groep 7 gaat het om opsommingen en uitleg (waarom en waardoor dingen zijn gebeurd of argumenten voor je

standpunt). Bij groep 6 gaat het om zo precies mogelijk beschrijven en het maken van vergelijkingen. De leerlingen worden zich ervan bewust dat taalmiddelen in verschillende genres verschillende functies vervullen. Zo kunnen in een verhaal bijwoorden, bijvoeglijk naamwoorden en bepalingen (leerlingen leren die als 'erbijwoorden'; ze voegen iets toe) ertoe dienen om een gebeurtenis levendig te beschrijven, terwijl ze in een beschrijving dienen om de beschrijving preciezer te maken. Uitlegwoorden in een biografie dienen er meestal toe om te verklaren waarom en hoe iets kon gebeuren, terwijl ze in een betoog bedoeld zijn om argumenten te verschaffen voor een mening of stelling.

Kort samengevat gaat het er in deze leerlijn om dat leerlingen rekening houden met het schrijfdoel bij elk genre en op basis daarvan nadenken over de woorden die ze kunnen gebruiken om dat doel te bereiken. Om dit voor elkaar te krijgen zijn schrijfopdrachten altijd zo vorm gegeven dat leerlingen weten wie de lezers zijn en wat ze moeten bereiken bij die lezers. Het is van groot belang dat hun teksten ook echt gelezen worden door de doelgroep (en dat is niet de leraar, maar klasgenoten, leerlingen uit andere klassen/scholen of ouders).

Publicatie van de teksten is een essentiële voorwaarde voor goed schrijfonderwijs. Het motiveert leerlingen om goed na te denken over hun tekst voordat ze gaan schrijven (planning), om ook moeite te doen tijdens het schrijven van de eerste versie om zo duidelijk mogelijk te formuleren, om serieus met elkaar uit te wisselen wat er goed en minder goed is aan hun teksten in een tekstbespreking (peer response) en tenslotte om hun teksten te herschrijven met gebruikmaking van het verkregen commentaar (revisie). Al deze fasen moeten telkens doorlopen worden bij elke afzonderlijke schrijfopdracht. Om die reden beslaat elke schrijfopdracht ook twee lessen, en niet – zoals op veel scholen gebruikelijk – één.

3. Kenmerken van de lessenseries

3.1 Structuur van de lessenserie

Er is voor elk leerjaar een lessenserie die uit twaalf lessen bestaat (1 les duurt 60 minuten). In groep 5 komen drie genres aan bod, verdeeld over drie delen, dus aan ieder genre worden 4 lessen besteed. In groep 6-7-8 komen twee genres aan bod. Zes lessen uit elke lessenserie zijn gericht op een genre (het eerste deel), de volgende zes lessen zijn gericht op een ander genre (het tweede deel). De twee delen van iedere lessenserie voor groep 6 en 7 hoeven niet per se aansluitend gegeven te worden. Ze kunnen ook verspreid worden over het schooljaar. De lessenreeks voor groep 8 is vanwege het thema gebonden aan de periode vanaf maart tot het einde van het schooljaar.

Elke lessenserie heeft een overkoepelend thema (zie tabel 1). Dat thema geeft richting aan de inhoud van de teksten en zorgt voor samenhang tussen de schrijfoopdrachten. In groep 7 en 8 is het thema soms aangepast. Zo wordt bijvoorbeeld in groep 8 het thema 'afscheid van de basisschool' goed gedekt bij de eerste zes lessen die het genre verhalende teksten behandelen, maar is bij de volgende zes lessen die over instructieteksten gaan, meer de nadruk gelegd op de vakantie (de periode tussen basisschool en voortgezet onderwijs). Ook in groep 7 is het thema voor het eerste genre (beschrijving van jezelf of anderen) niet helemaal hetzelfde als voor het tweede (betogen over vriendschap). In les 6/7 kan ook enigszins worden afgeweken van het thema vriendschap" omdat de leerlingen daar de mogelijkheid krijgen om zelf een stelling voor hun betoog te kiezen.

Tabel 1: *Thema's, genres, functies, focus van instructie en taalmiddelen in de lessenseries*

Leerjaar	Thema	Genre 1	Genre 2	Genre 3	Focus v. instructie	Taalmiddelen
Groep 5	Buiten spelen	Verhalende teksten	Beschrijving van Geheime plekken	Instructie teksten	Bepaling van tijd en plaats	Woorden die tijd en plaats aanduiden
Groep 6	Dieren	Verhalende teksten	Beschrijving van dieren	-	Precies beschrijven en vergelijken	'Erbij'-woorden en vergelijkingswoorden
Groep 7	Jezelf en anderen/Vriendschap	Beschrijving van jezelf of anderen	Betogende teksten	-	Opsomming en uitleg	Opsommingwoorden en uitlegwoorden
Groep 8	Afscheid van de basisschool	Verhalende teksten	Instructie-teksten	-	Bepaling van tijd en plaats	Woorden die tijd en plaats aanduiden

In de tweede les vindt de tekstbespreking en revisie plaats. Eerst bedenken de leerlingen wat ze zelf zouden willen veranderen na herlezing van hun tekst. Daarbij worden ze gewezen op de functies die in de vorige les centraal stonden (bijvoorbeeld het zo precies mogelijk beschrijven van een dier, of het kort en krachtig samenvatten van een betoog met een conclusie). Vervolgens gaan leerlingen de tekst van een andere leerling (of leerling paar) lezen en begint de tekstbespreking met peer response. De leerlingen krijgen nauwkeurige aanwijzingen over hoe ze commentaar moeten geven op elkaars tekst. Ook hierin staan de functies van het betreffende genre en de daarbij behorende taalmiddelen centraal. In principe staat het de leerlingen vrij om allerlei tips te geven om andermans tekst te verbeteren, maar de nadruk ligt op de leerstof die in de eerste les centraal staat. Schrijven is een erg complex proces en daarom is het belangrijk om de aandacht van leerlingen te richten op specifieke functies van het schrijven in een genre. Na de tekstbespreking noteren de leerlingen wat ze gaan veranderen in hun tekst naar aanleiding van de tips die ze gekregen hebben en gaan ze hun tekst reviseren. Hierbij moeten ze vooral het doel en de lezers van de tekst voor ogen houden. Elke twee lessen wordt door de leerlingen dus één schrijfofdracht uitgevoerd.

Het is belangrijk dat de twee lessen niet op dezelfde dag worden gegeven. De leerlingen kunnen dan met meer afstand op hun teksten reflecteren. Het is echter wel belangrijk dat er ook weer niet te veel tijd zit tussen de twee momenten, zodat de leerlingen nog terug kunnen kijken op beslissingen die zij hebben genomen. Het meest ideale is om de twee lessen op twee aansluitende dagen te geven.

Tabel 2: Schrijfproducten in de lessenserie per leerjaar en genre

leerjaar	schrijfproducten deel 1	schrijfproducten deel 2
groep 5	voorlezen aan klasgenoten, aan kinderen van andere klassen (verhalen), tentoonstelling, prikbord in klas (beschrijvingen)	gekke beesten maken, spel spelen (instructies)
groep 6	raadspel, poster, boek voor klasgenoten	verhaal voor klasgenoten, script voor toneelstuk, verhaal voor groep 3
groep 7	boek met beschrijvingen van jezelf en anderen voor groep 7	muurkrant voor ouderavond, betogenwedstrijd, teksten voor prikbord in de klas
groep 8	boek met teksten voor groep 7	diverse instructieteksten voor klasgenoten

Omdat het doel en de lezers zo belangrijk zijn voor de kwaliteit van het schrijven in een genre is bijzondere aandacht besteed aan de **publicatie** van teksten. Leerlingen moeten weten dat hun tekst ook gelezen wordt door degenen voor wie ze hebben geschreven. Zonder deze publicatie is niet goed uit te leggen waarom ze moeite moeten doen voor het bespreken en reviseren van teksten. Daarom is voor elke schrijfofdracht in de lessenseries een vorm van publicatie van de opgeleverde producten bedacht. Tabel 2 geeft een overzicht van deze producten per lessenserie en leerjaar. Leerkrachten moeten ervoor zorgen dat deze producten ook gelezen worden door het bedoelde publiek. Zo worden in groep 5 instructies geschreven voor het maken van een beest of het spelen van een spel. In groep 6 wordt bij het thema dieren in de eerste twee lessen een raadspel gemaakt, waarbij een dier nauwkeurig beschreven wordt en klasgenoten moeten raden welk dier bedoeld is. Het is belangrijk dat voor deze publicatie manieren tijd wordt uitgetrokken nadat de teksten gereviseerd zijn.

In het geval van groep 8 wordt in het eerste deel van de lessenserie een boek geproduceerd over het thema 'afscheid van de basisschool' voor leerlingen in groep 7. In de handleiding voor de leerkracht bij deze lessenserie worden tips gegeven voor de productie van dit boek.

Omdat publicatie van teksten en het kennismaken van reacties van lezers zo belangrijk is voor de ontwikkeling van schrijfvaardigheid, moet er telkens rekening gehouden worden met een extra tijdsinvestering na voltooiing van een schrijfofdracht of serie schrijfofdrachten (zoals een boek in groep 8). We laten het over aan de leerkracht om te bepalen hoeveel ruimte daarvoor in het programma wordt uitgetrokken, maar het is belangrijk dat er zo veel mogelijk aandacht wordt geschonken aan een goede vormgeving van de schrijfproducten en aan het mogelijk maken van lezersreacties.

Vanwege deze nadruk op publicatie van teksten in de lessenserie is het ook meer dan wenselijk dat leerlingen hun teksten (vanaf de eerste versie) op een computer schrijven. Niet alleen is dat beter voor het reviseren – leerlingen vinden het volledig herschrijven van een handgeschreven eerste versie vermoeiend en onaangenaam – maar het maakt een mooie vormgeving en eindreactie van de teksten ook veel haalbaarder.

3.2 Materiaal voor zelfstandig werken

Het materiaal voor groep 6-7-8 is geheel zelfsturend. Dit betekent dat de leerlingen er zelfstandig mee aan de slag kunnen. Met behulp van leerlingboekjes (waar alle instructies en opdrachten instaan) doorlopen de leerlingen de lessen. Tijdens alle fasen van de lessen voeren zij individueel of samen opdrachten uit en bespreken ze de uitvoering met een of meer klasgenoten. De leerlingen schrijven en herschrijven hun teksten op de computer. Zij slaan zelf hun teksten op in speciaal daarvoor aangemaakte mappen, printen hun teksten uit en bewaren de verschillende tekstversies. In groep 5 wordt er gewerkt met werkbladen en houdt de leerkracht meer regie over de lessen (zie par. 5.1). Dit betekent niet dat de leerlingen niet zelfstandig en/of in duo's of groepjes werken, wel dat de leerkracht de leerlingen hierbij intensiever begeleidt.

3.3 Rol van de leerkracht

De leerkracht heeft in groep 6-7-8 de rol van begeleider. Dat geldt ook voor groep 5 met dit verschil dat de leerkracht hier de opdrachten op de werkbladen introduceert, en dat klassikale momenten en het zelfstandig werken aan de opdrachten afgewisseld worden. Het is belangrijk dat de leerkracht de lessenseries introduceert, de tijdsbesteding bewaakt, uitleg geeft als opdrachten niet duidelijk zijn, vragen beantwoordt, de leerlingen observeert tijdens het maken van opdrachten en tekstbesprekingen, en controleert of de leerlingen hun teksten goed opslaan en printen. Ook is het belangrijk dat de leerkracht na iedere les de leerlingboekjes of werkbladen bekijkt om te zien of de leerlingen de opdrachten naar behoren uitvoeren. Wanneer dit onvoldoende het geval is, kan er in een volgende les op gewezen worden dat het belangrijk is dat de leerlingen alle opdrachten uitvoeren. Het kan wel zo zijn dat sommige opdrachten overbodig blijken voor bepaalde leerlingen, of dat bepaalde leerlingen niet aan alle opdrachten toekomen vanwege tempoverschillen. Het is aan de leerkracht om dan een inschatting te maken van opdrachten die eventueel overgeslagen of ingekort kunnen worden. Bij sommige opdrachten kan de leerkracht de leerlingen aansporen om de opdrachten vast met hun maatje(s) te gaan bespreken, wanneer ze er te lang bij stil blijven staan.

Bij sommige opdrachten moeten de leerlingen taken uitvoeren zonder dat zij iets op hoeven te schrijven op hun werkbladen of in hun leerlingboekjes. Als dit het geval is kunnen zij in de leerlingboekjes de opdracht afvinken in het daarvoor bestemde vakje. Wanneer ze dingen op moeten schrijven bij een opdracht is geen afvinkvakje aan deze opdracht toegevoegd. Omdat de werkbladen door de beperktere omvang heel overzichtelijk zijn, zijn hier geen afvinkhokjes toegevoegd.

Naast de opdrachten die leerlingen zelfstandig of samen uitvoeren zijn er ook in groep 6-7-8 klassikale momenten waarbij de leerkracht de regie heeft (voor instructies zie hoofdstuk 4). De leerkracht draagt bijvoorbeeld zorg voor de samenstelling van de tweetallen of groepjes waarin leerlingen samenwerken en voor het klassikaal demonstreren van tekstbesprekingen met enkele leerlingen voordat de leerlingen dit zelf gaan doen.

Er is geen antwoordmodel meegeleverd voor het evalueren van de door de leerlingen gemaakte opdrachten. Bij veel samenwerk opdrachten zijn meerdere antwoorden mogelijk. Andere opdrachten mikken niet op 'goed' of 'fout' maar hebben tot doel om de leerlingen aan te zetten tot reflectie op teksten.

3.4 Schrijflessen in fasen

Alle lessen zijn ingedeeld in steeds terugkerende fasen. Dit didactische fasenmodel (Hoogeveen, 1993) is typerend voor procesgericht schrijfonderwijs. Leerlingen krijgen hulp bij het uitvoeren van de verschillende fasen van het schrijfproces die schrijvers doorlopen als ze teksten schrijven. Zo leren ze wat een schrijver moet doen om een schrijftaak tot een goed einde te brengen: het schrijven voorbereiden (voorbeeldtekst bestuderen op tekstkenmerken, tekst plannen, nadenken over doel en publiek), een eerste versie schrijven (schrijven), reflecteren op de tekst (de tekst zelf lezen/evalueren en de tekst samen bespreken), de tekst herschrijven (reviseren) en de tekst publiceren. In de leerlingboekjes voor groep 6-7-8 en in de instructies voor de leerkracht voor groep 5 zijn deze fasen als volgt aangegeven:

1. voor het schrijven (oefenen met bijvoorbeeld: vergelijkingswoorden en het schrijven voorbereiden)
2. tijdens het schrijven (tekst schrijven en opslaan)
3. na het schrijven (tekst bespreken en veranderen, tekst publiceren).

Voor het schrijven: oefenen met taalmiddelen

Als introductie op het zelf schrijven van teksten met aandacht voor de functies van een genre en de woorden (taalmiddelen) waarmee die functies worden vervuld, lezen leerlingen voorbeeldteksten waarin het gebruik van deze woorden geïllustreerd wordt. Ze krijgen in de leerlingboekjes of (in groep 5) van de leerkracht uitleg over de woorden die de schrijver gebruikt om bijvoorbeeld een dier heel precies te beschrijven. Ze bespreken de uitleg (in duo's), maken opdrachten in leerlingboekjes of op werkbladen (alleen of samen) en breiden hun kennis van de taalmiddelen uit door ermee te oefenen. Ook leren ze wat de functie van die taalmiddelen is in verschillende tekstsoorten. Ze kijken of ze de opdrachten goed uitgevoerd hebben door de opdrachten met elkaar te bespreken (in duo's).

Voor het schrijven: jouw/jullie tekst voorbereiden

De leerlingen lezen de schrijfpdracht. Hierin wordt duidelijk aangegeven wat er van de leerlingen verwacht wordt: de tekstsoort, het onderwerp, het doel en het publiek worden genoemd. Daarnaast wordt de aandacht opnieuw gericht op de genrekenmerken die behandeld zijn (functies en taalmiddelen). Hiermee wordt de leerlingen ook duidelijk gemaakt waar hun teksten op besproken worden. In de schrijfpdracht staat ook een indicatie van de gewenste tekstlengte: ongeveer dezelfde lengte als de voorbeeldtekst. Het is niet de bedoeling dat leerlingen woorden gaan tellen om te zien of hun tekst lang genoeg is. Leerlingen die wat kortere of langere teksten schrijven, moeten daarvoor de gelegenheid krijgen.

Ervaren schrijvers beginnen nooit zomaar te schrijven: ze maken een planning voor hun tekst. Ze denken na over de tekstsoort, vragen zich af wat het doel van hun tekst is en voor wie ze schrijven. Ze verzamelen stof om over te schrijven en plannen wat ze in welke volgorde gaan schrijven (globale tekststructuur). Nadat ze de schrijfpdracht in hun leerlingboekjes of op het bord (groep 5) hebben gelezen, maken leerlingen opdrachten die hen helpen bij de planning van hun tekst. Voor het invullen van deze opdrachten is het voldoende als de leerlingen hun ideeën in trefwoorden opschrijven.

Het daadwerkelijk uitschrijven van de ideeën komt tijdens het schrijven van de eerste versie. Wanneer leerlingen samen schrijven bespreken ze samen het onderwerp, wat ze gaan schrijven en in welke volgorde. Peer response wordt dus ingezet in alle fasen van het schrijven en niet alleen tijdens het bespreken van de teksten.

Tijdens het schrijven: tekst schrijven en opslaan

Wanneer de leerlingen gaan schrijven wordt hun aandacht opnieuw gericht op het gebruik van de relevante taalmiddelen en genrespecifieke functies. Ze worden ertoe aangezet om tijdens het schrijven terug te lezen wat ze geschreven hebben en goed te kijken of de functies gerealiseerd worden. Het gaat er niet alleen om dat ze de taalmiddelen uit de voorbereiding in hun teksten gebruiken, maar ook dat ze telkens kritisch beoordelen of ze helpen bij het vervullen van de genre specifieke functies (een verhaal boeiend vertellen, een betoog overtuigend maken, een beschrijving duidelijk maken, et cetera).

Na het schrijven: je tekst bespreken en veranderen

Voordat de leerlingen elkaars teksten gaan bespreken, kijken ze in groep 6-7-8 eerst zelf met 'ogen van lezers' naar hun tekst. Deze zelfevaluaties, opnieuw gericht op het gebruik van de functies en taalmiddelen uit de voorbereiding, zijn uitgangspunt voor de tekstbesprekingen. De leerlingen die commentaar gaan leveren, lezen eerst wat de schrijvers zelf aan hun tekst willen veranderen en gebruiken dit als opmaat voor de tekstbespreking. In groep 5 zijn deze zelf-evaluaties nog niet aan de orde. Na het schrijven bespreken ze hun teksten met medeleerlingen. Om de tekstbesprekingen in goede banen te leiden, krijgen de leerlingen aanwijzingen hoe ze hun teksten moeten bespreken, in de vorm van de volgende regels voor tekstbesprekingen:

1. Lees elkaars tekst.
2. Vertel wat je goed vindt aan de tekst en waarom.
3. Vraag wat de schrijver wil veranderen om de tekst beter te maken.
4. Vertel de schrijver of je het eens bent met wat beter kan. Leg uit waarom.
5. Geef de schrijver tips voor hoe de beschrijving van (wat je geleerd hebt in deze les, bijvoorbeeld: 'erbij'-woorden om een tekst preciezer te maken) beter kan.
6. Kijk of je nog andere plaatsen ziet waar de beschrijving (van wat je geleerd hebt) beter kan.

Na de bespreking van de eerste tekst wisselen ze van rol (schrijver(s)/bespreker(s) en wordt de tweede tekst besproken.

De leerlingen noteren naar aanleiding van de tips die ze gekregen hebben wat ze aan de tekst gaan veranderen en herschrijven hun tekst. De teksten worden opgeslagen op de computer (in een aparte map per leerling) en uitgeprint.

3.5 Schrijven met de computer

De leerlingen schrijven alle teksten op de computer. Door het gemak waarmee wijzigingen in teksten aangebracht kunnen worden, zijn leerlingen meer gemotiveerd om hun teksten te herschrijven. Het gebruik van de computer biedt ook veel mogelijkheden om teksten te verzorgen en mooi vorm te geven voor publicatie (spellingchecker, lay-out, illustraties).

Helaas beschikken niet alle scholen over voldoende computers in de klas om alle leerlingen van een klas tegelijkertijd aan hun teksten in de klas te laten werken. Meestal zijn er wel voldoende computers op verschillende plaatsen in de school (computerlokaal, in gangen en open ruimtes) en in overleg met andere teamleden zijn deze vaak op vaste tijden voor de schrijflessen te reserveren. Maak met de leerlingen duidelijke afspraken over het opslaan en printen van de teksten. Doe dit ook een keer klassikaal voor. Voor het opslaan van de teksten is het van belang dat iedere leerling een eigen map op de computer heeft waarin de teksten kunnen worden opgeslagen.

4. Taken voor de leerkracht

Naast de lessen waarin de leerlingen zelfstandig en samenwerken zijn er de volgende klassikale momenten:

- introductie van de lessenreeks tijdens de eerste en zevende les;
- klassikale oriëntaties op het thema voorafgaand aan een lessenserie (tijdens les 1);
- demonstraties tekstbesprekingen aan het begin van iedere tweede les per schrijfopdracht;
- publiceren van de leerling teksten na les 2, 4, 6 en les 8, 10 en 12;
- extra uitleg als je merkt dat dit nodig is (kan ook met klein deel van de klas).

4.1 Introductie van de lessenreeks (tijdens les 1 en les 7)

- Vertel de leerlingen waar de lessen over gaan (zie leerlingboekjes les 1 en 7: Waarover gaan de lessen?).
- Leg uit dat de leerlingen zelfstandig of samen werken aan de opdrachten en vertel hoe het materiaal in elkaar zit: alle instructies en opdrachten staan in het leerlingboekje. Leg de leerlingen de opbouw van de lessen uit met behulp van het overzicht in bijlage 1.
- Vertel de leerlingen dat hun teksten gepubliceerd worden.

4.2 Klassikale oriëntaties (tijdens les 1)

Voorafgaand aan een lessenserie wordt het thema geïntroduceerd. Het is belangrijk voor de schrijfmotivatie dat de leerlingen zich oriënteren op het onderwerp:

- Vertel dat de leerlingen gaan schrijven over dit thema.
- Gebruik de suggesties voor de oriëntatie (zie handleiding per groep).
- Sluit af met de opmerking dat zij net als echte schrijvers teksten gaan schrijven: ze gaan het schrijven voorbereiden, hun teksten schrijven, bespreken en herschrijven.
- Vertel dat de geschreven teksten gepubliceerd worden.

4.3 Demonstraties tekstbesprekingen

Nadat de leerlingen in iedere tweede les (2-4-6-8-10-12) de zelfevaluatieopdrachten gemaakt hebben waarin ze reflecteren op hun eigen teksten (opdracht 2 en 3) wordt klassikaal gedemonstreerd hoe een tekstbespreking verloopt. Deze demonstraties zijn heel belangrijk: ze moeten leerlingen duidelijk maken hoe ze zelf teksten gaan bespreken (zie regels voor tekstbesprekingen in bijlage 1) en waarvoor ze dienen: om beter te leren schrijven. Lezers kunnen je vertellen of jouw tekst duidelijk voor hen is. Je kunt van lezers leren waar je bij het schrijven op moet letten om je tekst duidelijker te maken voor hen.

- Kies aan het einde van les 1-3-5-7-9-11 een leerling (of twee leerlingen in de lessen waarin de leerlingen samen een tekst schrijven) uit die het leuk vindt om aan een demonstratie van een tekstbespreking mee te doen.
- Kopieer de tekst die besproken wordt voor de andere leerlingen als u geen digitaal schoolbord heeft. Als u wel een digitaal schoolbord heeft, kunt u de tekst tijdens de demonstratie van de tekstbespreking op dit bord projecteren.
- Bereid de bespreking voor door de geprinte tekst te commentariëren op het gebruik van de focus van instructie in deze les.

- Lees nadat de leerlingen de zelfevaluatieopdrachten hebben gemaakt aan het begin van iedere tweede les in het boekje van de leerling wat hij zou willen veranderen aan de tekst.
- Demonstreer de tekstbespreking voor de klas. Neem de rol van bespreker en houdt de bespreking volgens de regels voor tekstbesprekingen. Zorg ervoor dat de bespreking gaat over de focus van instructie uit de les. In iedere lessenserie is er een andere focus van instructie (zie tabel 1). Zorg dat de regels voor tekstbesprekingen beschikbaar zijn tijdens de tekstbespreking. De leerlingen hebben deze in hun boekje staan. Verder kan een poster worden opgehangen in de klas met deze regels erop. Daar kunt u tijdens de demonstratie naar verwijzen.
- Demonstreer niet alleen hoe een tekstbespreking verloopt door het voor te doen, maar ook door expliciet aandacht te besteden aan de regels voor tekstbesprekingen die de interactie in een tekstbespreking structureren. Noem iedere keer de regel die u demonstreert expliciet en leg uit waarom het belangrijk is om deze regels te gebruiken. Als tekstbesprekingen verlopen volgens regels waar iedereen zich aan houdt leveren ze het meest op. Vertel dat het belangrijk is om tekstbesprekingen te beginnen met positief commentaar: hiermee creëer je een opbouwende sfeer voor tekstbesprekingen. Leg leerlingen uit dat het belangrijk is om vragen te stellen aan de schrijvers over de tekst in plaats van alleen maar oordelen te geven. Leerlingen moeten ook leren om aan schrijvers uit te leggen *waarom* ze aspecten van de tekst wel of niet waarderen. Vage oordelen als 'leuk', 'spannend' of 'goed' helpen de schrijver niet bij het herschrijven van hun teksten. Het is ook belangrijk dat leerlingen leren dat ze hun reacties moeten geven vanuit hun perspectief als lezer (bijvoorbeeld niet: 'je vergeet te schrijven waarom je die vraag stelt', maar: 'ik kan in de tekst niet ontdekken waarom je die vraag stelt'). Ten slotte is het belangrijk dat tekstbesprekingen uitmonden in concrete tips voor het herschrijven van de teksten.
- Laat de leerlingen kennismaken met termen waarmee over teksten gesproken wordt door ze te gebruiken tijdens de demonstraties. De tekstbesprekingen kunnen zo bijdragen aan het verwerven van termen om over teksten te praten, bijvoorbeeld: alinea, opbouw van de tekst, titel, plannen, herschrijven.
- In de beschrijving per les wordt een indicatie van tien minuten gegeven voor de demonstratie en twintig minuten voor de uiteindelijke bespreking met klasgenoten. Dit laatste is ruim bemeten: niet alle leerlingen zijn op deze leeftijden in staat om twintig minuten te besteden aan de tekstbespreking. De ene tekst vraagt om meer commentaar dan de andere. Varieer daarom ook in de lengte van de demonstratie van de tekstbespreking per les.

4.4 Publiceren

Het publiceren van teksten in bijvoorbeeld een mooi verzorgd boek is motiverend voor leerlingen. Om die reden worden er publicatievormen genoemd in de leerlingboekjes en worden er in de handleidingen per groep suggesties gedaan. De leerkracht is vrij om bijvoorbeeld om organisatorische redenen de publicatievorm aan te passen.

Boeken kunnen als volgt gemaakt worden:

- Koop een map of fotoboek waarin de teksten verzameld kunnen worden.
- Stel een redactie samen van leerlingen die het boek gaan samenstellen.
- Vraag de redactie om op de computer een omslag te maken (titel, afbeelding). Met het programma Word art is het heel eenvoudig om mooie omslagen te maken.
- Zorg ervoor dat het een echt boek wordt (bijvoorbeeld: met een pagina met pasfoto's van de schrijvers, met een inhoudsopgave, met leuke illustraties e.d.).

4.5 Samenstelling duo's en groepjes

Stel de koppels (of viertallen) voor de tekstbespreking aan het begin van de les samen. Uit onderzoek blijkt dat peer response het meest effectief is bij samenstelling van ongelijke paren (niveau van schrijfvaardigheid, leeftijd, sekse). Maar het is ook belangrijk dat leerlingen graag met elkaar samenwerken en goed met elkaar kunnen samenwerken. Wanneer de leerlingen samen een tekst schrijven is het beter als de niveaoverschillen tussen hen niet al te groot. Bij een oneven aantal leerlingen in de klas kunt u leerlingen met zijn drieën laten werken bij voorbereidings- en bespreekopdrachten of zelf de rol van 'peer' nemen.

De leerlingen die goed samenwerken kunnen dat in alle lessen blijven doen. Als een samenwerking niet goed verloopt, kan er gewisseld worden. Het kan zijn dat dit enige improvisatie vereist (wie met wie). Een mogelijkheid is ook om na een lesblok (les 1-6) te wisselen en bij het volgende lesblok (les 7-12) met andere paren te werken. Ook vinden leerlingen het vaak leuk om zelf duo's en groepjes te kunnen maken. U kunt zelf inschatten of u denkt dat de leerlingen in uw groep hier toe in staat zijn.

Er zijn leerlingen voor wie samenwerken heel lastig is als gevolg van sociale beperkingen (bijvoorbeeld autisme). Peil of ze liever alleen werken en geef hen daar gelegenheid voor. Vaak willen ze wel hun tekst voorlezen, zodat er ook voor hen een moment is waarop ze hun tekst kunnen delen met lezers.

- Stel paren en groepjes aan het begin van ieder lesblok samen.
- Zorg ervoor dat leerlingen die samenwerken de hele les naast elkaar zitten. Dit voorkomt veel onrust.

4.6 Differentiëren naar instructiebehoefte

Sommige leerlingen zullen meer begeleiding nodig hebben bij het werken met het materiaal dan anderen. In principe is het materiaal zo gemaakt dat het op verschillende niveaus in te vullen is. Bij de meeste opdrachten zijn geen goede of foute antwoorden. Bij opdrachten waar dit wel het geval is, kunnen de leerlingen elkaar onderling wijzen op goede of vergeten antwoorden tijdens de gezamenlijke bespreking van opdrachten. Het is ook niet erg als sommige leerlingen niet toekomen aan het maken van alle opdrachten, zolang zij deze dan wel bespreken met hun maatje. Bepaalde opdrachten zijn lastiger gebleken dan anderen. Afhankelijk van het niveau van de klas kan het handig zijn om sommige opdrachten met een deel van de klas, of misschien wel de hele klas na te bespreken. Het is ter beoordeling van de leerkracht of en wanneer dit wordt gedaan. Bij het klassikaal of in kleine groep bespreken van de opdracht, is het belangrijk dat de uitleg zo dicht mogelijk bij de originele uitleg blijft.

Als u het idee heeft dat bepaalde leerlingen vastlopen, kijk de boekjes van deze leerlingen dan door om na te gaan of en waar dit het geval is. Speel daar op in door het geven van extra uitleg bij de punten waarop de leerling vastloopt.

4.7 Tijd bewaken

Ieder lessenaarpaar duurt twee keer zestig minuten. In de instructies per groep worden globale tijdsaanduidingen bij de opdrachten gegeven. Neem deze aanduidingen niet te nauw. Er zullen verschillen in tempo zijn tussen de leerlingen. Het is niet erg als ze voor opdrachten wat minder of meer tijd nodig hebben. Zorg er wel voor dat de leerlingen alle opdrachten in een les kunnen maken. Leerlingen die eerder klaar zijn met een bepaalde opdracht, mogen doorgaan naar een volgende opdracht.

- Bewaak vooral de schrijftijd goed. Let erop dat leerlingen bij het herschrijven van hun teksten in iedere tweede les niet hele nieuwe teksten gaan schrijven of eindeloos doorschrijven aan hun eerste versie. Herschrijven betekent dat je je eerste tekstversie beter maakt door veranderingen aan te brengen.
- Leerlingen die aan het eind van de les eerder klaar zijn, kunnen alvast op de computer tekeningen maken of illustraties zoeken bij hun teksten.

4.8 Vragen beantwoorden

Tijdens het zelfstandig werken en/of samenwerken door de leerlingen is de leerkracht beschikbaar voor het beantwoorden van vragen. De ervaring leert dat de meeste vragen gaan over wat leerlingen moeten doen en over of hun antwoorden bij opdrachten goed of fout zijn. Dit doet zich meestal alleen tijdens de eerste lessen van een serie voor. Leerlingen moeten wennen aan het feit dat ze met elkaar werken en dat niet de leerkracht maar hun maatje hun hulp is. Voor het omgaan hiermee gelden de volgende uitgangspunten:

- Verwijs de leerlingen naar hun boekjes en naar elkaar. Leg pas iets uit nadat leerlingen de instructies zelf goed gelezen hebben en iets niet begrijpen. Vraag hen steeds eerst of ze al gekeken hebben of hun maatje kan helpen.
- Blijf bij uitleg van inhoudelijke zaken zo dicht mogelijk bij de uitleg in de leerlingboekjes.
- Bij veel opdrachten zijn er meerdere antwoorden mogelijk.

4.9 Observeren tekstbesprekingen

De leerlingen bespreken in iedere tweede les hun teksten. In de leerlingboekjes staan de regels voor tekstbesprekingen. Het is belangrijk dat ze deze regels gebruiken.

- Observeer hoe de tekstbesprekingen verlopen en grijp zo nodig terug op wat bij de demonstratie van de tekstbespreking aan de orde is geweest.

4.10 Opslaan en printen teksten

Na elke les worden de teksten opgeslagen en geprint. Per schrijfofdracht bewaren de leerlingen twee tekstversies in hun mapjes (een eerste versie en een herschreven versie).

- Controleer of de leerlingen hun teksten goed opslaan en printen (zie aanwijzingen in leerlingboekjes).
- Demonstreer het opslaan van zowel de eerste versie (tijdens de eerste les) en de tweede versie (tijdens de tweede les) een keer klassikaal. In de leerlingboekjes staat beschreven wanneer en hoe deze teksten opgeslagen kunnen worden. Voordat de leerlingen hun tekst gaan herschrijven, is het belangrijk dat ze deze onder een nieuwe naam hebben opgeslagen. Als dit niet van tevoren is gedaan en de leerlingen klikken op het icoontje voor 'opslaan', worden veranderingen in de tekst in de eerste versie opgeslagen. De leerlingen kunnen hun eerste en tweede versies dan niet meer vergelijken.

5. Instructies groep 5

In dit hoofdstuk wordt een algemene toelichting gegeven op de lessen voor groep 5. Daarnaast wordt per lessenpaar een toelichting gegeven bij de lessen en bij de opdrachten en instructies op de werkbladen voor de leerlingen. De algemene aanwijzingen voor de taken van de leerkracht (zie hoofdstuk 4) worden gespecificeerd.

5.1 Algemene toelichting

De lessen voor groep 5 zijn in enkele opzichten anders opgebouwd dan de lessen voor groep 6-7-8:

- In plaats van twee, komen er drie genres aan bod: verhalen, beschrijvingen en instructies. Hier is voor gekozen omdat het voor jongere kinderen afwisselender is om met meer tekstsoorten in aanraking te komen. Ze schrijven nu twee maal een verhaal en twee maal een beschrijving, in plaats van drie maal. In de laatste vier lessen schrijven ze instructies. Ook wisselen de genres elkaar af: ze schrijven niet drie maal een verhaal of een andere tekstsoort achter elkaar, maar eerst een verhaal, dan een beschrijving, weer een verhaal en een beschrijving en ten slotte twee instructies.
- Er zijn geen aparte leerlingboekjes, de instructies voor de opdrachten worden door de leerkracht gegeven. De leerlingen maken de opdrachten op losse werkbladen. Alle instructies en werkbladen voor groep 5 zijn opgenomen in dit deel van de handleiding. De keuze om leerlingen van groep 5 niet met zelfsturend leerlingmateriaal te laten werken komt voort uit de ervaring uit de veldtesten van het materiaal: in groep 5 blijkt het werken met louter zelfsturend leerlingmateriaal voor te veel leerlingen te hoog gegrepen. Het werken met werkbladen bleek een goede oplossing: de leerkracht heeft wel de regie over de lessen, maar middels het werken met aparte werkbladen leren leerlingen geleidelijk aan wel om opdrachten zelfstandig uit te voeren. De opdrachten op de werkbladen hebben hetzelfde karakter als de opdrachten in de werkboekjes voor de groepen in de bovenbouw: leerlingen maken samen of alleen opdrachten voor, tijdens en na het schrijven, en bespreken de opdrachten met een maatje.
- De focus van instructie (woorden die tijd en plaats aanduiden) in de verschillende lessen heeft een andere systematiek dan in de lessen voor groepen 6-7-8. Daar krijgen de leerlingen in ieder lessenpaar één focus van instructie, bijvoorbeeld: les 1-2 tijd, les 3-4 plaats en les 5-6 tijd en plaats samen. Omdat het voor jongere kinderen te complex is om bij het schrijven van één tekst tegelijkertijd op twee foci van instructie te letten, is er voor groep 5 voor de volgende opbouw gekozen: les 1-4 woorden die plaats aanduiden, les 5-8 woorden die tijd aanduiden, les 9-10 woorden die plaats aanduiden en les 11-12 woorden die tijd aanduiden. Zo werken ze in meerdere lessen met eenzelfde focus van instructie en nooit met twee tegelijk.

Waarover gaan de lessen?

In deze 12 schrijflessen leren de leerlingen teksten schrijven over het thema buiten spelen. In les 1-2 schrijven ze een verhaal over de keer dat ze iets gevonden hebben tijdens het buitenspelen. Ze schrijven hun verhaal voor een schrift waaruit ze in de klas kunnen voorlezen. In les 3 en 4 maken ze een beschrijving van een geheime plekken waar ze ooit buiten gespeeld hebben. In les 5 en 6 schrijven ze een verhaal over hoe ze speelden toen ze jonger waren. In les 7 en 8 maken ze een beschrijving van kleuters die in de pauze buitenspelen. In les 9 en 10 schrijven ze een instructie voor het maken van een gek beest van gevonden voorwerpen. In les 11-12 schrijven ze een instructie voor een spel.

Introductie van de lessen

- **Introduceer het thema** door in een klassengesprek met de leerlingen te praten over buiten spelen. Wanneer spelen ze buiten? Waar spelen ze en met wie? Wat doen ze zoal?
- **Vertel de leerlingen dat ze verhalen, beschrijvingen en instructies gaan schrijven** over buiten spelen en dat ze in deze lessen gaan leren welke woorden ze kunnen gebruiken om heel precies te beschrijven waar iets gebeurde (plaatswoorden) en wanneer iets gebeurde (tijdwoorden).
- **Leg uit dat je niet zomaar begint met schrijven:**
  - o *Voor het schrijven* denk je na over hoe je het aan gaat pakken
  - o *Tijdens het schrijven* maak je de tekst duidelijk voor de lezer
  - o *Na het schrijven* ga je over je tekst praten met een klasgenoot en ga je je tekst veranderen
- **Vertel de leerlingen dat er iets met hun teksten gebeurt.** Als je schrijft, wil je ook graag dat je tekst gelezen wordt. De verhalen worden voorgelezen in de klas (les 1-2) en aan kinderen van andere klassen (les 5-6), er wordt een tentoonstelling georganiseerd van hun beschrijvingen (les 3-4), en hun beschrijvingen worden in op het prikbord gehangen in de klas (les 7-8). Met de instructies worden gekke beesten gemaakt (les 9-10) en een spel gespeeld (les 11-12).

5.2 Schrijfopdracht 1: Ik vond een keer.....(les 1-2)

Les 1

Focus van instructie

In deze les leren leerlingen:

- dat je in een verhaal met plaatswoorden heel precies kunt beschrijven waar iets gebeurt (plaatswoorden).

Voor het schrijven: oefenen met plaatswoorden

Toelichting bij opdrachten 1-2-3 (zie werkbladen)

- Vertel dat de leerlingen een verhaal gaan schrijven over iets dat ze gevonden hebben tijdens het buitenspelen. Ze schrijven hun verhaal voor een schrift waaruit ze hun klasgenoten kunnen voorlezen. Ze leren in deze les welke woorden je kunt gebruiken om plaatsen in een verhaal heel precies te beschrijven (*plaatswoorden*).
- Eerst gaan ze het schrijven *voorbereiden*: ze gaan een voorbeeld lezen van zo'n verhaal en er opdrachten bij maken.

Opdracht 1 (leerlingen werken alleen, zie werkblad 1)

- Leg uit dat het verhaal van Anne twee keer op het werkblad staat. Vraag de leerlingen de twee verhalen te lezen.

Opdracht 2 (leerlingen werken samen, werkblad 2)

- Vraag de leerlingen opdracht 2 te maken. Geef uitleg bij de opdracht als iets niet duidelijk is.
- Vraag enkele duo's te vertellen wat ze opgeschreven hebben. Schrijf de vier weglatingen uit het verhaal op het bord en benoem dat het om plaatsen gaat.
- Laat leerlingen vertellen welk verhaal ze gekozen hebben en waarom.

Geef de volgende uitleg:

Als je *precies* opschrijft **waar (op welke plaatsen)** dingen gebeuren is het veel makkelijker om de plaatsen voor je te zien. Dat maakt het leuker om een verhaal te lezen.

Als je aan het schrijven bent, vraag je: waar gebeurt het? De woorden die een antwoord geven op die vraag heten **plaatswoorden**. Als ik moet schrijven over waar ik nu ben en wat ik doe, kan ik vragen stellen:

- Waar ben ik met jullie? Antwoord: **in de klas**.
- Waar sta ik precies? Antwoord: ik sta voor in de klas, of ik sta **voor het bord**.
- Waar schrijf ik op wat jullie verteld hebben? Antwoord: **op het bord**.
- Waar leg ik de werkbladen neer? Antwoord: **op jullie tafels**.

Er zijn een heleboel **plaatswoorden**. Bijvoorbeeld: hier, daar, ergens, nergens, er, ginds, links, rechts, rondom, boven, onder, naast, voor, achter, verderop, dichtbij, tussen, voor.

Ook namen van plaatsen (bijvoorbeeld Eindhoven), van landen (Spanje) of van lichaamsdelen geven aan waar iets is of zit (op mijn onderbeen).

Opdracht 3 (leerlingen werken samen, zie werkblad 3)

- De leerlingen gaan in dialogen **plaatswoorden** bedenken. Demonstreer als voorbereiding een dialoog met een leerling:
Vraag: Waar ligt het tekenpapier?
Antwoord: in de kast.
Preciezer antwoord: in *de bovenste la* van de kast.
- Wijs erop dat *precieze plaatswoorden* de tekst voor de lezer leuker maken!

- Vraag de leerlingen opdracht 3 te maken.
- Vraag enkele leerlingen als ze klaar zijn te noemen wat ze opschreven hebben. Kijk of de voorbeelden preciezer gemaakt kunnen worden.

Voor het schrijven: jouw tekst voorbereiden

- Zeg de leerlingen dat ze straks gaan schrijven over iets dat ze gevonden hebben tijdens het buitenspelen.
- Geef de leerlingen **de schrijfoopdracht**:
Schrijf een verhaal over iets dat jij ooit vond tijdens het buitenspelen. Kies iets dat echt gebeurd is. Gebruik *plaatswoorden* om precies te laten zien waar het was. Je verhaal komt in een schrift waaruit je kunt voorlezen in de klas.
- Noteer in een T-schema op het bord:

verhaal	alleen werken
wat ik vond	schrift, papier of computer
iets dat echt gebeurd is	15 minuten schrijftijd
duidelijke plaatswoorden	

Tijdens het schrijven

Opdracht 4 (de leerlingen werken samen en alleen, zie werkblad 4)

- Verdeel de leerlingen in tweetallen. Vraag hen na te denken over dingen die ze gevonden hebben tijdens het buitenspelen. Eén leerling vraagt, de ander vertelt. Na twee minuten wisselen ze. Controleer of iedere leerling een voorbeeld heeft. Geef suggesties als dat niet het geval is. Let erop dat ze alleen in hun eigen tweetal gaan brainstormen. Zo blijft het interessant om straks elkaars teksten te lezen.
- Vraag de leerlingen de eerste versie van hun tekst te schrijven (de leerlingen werken alleen, zie werkblad 4).
- ❖ In les 2 leren de leerlingen hoe ze met elkaar teksten kunnen bespreken. U doet voor hoe een tekstbespreking verloopt. Vraag welke leerling mee wil doen aan de demonstratie. Kopieer de tekst van de leerling en bereid de tekstbespreking voor (zie werkblad 5).

Les 2

Na het schrijven: je tekst bespreken en veranderen

Toelichting bij de opdrachten 5-6 (zie werkbladen 5 en 6)

- Leg uit wat de leerlingen gaan doen.
- Vertel dat een goed verhaal nooit in een keer geschreven wordt en dat de leerlingen hun teksten met elkaar gaan bespreken. Daarna gaan ze kijken wat ze aan de tekst beter kunnen maken. Eerst gaan ze leren hoe je teksten met elkaar kunt bespreken: daar zijn regels voor.
- Bespreek met de leerlingen of zet op het digibord welke stappen ze moeten zetten voordat een tekst af is: eerste versie - bespreken - veranderen/tweede versie - publiceren.
- Geef het voorbeeld hieronder van: eerste versie - bespreken - veranderen (tweede versie). De tekstbespreking heeft ertoe geleid dat de schrijver de plaatsten preciezer beschreven heeft.

Eerste versie van de tekst

Een keer speelde ik met Lisa *buiten*. Het was *dichtbij*. We waren verstoppertje aan het spelen.

Bespreken van de tekst

Vraag: waar was het precies?
Antwoord: *in de struiken vlakbij ons huis*. Als je dat opschrijft kan de lezer voor zich zien waar het was.

Veranderen van de tekst (herschrijven)

Een keer speelde ik met Lisa *in de struiken vlakbij ons huis*. We waren verstoppertje aan het spelen.

- Lees met de leerlingen de **regels voor de bespreking** (zie werkblad 5). Leg de regels uit.
- Demonstreer een tekstbespreking met een leerling.
- Reflecteer expliciet op de toepassing van de regels. Bijvoorbeeld: "Nu gaan we samen plaatswoorden zoeken in het verhaal en er kringels omzetten". Of: "Ik vind.....leuk aan jouw tekst. Dit zeg ik omdat ik hier goed voor me kan zien waar het was. Het is fijn om een tekstbespreking te beginnen met een compliment; iedere schrijver vindt het leuk om te horen dat de lezer de tekst met plezier gelezen heeft".

Opdracht 5 (leerlingen werken samen, zie werkblad 5)

- Vraag de leerlingen hun teksten met hun maatjes te bespreken.
- Zorg ervoor dat de regels (werkblad 5) tijdens de bespreking op de tafels liggen. De leerlingen maken aantekeningen van de tips op werkblad 4 (eerste tekstversie).

Opdracht 6 (leerlingen werken alleen, zie werkblad 6)

- Vraag de leerlingen hun teksten te herschrijven.
- ❖ Het heeft de voorkeur dat de leerlingen hun tweede tekstversies op de computer schrijven. De teksten kunnen in hun voorleesschriften geplakt worden.
- ❖ Het is belangrijk dat de teksten in de klas voorgelezen worden! Vraag welke leerlingen hun tekst willen voorlezen en kies er een aantal uit. De andere leerlingen kunnen elkaars teksten op andere momenten lezen.

5.3 Schrijfopdracht 2: Mijn geheime plaats (les 3 en 4)

Les 3

Focus van instructie

In deze les leren leerlingen:

- dat je in een beschrijving met plaatswoorden duidelijk kunt maken waar iets is.

Voor het schrijven: oefenen met plaatswoorden

Toelichting bij opdrachten 1-2-3 (zie werkbladen)

- Vertel dat de leerlingen een beschrijving gaan maken van geheime plekken bij het buitenspelen. Ze schrijven hun teksten voor een tentoonstelling in de gang op school. Ze leren in deze les opnieuw over *plaatswoorden*.
- Eerst gaan ze het schrijven *voorbereiden*: ze gaan een voorbeeld lezen van zo'n beschrijving en er opdrachten bij maken.

Opdracht 1 (leerlingen werken samen, zie werkblad 1)

- Vraag de leerlingen de beschrijving van Daan te lezen.
- Vraag de leerlingen de tekst nog eens te lezen. Nu lezen ze om de beurt een zin en vraagt de luisteraar steeds 'waar is het?' Het antwoord op die vraag onderstrepen ze in de tekst. Waarschuw van tevoren dat niet iedere zin een antwoord hoeft te hebben.
- Bespreek de opdracht klassikaal na. Welke plaatswoorden zijn er gevonden?

Geef de volgende uitleg:

Vertel dat iedere tekst andere plaatswoorden heeft. Je kunt plaatswoorden heel precies kiezen. Iedere schrijver kan de plaatswoorden ook weer veranderen als hij aan het schrijven is. Geef een voorbeeld:

Bij de flat van mijn oma kan je veranderen in *bij de boot van mijn oma*.

Wijs er op dat je plaatswoorden als bij, aan, op, onder, voor, achter, in.... vaak samen gebruikt met plaatswoorden voor dingen (boot, rand).

Opdracht 2 (leerlingen werken samen, zie werkblad 2)

- Vraag de leerlingen de opdracht te maken. Laat enkele leerlingen vertellen wat ze gekozen hebben.

Voor het schrijven: jouw tekst voorbereiden

Opdracht 3 (leerlingen werken samen, zie werkblad 3)

- Geef een voorbeeld van een geheime plaats waar je zelf als kind graag was. Beschrijf de plaats met precieze plaatsaanduidingen.
- Vertel dat de leerlingen in duo's geheime plaatsen gaan bedenken. Vraag hen opdracht 3 te maken. Geef uitleg als iets niet duidelijk is.
- Vraag enkele duo's te vertellen wat ze opgeschreven hebben. Verwijs steeds naar de **plaatswoorden** en laat deze term consequent vallen. Kijk of de voorbeelden preciezer gemaakt kunnen worden.
- Zeg tegen de leerlingen dat ze straks een beschrijving gaan maken van hun geheime plaats.

- Geef de **schrijfo opdracht**:

Maak een beschrijving van jouw geheime plaats. Beschrijf iets dat echt gebeurd is. Gebruik **plaatswoorden** om goed te laten zien waar het was. Van de beschrijvingen maken we een tentoonstelling 'geheime plaatsen' op de gang.

- Noteer in een T-schema op het bord:

beschrijving	alleen werken
geheime plaats	papier of computer
hoe het er uit zag	15 minuten schrijftijd
duidelijke plaatswoorden	

Tijdens het schrijven

Toelichting bij opdracht 4

Opdracht 4 (de leerlingen werken alleen, zie werkblad 4)

- Vraag de leerlingen de eerste versie van hun tekst te schrijven.
- ❖ In les 4 bespreken de leerlingen weer elkaars teksten. U doet weer een tekstbespreking voor. Vraag welke leerling mee wil doen, kopieer de tekst van de leerling en bereid de bespreking voor (zie werkblad 5).

Les 4

Na het schrijven: je tekst bespreken en veranderen

Toelichting bij de opdrachten 5-6 (zie werkbladen 5 en 6)

- Leg uit wat de leerlingen gaan doen
- Vertel dat ze, net als in de vorige les, hun teksten met elkaar gaan bespreken. Daarna gaan ze kijken wat ze aan de tekst beter kunnen maken. Eerst gaan ze weer kijken naar een demonstratie van een tekstbespreking.
- Vraag hen te vertellen hoe de tekstbesprekingen in de vorige les gingen? Gebruikten ze de regels? Kregen ze goede tips?
- Doe een tekstbespreking voor met een leerling. Gebruik de regels op dezelfde manier als in les 2

Opdracht 5 (leerlingen werken samen, zie werkblad 5)

- Vraag de leerlingen hun teksten met hun maatjes te bespreken.

Zorg ervoor dat de regels (werkblad 5) tijdens de bespreking op de tafels liggen. De leerlingen maken aantekeningen van de tips die ze krijgen op werkblad 4 (eerste tekstversie).

Opdracht 6 (leerlingen werken alleen, werkblad 6)

- Vraag de leerlingen hun teksten te herschrijven (werkblad 6) en hun tekst te illustreren. Het heeft de voorkeur dat de leerlingen hun tweede versie op de computer schrijven.
- ❖ Laat de kinderen de tentoonstelling 'Geheime plaatsen' organiseren.

5.4 Schrijfofdracht 3: Hoe ik vroeger speelde (les 5-6)

Les 5

Focus van instructie

In deze les leren de leerlingen:

- dat je met tijdwoorden in een verhaal heel precies kunt beschrijven wanneer dingen gebeuren (*tijdwoorden*).

Voor het schrijven: oefenen met tijdwoorden

Toelichting bij opdrachten 1-2-3 (zie werkbladen)

- Vertel dat de leerlingen een verhaal gaan schrijven over hoe ze vroeger speelden. Ze schrijven hun verhalen voor hun schrift waaruit ze in de klas kunnen voorlezen. In deze les leren ze hoe ze *tijdwoorden* kunnen gebruiken.
- Vertel dat ze het schrijven eerst weer gaan *voorbereiden*: ze gaan een voorbeeld lezen van zo'n verhaal en er opdrachten bij maken.

Opdracht 1 (leerlingen werken samen, zie werkblad 1)

- Vraag de leerlingen het verhaal van J.J. te lezen. Geef hen drie minuten spreektijd in tweetallen waarin ze elkaar vragen stellen over de tekst. Geef als voorbeeld: 'waarom zou J.J. niet zijn of haar volledige naam schrijven? Hoe oud denk je dat J.J. nu is?'

Opdracht 2 (leerlingen werken samen, zie werkblad 2)

- Vraag de leerlingen het kortere verhaal te lezen. Wat heeft J.J. weggelaten?
- Geef als het nodig is eerst een klassikaal voorbeeld door naar de beide titels te kijken. Geef uitleg bij de opdracht als iets niet duidelijk is.
- Vraag enkele duo's te vertellen wat ze opgeschreven hebben. Schrijf enkele weglatingen uit het verhaal op het bord en benoem dat het om tijdsaanduidingen gaat. Goede tijdwoorden maken net als plaatswoorden een verhaal veel preciezer. Dan kunnen de lezers beter voor zich zien wanneer dingen gebeurden.
- Laat leerlingen vertellen welk verhaal ze gekozen hebben en waarom.

Geef de volgende uitleg:

Als je *precies* opschrijft **wanneer (op welk moment)** dingen gebeuren is het veel makkelijker om het verhaal mee te beleven. Dat maakt het leuker om een verhaal te lezen.

Als je aan het schrijven bent, vraag je: wanneer gebeurt het? De woorden die een antwoord geven op die vraag heten **tijdwoorden**.

Er zijn een heleboel **tijdwoorden**. Bijvoorbeeld: nu, gisteren, vandaag, (laat aanvullen: morgen, overmorgen, (...)'s ochtends of in de ochtend (laat aanvullen: middag, avond, nacht), maandag, (dagen van de week), voorjaar (seizoenen), Januari (maanden van het jaar), tijdsaanduidingen zowel van de klok (10.00) jaartallen (2017), data (5 december).

- Wijs de kinderen erop dat je soms één tijdwoord gebruikt (nu) en soms meerdere woorden bij elkaar (vorig jaar- om 5 januari -om 7 uur 's ochtends, en allemaal bij elkaar kan ook).

Voor het schrijven: jouw tekst voorbereiden

- Zeg de leerlingen dat ze straks gaan schrijven over hoe ze speelden toen ze klein waren.
- Geef de leerlingen **de schrijfofdracht**: Schrijf een verhaal over hoe jij toen je klein was speelde. Kies iets dat echt gebeurd is. Gebruik **tijdwoorden** om goed te laten zien wanneer het was. Je verhaal komt in een schrift waaruit je kunt voorlezen aan jongere kinderen.

Opdracht 3 (de leerlingen werken samen, zie werkblad 3)

- Verdeel de leerlingen in tweetallen. Vraag hen na te denken over gebeurtenissen die ze meegemaakt hebben tijdens het (buiten)spelen. Een leerling vraagt, de ander vertelt. Na twee minuten wisselen ze.
- Geef suggesties als leerlingen geen voorbeeld hebben: over hun lievelingsspel, favoriete speelgoed, zoekgeraakt of kapot gegaan speelgoed, de keer dat je verdwaalde bij het buitenspelen, met wie je speelde.
- Let erop dat ze alleen in hun eigen tweetal in details over de gebeurtenis gaan vertellen. Als ze alles al in de hele klas zouden bespreken, is het later minder leuk om elkaars teksten te lezen.
- Vraag de leerlingen om hun gedachten op de tekening in trefwoorden op te schrijven. Leg uit wat aantekeningen zijn en waarom ze handig zijn om te maken voordat je gaat schrijven (stof verzamelen en ordenen voor je tekst).
- Laat de leerlingen even met hun maatje naar de tekeningen kijken. Check of iedereen weet wat hij/zij gaat schrijven.

Tijdens het schrijven

Opdracht 4 (leerlingen werken alleen, werkblad 4)

- Herhaal kort de schrijfopdracht en noteer in T-schema op het bord:

verhaal	
wat ik meemaakte	alleen werken
iets dat echt gebeurd is	schrift, papier of computer
duidelijke tijdwoorden	15 minuten schrijftijd

- Vraag de leerlingen de eerste versie van hun tekst te schrijven (zie werkblad 4).
- ❖ In les 6 gaan leerlingen elkaars teksten bespreken. Doe voor hoe een tekstbespreking verloopt (zie ook handleiding les 1-4). Vraag welke leerling mee wil doen aan de demonstratie. Kopieer de tekst van de leerling en bereid de tekstbespreking voor (zie werkblad 5).

Les 6

Na het schrijven: je tekst bespreken en veranderen

Toelichting bij de opdrachten 5-6 (zie werkbladen 5 en 6)

- Vertel dat de leerlingen hun teksten weer met elkaar gaan bespreken. Daarna gaan ze kijken wat ze aan de tekst beter kunnen maken.
- Refereer aan eerdere lessen en noteer op het bord:

eerste versie tekst

bespreken van de tekst

veranderen van de tekst (herschrijven)/tweede versie

- Vraag de leerlingen hoe de tekstbesprekingen tot nu toe gingen. Laat hen vertellen wat goed ging en wat nog niet zo goed ging. Stuur het gesprek indien nodig naar de regels voor tekstbesprekingen.
- Demonstreer een tekstbespreking met een leerling. Reflecteer expliciet op de toepassing van de regels.
Bijvoorbeeld: Ik vind.....leuk aan jouw tekst. Dit zeg ik omdat ik hier goed mee kan leven met wat er gebeurde toen jij aan het spelen was. Het is fijn om een tekstbespreking te beginnen met een compliment; iedere schrijver vindt het leuk om te horen dat de lezer de tekst met plezier gelezen heeft.

Opdracht 5 (leerlingen werken samen)

- Vraag de leerlingen hun teksten met hun maatjes te bespreken.
- Zorg ervoor dat de regels (werkblad 5) tijdens de bespreking op de tafels liggen. De leerlingen maken aantekeningen van de tips op werkblad 4 (eerste tekstversie).

Opdracht 6 (leerlingen werken alleen)

- Vraag de leerlingen hun teksten te herschrijven (werkblad 6).
- ❖ Het heeft de voorkeur dat de leerlingen hun tweede tekstversies op de computer schrijven.
- ❖ Het is belangrijk dat de teksten in de klas voorgelezen worden! Vraag welke leerlingen hun tekst willen voorlezen en kies er een aantal uit. De andere leerlingen kunnen elkaars teksten op andere momenten lezen.

5.5 Schrijfopdracht 4: Wat ik op de speelplaats zie.....(les 7 en 8)

Les 7

Focus van instructie:

In deze les leren de leerlingen:

- dat je in een beschrijving met tijdwoorden heel precies duidelijk kunt maken wanneer iets gebeurt (tijdwoorden).

Voor het schrijven: oefenen met tijdwoorden

Toelichting bij opdrachten 1-2-3 (zie werkbladen)

- Vertel dat de leerlingen een beschrijving gaan maken van een kind dat tijdens de pauze buitenspeelt. Ze leren in deze les over *tijdwoorden*. Ze gaan hun tekst voorlezen aan de leerling die ze geobserveerd hebben.
- Eerst gaan ze het schrijven weer *voorbereiden*: ze gaan een voorbeeld lezen van zo'n beschrijving en er opdrachten bij maken.
- Leg uit dat een beschrijving een ander soort tekst is dan een verhaal.

Opdracht 1 (leerlingen werken alleen, zie werkblad 1)

- Vraag de leerlingen de beschrijving van Tom te lezen
- Vraag hen de tekst nog eens te lezen. Ze lezen om de beurt een zin en de luisteraar vraagt steeds: wanneer is het? Het antwoord op die vraag onderstrepen ze in de tekst.
- Bespreek de opdracht klassikaal na. Welke tijdwoorden zijn er gevonden? Inventariseer ze en gebruik steeds de term **tijdwoorden**.
- Let op: niet iedere zin heeft een tijdwoord!

Geef de volgende uitleg:

Je hebt al geleerd dat als je *precies* opschrijft met **tijdwoorden** wanneer (op welke momenten) dingen gebeuren, het voor de lezer veel makkelijker is om te zien hoe iets ging. Dat maakt het leuker om een verhaal te lezen. Dit geldt ook voor een beschrijving: met tijdwoorden maak je een beschrijving van wat iemand doet heel precies.

In de tekst 'Op het klimrek' beschrijft Tom precies wat Jonas doet. Hij gebruikt niet alleen tijdwoorden om aan te geven op welk momenten dingen gebeuren, maar ook om aan te geven in welke **volgorde** dingen gebeuren.

De beschrijving begint met *als de bel gaat*, dan schrijft hij dat Jonas *als eerste* bij het klimrek is en meteen naar de hoogste stang gaat, *daarna* gaat hij aan de stang hangen en *dan* valt hij naar achteren.

- Noteer op het bord een tijdlijn van de volgorde in de beschrijving van Tom:

1.....2.....3.....4.....
bel gaat   bij het klimrek   hoogste stang   naar achteren

Opdracht 2 (leerlingen werken samen, zie werkblad 2)

- Vraag de leerlingen opdracht 2 te maken. Geef uitleg bij de opdracht als iets niet duidelijk is.
- Vraag enkele duo's te vertellen welke tijdwoorden ze gekozen hebben en bespreek of het **tijdwoorden** zijn die een **volgorde** op een dag aangeven.

Opdracht 3 (zie werkblad 3)

- Demonstreer klassikaal een volgorde van handelingen: ga naar de gang, klop op de deur, kom binnen en zeg 'goede morgen wat is het hier warm', loop naar het raam, doe het raam open.
- Vraag de leerlingen bij iedere handeling een tijdwoord van volgorde te noteren op hun werkblad. Bijvoorbeeld:
Om (tijd) komt juf binnen. *Dan* klopt ze op de deur. *Daarna* komt ze binnen en zegt "...".
Vervolgens loopt ze naar het raam en doet het raam open.
- Bespreek de opdracht na.

Voor het schrijven: jouw tekst voorbereiden

- Zeg de leerlingen dat ze na de pauze (als de les 's middags plaatsvindt kan de les de volgende dag verdergaan) een beschrijving gaan maken van een kind dat buitenspeelt in de pauze.
- Vraag hen een leerling goed te observeren tijdens de eerstvolgende pauze op het speelplein.
- Geef de **schrijfoopdracht**:

Maak een beschrijving van een kind dat in de pauze buitenspeelt. Kijk goed naar wat degene die jij kiest doet en in welke **volgorde** hij of zij iets doet. Gebruik **tijdwoorden** om goed te laten zien wanneer hij of zij iets deed. Aan degene die jij gekozen hebt ga je je beschrijving voorlezen.

- Noteer in een T-schema op het bord:

beschrijving	alleen werken
wat ik iemand zag doen	schrift, papier of computer
tijdwoorden die volgorde aangeven	15minuten schrijftijd

Opdracht 4 (leerlingen werken alleen)

Toelichting bij opdracht 4 (de leerlingen werken alleen, zie werkblad 4)

- Vraag de leerlingen de eerste versie van hun tekst te schrijven.
- ❖ In les 8 bespreken de leerlingen elkaars teksten. U doet voor hoe een tekstbespreking verloopt. Vraag welke leerling mee wil doen aan de demonstratie. Kopieer de tekst van de leerling en bereid de tekstbespreking voor (zie werkblad 5).

Les 8

Na het schrijven: je tekst bespreken en veranderen

Toelichting bij de opdrachten 5-6 (zie werkbladen 5 en 6)

- Leg uit wat de leerlingen gaan doen.
- Vertel dat ze, net als in de vorige lessen, hun teksten met elkaar gaan bespreken. Daarna gaan ze kijken wat ze aan de tekst beter kunnen maken.
- Demonstreer een tekstbespreking met een leerling. Reflecteer expliciet op de toepassing van de regels.
Bijvoorbeeld: 'Ik vind.....leuk aan jouw tekst. Dit zeg ik omdat ik hier goed voor me kan zien waar het was'. Het is fijn om een tekstbespreking te beginnen met een compliment; iedere schrijver vindt het leuk om te horen dat de lezer de tekst met plezier gelezen heeft.
- Vraag de leerlingen hoe de tekstbesprekingen in de vorige les verliepen. Geef hen tips als er vragen of problemen zijn.

Opdracht 5 (leerlingen werken samen, zie werkblad 5)

- Vraag de leerlingen hun teksten met hun maatjes te bespreken.
- Zorg ervoor dat de regels (werkblad 5) tijdens de bespreking op de tafels liggen. De leerlingen maken aantekeningen van de tips op werkblad 4 (eerste tekstversie).

Opdracht 6 (leerlingen werken alleen, zie werkblad 6)

- Vraag de leerlingen hun teksten te herschrijven .
- ❖ Het heeft de voorkeur dat de leerlingen hun tweede tekstversies op de computer schrijven.
- ❖ Het is belangrijk dat de leerlingen hun teksten voorlezen aan degene die ze beschreven hebben.

5.6 Schrijfopdracht 5: Maak een gek beest (les 9-10)

Les 9

Focus van instructie

In deze les leren de leerlingen:

- dat je in instructies met plaatswoorden heel precies duidelijk kunt maken waar iemand iets moet doen.

Voor het schrijven: oefenen met plaatswoorden

Toelichting bij opdrachten 1-2-3-4 (zie werkbladen)

- Vertel dat de leerlingen in tweetallen met gevonden voorwerpen een eigen gek beest gaan maken. Daarna gaan ze in een tekst uitleggen hoe je zo'n beest kunt maken. Zo'n tekst noemen we een instructie: je legt aan anderen uit hoe ze iets kunnen maken. Een ander tweetal kan het beest namaken. Als de instructie goed geschreven is, ziet het beest er dan precies zo uit. De leerlingen gaan elkaars beesten maken. In deze les leren ze hoe ze *plaatswoorden* kunnen gebruiken in instructies.
- Eerst gaan ze het schrijven *voorbereiden*: ze gaan een voorbeeld lezen van een instructie en er opdrachten bij maken.
- Benoem dat een instructie een ander soort tekst is dan een verhaal of beschrijving. Verhalen en beschrijvingen van wat iemand doet schrijf je omdat je hoopt dat lezers het leuk vinden om te lezen. Een instructie schrijf je omdat het voor de lezer handig is om te weten hoe je iets moet maken.

Opdracht 1 (leerlingen werken samen, zie werkblad 1)

- Vraag de leerlingen de instructie van Joey en Bowi te lezen.
- Vraag hen de tekst nog eens te lezen. Ze lezen om de beurt een zin en de luisteraar vraagt steeds: waar is het? Het antwoord op die vraag onderstrepen ze in de tekst.
- Bespreek de opdracht klassikaal na. Welke plaatswoorden zijn er gevonden? Inventariseer ze en gebruik steeds de term **plaatswoorden**.

Geef de volgende uitleg:

In les 1-2 en les 3-4 hebben jullie al geleerd wat plaatswoorden zijn. Met plaatswoorden maakte je voor de lezers duidelijk waar iets gebeurde. In een verhaal gebruik je plaatswoorden om je tekst leuker te maken. Als je precies beschrijft waar iets gebeurt kan de lezer het voor zich zien. In een instructie (ook wel handleiding genoemd) gebruik je **plaatswoorden** om **duidelijk** te maken waar iemand iets moet doen zodat hij iets goed kan maken. Als je precies opschrijft **waar (op welke plaats)** je iets moet doen is het veel makkelijker om voor je te zien hoe je iets maakt.

Als je aan het schrijven bent, vraag je: waar moet ik het doen? De woorden die antwoord geven op die vraag heten **plaatswoorden**.

Er zijn een heleboel plaatswoorden. Als je een gek beest maakt kunnen plaatswoorden de plaats op het lichaam van het dier aangeven. Bijvoorbeeld: bij de pootjes, aan de achterkant, op het hoofd.

Plaatswoorden kunnen ook de plaats op het papier aangeven. Bijvoorbeeld: onderaan het blad, aan de rechterkant, voor, achter, in....

Opdracht 2 (leerlingen werken samen, zie werkblad 2)

- Inprenting: door het opschrijven van de woorden wordt de klassikale uitleg over plaatswoorden nog eens concreet gemaakt in de tekst. Bij duo's waarvoor dit niet nodig is, kan deze opdracht worden overgeslagen.

Voor het schrijven: jouw tekst voorbereiden

- Zeg de leerlingen dat ze een instructie gaan schrijven voor hoe je een gek beest maakt.
- Geef de leerlingen de schrijfoopdracht:

Schrijf samen een instructie hoe je een gek beest maakt. Jullie gaan het beest eerst zelf maken. De instructies worden gebruikt door leerlingen die ook jullie beesten gaan maken. Gebruik **plaatswoorden** om precies te laten zien waar iets moet gebeuren.

Opdracht voorbereiding (leerlingen werken samen)

- Geef de leerlingen de volgende opdracht: Ga met zijn tweeën naar buiten en verzamel zeker tien dingen waar je later een beest mee gaat ontwerpen. Maak de voorwerpen schoon (als dat nodig is). Ze moeten langer mee kunnen gaan. Deze opdracht kan vlak voor een pauze worden gegeven.

Opdracht 3 (leerlingen werken samen, zie werkblad 3)

- De leerlingen ontwerpen samen een gek beest. Ze maken een foto of tekeningetje van hun beest. Dat is nodig om later te kunnen controleren of de instructie duidelijk genoeg was. Ze geven hun beest een naam.
- Zet op het bord:
  1. zoek spullen
  2. ontwerp een beest
  3. geef een naam
  4. maak een foto
  5. schrijf jullie instructie
  6. bewaar de spullen om het beest te maken in een tasje

Geef de volgende uitleg:

Kijk naar de foto bij de tekst van Joey en Bowi. Bij de steentjehaarrups zou je nooit de pootjes kunnen laten tekenen als je niet eerst de steentjes op hun plaats had neergelegd. Nu zie je hoe belangrijk het is om met **plaatswoorden** goed uit te leggen **waar** iets moet gebeuren.

In een instructie geef je de uitleg zo kort mogelijk. Iemand die iets wil maken moet twee dingen tegelijk doen (lezen en maken). Dan is het handig als je niet teveel tekst hoeft te lezen.

- Noteer in een T-schema op het bord:

instructie	samenwerken
korte zinnen	schrift, papier of computer
maak een gek beest	15 minuten schrijftijd

Tijdens het schrijven

Opdracht 4 (leerlingen werken samen, zie werkblad 4)

- Vraag de leerlingen om na te denken in welke volgorde het beest gemaakt moet worden .
  - Vraag de leerlingen de eerste versie van hun tekst te schrijven.
- ❖ In les 2 bespreken de leerlingen elkaars teksten. U doet voor hoe een tekstbespreking verloopt. Vraag welke leerling mee wil doen aan de demonstratie. Kopieer de tekst van de leerling en bereid de tekstbespreking voor (zie werkblad 5).

Les 10

Na het schrijven: je tekst bespreken en veranderen

Toelichting bij de opdrachten 5 en 6 (zie werkblad 5 en 6)

- Leg uit wat de leerlingen gaan doen.
- Vertel dat de leerlingen hun teksten weer gaan bespreken (met de regels) en veranderen. Eerst gaan ze weer luisteren naar een voorbeeld van een tekstbespreking.
- Demonstreer een tekstbespreking met een leerling. Reflecteer expliciet op de toepassing van de regels.
Bijvoorbeeld: 'Ik vind.....duidelijk aan jullie tekst. Dit zeg ik omdat ik nu weet op welke plaatsen ik dingen moet neerleggen. Dus jullie hebben goede plaatswoorden gebruikt. Ik vind het fijn dat jullie korte zinnen gebruikt hebt, zo kan ik snel lezen wat ik moet doen'. Het is goed om een tekstbespreking te beginnen met een compliment. Iedere schrijver vindt het leuk om te horen dat de lezer de tekst met plezier gelezen heeft, en staat daarna meer open voor wat beter kan.

Opdracht 5 (leerlingen werken samen)

- Vraag de leerlingen hun teksten met hun maatjes te bespreken.
Zorg ervoor dat de regels (werkblad 5) tijdens de bespreking op de tafels liggen. De leerlingen maken aantekeningen van de tips op werkblad 4 (eerste tekstversie).

Opdracht 6 (leerlingen werken samen)

- Vraag de leerlingen hun teksten te veranderen (herschrijven) (werkblad 5).
- ❖ Het heeft de voorkeur dat de leerlingen hun tweede tekstversies op de computer schrijven.
- ❖ Het is belangrijk dat de leerlingen beesten van elkaar gaan maken. Zo blijkt of de instructies duidelijk zijn.

5.7 Schrijfopdracht 6: Speel dit spel (les 11 en 12)

Les 11

Focus van instructie

In deze les leren de leerlingen:

- dat je in een instructie met tijdwoorden heel duidelijk kunt maken wanneer iemand iets moet doen (*tijdwoorden*).

Voor het schrijven: oefenen met tijdwoorden

Toelichting bij opdrachten 1-2-3 (zie werkbladen)

- Vertel dat de leerlingen een instructie gaan maken voor een spel dat op een spelletjesmiddag wordt gespeeld. Ze leren in deze les over *tijdwoorden*. Ze gaan in tweetallen schrijven en laten hun tekst lezen aan klasgenoten of kinderen uit een andere groep die het spel gaan spelen.
- Eerst gaan ze het schrijven *voorbereiden*: ze gaan een voorbeeld lezen van zo'n instructie en er opdrachten bij maken.

Opdracht 1 (leerlingen werken samen, zie werkblad 1)

- Vraag een leerling de instructie van Sara voor te lezen. De andere leerling van het duo kijkt of ze het begrijpt.
- Vraag hen hoe de onderstreepte woorden ook al weer heten. Schrijf het antwoord op het bord: **tijdwoorden**. Bespreek de opdracht klassikaal. Denk terug aan eerdere lessen. Wat zijn tijdwoorden? Tijdwoorden geven in een instructie aan wanneer en in welke volgorde je iets moet doen.

Geef de volgende uitleg:

Wanneer je *precies* opschrijft met **tijdwoorden** wanneer (op welke momenten) en in welke volgorde je iets moet doen, is het duidelijk voor de lezer hoe een spel gespeeld moet worden.

In de tekst 'Sardientje' beschrijft Sara heel duidelijk wat je moet doen om Sardientje te spelen. Ze geeft met **tijdwoorden** aan **wanneer** en in welke **volgorde** je iets moet doen. Je kunt bijvoorbeeld niet beginnen met het spel als het sardientje zich nog niet verstoppt heeft.

Opdracht 2a (leerlingen werken samen, zie werkblad 2)

- Vraag de tweetallen om opdracht 2a te maken.
- Noteer desnoods op het bord vier kadertjes en schrijf daarnaast 'na een tijdje'. Welke woorden moeten in welk vakje?

Opdracht 2b (maak viertallen, zie werkblad 2)

- Vraag de twee tweetallen om opdracht 2b te maken. Er zijn verschillende mogelijkheden. De laatste optie kan niet:
  - aan het begin- na een tijdje- als – op het laatst
  - als – aan het begin – na een tijdje- op het laatst
  - eerst- dan- als- op het laatst
  - op het laatst- daarna-eerst- als
- Vraag enkele groepjes hun zelf verzonden tijdwoorden voor te lezen

Voor het schrijven: je tekst voorbereiden

Opdracht 3 (zie werkblad 3)

- Jullie gaan een instructie schrijven voor een spel dat je graag speelt. Kinderen uit een andere groep gaan jullie spel spelen. Het is dus niet zo erg als een paar kinderen uit je eigen groep het spel al kennen.
- Vraag de leerlingen na te denken over een spelletje dat ze graag doen. Laat hen het spel aan elkaar uitleggen. Focus vervolgens op de tijdwoorden door advocaat van de duivel te spelen en de volgorde steeds 'verkeerd' te begrijpen.

Bijvoorbeeld:

*Ah, ik begrijp jouw spel, **eerst** roep je buut vrij en **dan** ga je je verstoppen.*

- Maak duidelijk dat het belangrijk is om te weten wat je moet doen om het spel te spelen en in welke volgorde je dingen moet doen.
- Bespreek de opdracht en maak duidelijk waarom het handig is om in ieder kader een aantekening te maken als geheugensteuntje. Leg uit dat je dus nog niet de hele tekst in het kader schrijft.
- Geef **de schrijfopdracht**:

Maak een instructie voor een spel dat jullie graag spelen. Let op de **tijdwoorden** om duidelijk te maken *wanneer* je wat moet doen en in welke *volgorde* je iets moet doen. Jullie schrijven de instructie voor kinderen die het spel gaan spelen. Bijvoorbeeld op een spelletjesmiddag die jullie organiseren.

- Noteer in een T-schema op het bord:

instructie (uitleg)	in een tweetal werken
wat moet je doen?	schrift, papier of computer
in welke volgorde (tijdwoorden)	15 minuten schrijftijd

Tijdens het schrijven

Opdracht 4 (leerlingen werken in tweetallen, zie werkblad 4)

- Vraag de leerlingen de eerste versie van hun tekst te schrijven.
- ❖ In deze les zijn er twee mogelijkheden voor de tekstbespreking:
  - De leerlingen bespreken elkaars teksten. U doet weer voor hoe een tekstbespreking verloopt. Vraag welke leerlingen (twee) mee willen doen aan de demonstratie. Kopieer de tekst van de leerlingen en bereid de tekstbespreking voor (zie werkblad 5).
  - Leerlingen die het spel niet kennen, spelen het spel (aantal afhankelijk van het spel). Ze lezen de instructie (kies een instructie uit), spelen het spel en bespreken klassikaal na of de instructie duidelijk was. Ze noteren wat er aan de instructie verbeterd kan worden (als dat nodig is).

Les 12

Na het schrijven: je tekst bespreken en veranderen

Toelichting bij de opdrachten 5-6 (zie werkbladen 5 en 6)

- Vertel dat de leerlingen net als in de vorige lessen hun teksten met elkaar gaan bespreken. Daarna gaan ze kijken wat ze aan de tekst beter kunnen maken.
- Demonstreer een tekstbespreking met een leerling. Reflecteer expliciet op de toepassing van de regels
Bijvoorbeeld: 'Ik vind.....duidelijk aan jouw tekst. Dit zeg ik omdat ik hier precies lees hoe je het spel moet spelen'. Het is goed om een tekstbespreking te beginnen met een compliment; iedere schrijver vindt het leuk om iets aardigs over zijn tekst te horen.
- Vraag de leerlingen hoe de tekstbesprekingen in de vorige les verliepen. Geef hen tips als er vragen of problemen zijn.

Opdracht 5 (leerlingen werken samen in 2 tweetallen, zie werkblad 5)

- Kies één van de twee opties voor tekstbespreking. Vraag de leerlingen hun teksten met hun maatjes te bespreken of het spel te spelen.
- Zorg er bij optie 1 voor dat de regels (werkblad 5) tijdens de bespreking op de tafels liggen. De leerlingen maken aantekeningen van de tips op werkblad 4 (eerste tekstversie).
- Zorg er bij optie 2 voor dat de instructie klassikaal besproken wordt. Gebruik de aandachtspunten daarvoor uit de regels voor tekstbesprekingen.

Opdracht 6 (leerlingen werken in hun eigen tweetal, zie werkblad 6)

- Als u voor optie 2 hebt gekozen: geef de leerlingen tijd om hun tekst na de klassikale tekstbespreking goed te bekijken (tijdwoorden).
  - Vraag de leerlingen hun teksten te herschrijven
-
- ❖ Het heeft de voorkeur dat de leerlingen hun tweede tekstversies op de computer schrijven.
  - ❖ Zorg ervoor dat de spelletjes gespeeld worden!

6. Instructies groep 6

In dit hoofdstuk wordt per lessenaar een toelichting gegeven bij de instructies en opdrachten in de leerlingboekjes en worden de algemene aanwijzingen voor de taken van de leerkracht uitgewerkt.

6.1 Schrijfofdracht 1: Welk dier is dit? (les 1-2)

Les 1

Focus van instructie

In deze les leren de leerlingen:

- dat je in verslagen met erbijwoorden heel precies kunt beschrijven hoe een dier eruitziet en wat hij doet (*erbijwoorden, erbij met meer woorden*).
- ❖ In deze les maken de leerlingen individueel een beschrijving van een dier. Ze krijgen foto's van een dier in een envelop. Om hun teksten te kunnen bespreken met hun maatje krijgen ze per duo eenzelfde foto. Soms vinden leerlingen het dier dat ze krijgen niet leuk. Geef hen in dat geval een envelop met een foto van een ander dier.
- **Zorg voor voldoende foto's en enveloppen.** Op internet zijn voldoende foto's van dieren vrij beschikbaar die hiervoor gebruikt kunnen worden. U kunt ook foto's uit tijdschriften knippen. Zorg ervoor dat de naam van het dier bij de foto staat zodat de leerlingen weten over welk dier zij informatie kunnen zoeken.

Opdracht 1 (5 minuten)

De leerlingen raden welk dier wordt beschreven in de voorbeeldtekst. Op de volgende pagina van het leerling boekje staat het antwoord.

Opdracht 2-3-4 (10 minuten)

Bij opdracht 2 lezen de leerlingen een stukje uit de voorbeeldtekst. De erbijwoorden uit de tekst zijn weggelaten. Hierdoor krijgen ze inzicht in hoe belangrijk het is erbijwoorden te gebruiken. Bij opdracht 3 krijgen ze uitleg over het gebruik van erbijwoorden. Deze uitleg bespreken ze vervolgens bij opdracht 4 in tweetallen.

Opdracht 5-6-7- 8 (10 minuten)

Bij deze opdrachten oefenen de leerlingen met het zelf gebruiken van erbijwoorden en het herkennen van erbijwoorden in de tekst. Na opdracht 5 en 7 bespreken ze de eigen antwoorden met hun maatje.

Opdracht 9 (10 minuten)

In deze opdracht bereiden de leerlingen het schrijven voor. Ze lezen de schrijfofdracht:

Schrijf een verslag van jouw observatie van hoe het dier op de foto eruitziet. Beschrijf het dier zo precies mogelijk en let op het gebruik van *erbijwoorden*.

U deelt per duo een envelop met dezelfde foto van een dier uit. Ze schrijven individueel een tekst maar om elkaars teksten te kunnen bespreken schrijven ze over hetzelfde dier. De inhoud van de tekst wordt vervolgens voorbereid. Onder de noemers: Wat zie ik? Wat kan ik er meer over zeggen? verzamelen de leerlingen stof voor hun tekst. Bij deze voorbereiding schrijven de leerlingen in trefwoorden, het schrijven van de tekst gebeurt pas later. Wijs erop dat ze hun dier beschrijven zonder in de tekst te verklappen om welk dier het gaat.

Opdracht 10 (20 minuten)

De leerlingen schrijven de tekst en gebruiken de aantekeningen uit opdracht 9. Ze letten op het gebruik van *erbijwoorden* en beschrijven het dier zo precies mogelijk. De tekst wordt gepubliceerd als een raadspel dat in de klas gespeeld wordt. Doe het opslaan van de tekst eenmalig klassikaal voor (zie paragraaf 4.10).

Vorbereiding demonstratie tekstbespreking les 2

Zeg tegen de leerlingen dat ze in de tweede les hun teksten gaan bespreken en veranderen en dat eerst voorgedaan zal worden hoe je een tekst bespreekt. Vraag welke leerling mee wil doen aan een demonstratie.

Bereid de bespreking in de pauze voor. Becommentarieer de tekst op de focus van instructie: een precieze beschrijving van een dier door gebruik van *erbijwoorden*.

Les 2

Opdracht 1 (10 minuten)

De leerlingen gaan kritisch naar hun eigen tekst kijken en geven aan wat ze willen veranderen. Zet de leerlingen die zeggen dat ze niets aan hun tekst willen veranderen aan hun tekst nog eens kritisch te lezen. Er zijn altijd dingen die beter kunnen in een tekst. Wanneer ze tevreden zijn over het gebruik van *erbijwoorden* kunnen ze kijken of er andere dingen zijn die ze willen veranderen. Ze maken aantekeningen in (de kantlijn van) de eerste versie van hun tekst.

Demonstratie tekstbespreking (10 minuten)

Zie voor aanwijzingen voor de demonstratie par 4.3.

Volg de regels voor tekstbesprekingen.

Regel 5 is in deze tekstbespreking: Geef de schrijver tips hoe de beschrijving van het dier preciezer kan (*erbijwoorden*)

Opdracht 2 (20 minuten)

De leerlingen bespreken met elkaar hun teksten. Na het bespreken maken ze ieder individueel aantekeningen in de eerste tekstversie van wat ze aan de eigen tekst gaan veranderen.

Opdracht 3 (10 minuten)

Na de tekstbesprekingen gaan de leerlingen hun tekst veranderen. Motiveer de leerlingen hiertoe door erop te wijzen dat ze de tekst schrijven voor een raadspel. Vertel hen dat ze zelf beslissen wat ze aan hun tekst gaan veranderen. Als ze bepaalde tips niet bruikbaar vinden, hoeven ze die niet op te volgen. Doe voordat de leerlingen achter de computer gaan zitten eenmalig klassikaal voor hoe de leerlingen hun tekst opslaan zodat ook de eerste versie bewaard blijft (zie ook paragraaf 3.5).

Publicatie: het raadspel wordt als afsluiting van deze les gespeeld in de klas. Het kan als volgt vorm krijgen:

- Maak kaartjes van bijvoorbeeld 10 x 15cm. De leerlingen plakken op één kaartje hun eigen tekst en op een ander kaartje de foto van hun dier.
- Alle kaartjes worden in een envelop gestopt.
- Zorg voor een doosje waarin de enveloppen kunnen worden verzameld.
- Stel een groepje leerlingen samen die het doosje versiert en het spel een titel geven
- Het spel wordt gespeeld door het kaartje met de tekst uit de envelop te halen en deze (voor) te lezen. Daarna raadt de (andere) leerling om welk dier het gaat. Dit kan worden gecontroleerd op het andere kaartje dat nog in de envelop zit met de foto van het dier.

6.2 Schrijfopdracht 2: Dieren vergelijken (les 3-4)

Les 3

Focus van instructie

In deze les leren de leerlingen:

- dat je dieren in een verslag kunt beschrijven door ze met elkaar te vergelijken (*vergelijking met één woord, vergelijking met meer woorden*).

❖ In deze les schrijven de leerlingen de tekst in tweetallen.

Opdracht 1-2-3-4 (15 minuten):

Na de uitleg over vergelijkingswoorden maken de leerlingen opdrachten waarin ze oefenen met vergelijkingswoorden (identificeren van vergelijkingswoorden, zinnen maken met vergelijkingswoorden). Steeds nadat een opdracht individueel uitgevoerd is, bespreken de leerlingen hun werk samen. Ze geven elkaar als het nodig is uitleg. Het tweede deel van opdracht 2 (vergotende trap) kan ook mondeling worden aangeboden in plaats van op papier.

Opdracht 5-6-7 (25 minuten)

In deze opdrachten bereiden de leerlingen het schrijven voor. Ze lezen de schrijfopdracht:

Schrijf samen een verslag waarin je overeenkomsten en verschillen tussen twee diersoorten vergelijkt. Maak voor het beschrijven van de verschillen en overeenkomsten gebruik van *vergelijkingswoorden*.

De leerlingen kiezen een dierenpaar uit de lijst achterin het leerling boekje. Vervolgens verzamelen ze informatie over de dieren uit boeken en van internet. Hierbij is het belangrijk om de tijd goed af te bakenen, zodat de leerlingen niet de rest van de les besteden aan het zoeken van informatie. Vervolgens schrijven de leerlingen een aantal kenmerken op over gedrag, uiterlijk en andere eigenschappen, zodat ze een overzicht krijgen van de verschillen en overeenkomsten. Dit doen zij met trefwoorden. Dit schrijven ze op bij opdracht 7 in een venndiagram. Vervolgens bespreken ze met een ander tweetal de opgeschreven kenmerken. Aangezien de tekst in tweetallen wordt geschreven is het niet erg als de aantekeningen bij deze opdrachten in slechts een van de twee boekjes zijn gemaakt.

Opdracht 8 (20 minuten)

De leerlingen schrijven gezamenlijk hun tekst. Ze zitten in tweetallen achter één computer. Vooraf spreken ze af wie er begint met typen en hoe ze dit tijdens het schrijven afwisselen.

Vorbereiding demonstratie tekstbespreking les 4

Zie les 1-2. Kies dit keer twee leerlingen omdat ze samen geschreven hebben.

Becommentarieer de tekst op de focus van instructie van deze les: vergelijking met één woord, vergelijking met meer woorden en gebruik van de informatie over: gedrag, uiterlijk en andere eigenschappen.

Les 4

Opdracht 1 (10 minuten)

Zie les 2.

Demonstratie tekstbespreking (10 minuten)

Zie par 4.3.

Volg de regels voor tekstbesprekingen.

Regel 5 is in deze tekstbespreking: Geef de schrijver tips hoe het gebruik van *vergelijkingswoorden* beter kan.

Tijdens de demonstratie bespreekt u de tekst dit keer met de twee schrijvers die samen een tekst geschreven hebben.

Opdracht 2-3 (20 minuten)

De leerlingen bespreken in viertallen hun teksten. Daarna maken ze aantekeningen in hun eerste versie van wat ze aan hun tekst willen veranderen en herschrijven ze hun teksten. Opnieuw zitten ze als tweetal achter één computer.

Publicatie: de teksten worden op posters geplakt die in de klas worden opgehangen. De drie beste posters blijven langere tijd hangen in de klas voor ouders en bezoekers.

6.3 Schrijfopdracht 3: Het dier waar ik op lijk (les 5-6)

Les 5

Focus van instructie

In deze les passen de leerlingen *erbijwoorden* (les 1-2) en *vergelijkingswoorden* (les 3-4) toe in een verslag over een onderzoekje naar de verschillen en overeenkomsten tussen zichzelf en een dier.

Het is niet erg als de leerlingen op dit punt van de lessenserie *erbijwoorden* en *vergelijkingswoorden* nog door elkaar halen. Het onderscheid zal gedurende de rest van de lessenserie duidelijker worden voor de leerlingen.

- ❖ Zeg tegen de leerlingen vooraf dat ze een verslag schrijven waarin ze zichzelf gaan vergelijken met een dier. Vraag hen vast na te denken over met welk dier ze zichzelf willen vergelijken.

Opdracht 1-2-3 (15 minuten)

De leerlingen hebben in les 1 uitleg gekregen over het precies beschrijven van een dier door extra informatie toe te voegen (*erbijwoorden*). In les 3 hebben ze geleerd dat je dieren ook precies kan beschrijven door ze met elkaar te vergelijken (*vergelijkingswoorden*).

In deze opdrachten identificeren ze *erbijwoorden* en vergelijken ze wat ze gemarkeerd hebben. Vervolgens rubriceren ze overeenkomsten en verschillen uit de voorbeeldtekst.

- ❖ Opdracht 1 is in deze les complexer dan in les 1 en 3 omdat:
  - het nu zowel om het gebruik van *erbijwoorden* als *vergelijkingswoorden* gaat
  - de uitleg over *erbijwoorden* en *vergelijkingswoorden* niet herhaald wordt, de leerlingen kunnen indien gewenst hun vorige boekjes erbij pakken om de uitleg terug te zoeken.

Opdracht 4-5-6 (20 minuten)

In deze opdrachten bereiden de leerlingen het schrijven voor. Ze lezen de schrijfopdracht:

Schrijf een verslag waarin je de overeenkomsten en verschillen tussen jezelf en een dier precies beschrijft met *erbijwoorden* en *vergelijkingswoorden*.

Ze zoeken informatie op over het dier, bespreken de door hen opgeschreven kenmerken van het dier en maken een woordspin. Net als bij les 3 is het belangrijk de tijd voor het zoeken van informatie af te bakenen. De leerlingen gebruiken trefwoorden in de woordspin.

Opdracht 7 (5 minuten)

De leerlingen verzinnen een titel voor het verslag waarin ze gebruik maken van een *erbijwoord* om de titel leuker te maken.

Opdracht 8 (20 minuten)

De leerlingen schrijven hun tekst en gebruiken hun aantekeningen van de voorbereiding van de schrijfopdracht.

Vorbereiding demonstratie tekstbespreking les 6

Bereid de tekstbespreking in de pauze voor (zie par 4.3).

Becommentarieer de tekst die tijdens de demonstratie besproken zal worden op de focus van instructie in deze les: *erbijwoorden*, *vergelijking met één en meer woorden*.

Les 6

Opdracht 1 (10 minuten)

Idem (zie les 2-4).

Demonstratie tekstbespreking (10 minuten)

Zie par 4.3.

Volg de regels voor tekstbesprekingen. Demonstreer de regels niet alleen, maar benoem ook het belang ervan.

Regel 5 is in deze tekstbespreking: Geef tips hoe de beschrijving van overeenkomsten en verschillen tussen jou en je dier beter kan door het gebruik van *erbijwoorden* en *vergelijkingswoorden met één of meer woord(en)*.

Opdracht 2-3 (30 minuten)

Idem (zie les 2-4).

Publicatie: de teksten worden gepubliceerd in het klassenboek: 'Het beest in mij' (zie par 4.4).

6.4 Schrijfopdracht 4: Een spannend dierenverhaal (les 7-8)

Les 7

Focus van instructie

In deze les leren de leerlingen:

- dat je een verhaal spannend kunt maken door de woorden die je kiest (*erbij met één of meer woorden*).
- ❖ Voor opdracht 7 hebben de leerlingen een A4 of A3 blad nodig.

Opdracht 1-2-3-4 (15 minuten)

De leerlingen lezen de uitleg over de focus van instructie en oefenen vervolgens zelf met het herkennen van *erbijwoorden* uit de voorbeeldtekst. Ze bespreken eventuele verschillen. Vervolgens maken ze zinnen spannender met zelf gekozen *erbijwoorden*.

Opdracht 5-6-7 (15 minuten)

Met deze opdrachten bereiden de leerlingen het schrijven voor. Ze lezen de schrijfopdracht:

Schrijf een spannend verhaal over een echte gebeurtenis met een dier die je zelf hebt meegemaakt. Gebruik *erbijwoorden* om het verhaal spannend te maken. Je mag het verhaal spannender maken door er zelf dingen bij te verzinnen.

Vervolgens kiezen ze een dier en stellen ze elkaar vragen om inhoud te verzamelen voor hun tekst te verzamelen. Daarna schrijven ze heel kort (in trefwoorden) over hun gebeurtenis door een blad in vieren te vouwen. In elk vakje wordt antwoord gegeven op vragen: 1) Waar was je? Hoe zag je eruit? 2) Wat deed je? 3) Wat gebeurde er? 4) Hoe liep het af?

Opdracht 8 (20 minuten)

De leerlingen schrijven hun tekst en gebruiken de aantekeningen uit opdracht 7.

Vorbereiding demonstratie tekstbespreking les 8

Idem (zie les 1-3-5) en par. 4.3.

Bereid de tekstbespreking in de pauze voor. Becommentarieer de tekst die tijdens de demonstratie besproken zal worden op de focus van instructie in deze les: *erbijwoorden, erbij met één of meer woorden*.

Les 8

Opdracht 1 (10 minuten)

Idem (zie les 2-4-6)

Demonstratie tekstbespreking (10 minuten)

Idem (zie les 2-4-6).

Regel 5 is in deze les: Geef tips aan de schrijver over hoe ze het verhaal spannend kunnen maken door *erbijwoorden* te gebruiken.

Opdracht 2 (20 minuten)

Idem (zie les 2-4-6)

Opdracht 3-4 (10 minuten)

Na de tekstbesprekingen gaan de leerlingen hun tekst veranderen. Motiveer de leerlingen hiertoe door erop te wijzen dat ze hun teksten gaan voorlezen aan hun klasgenoten en dat het dus belangrijk is dat de teksten heel goed worden. Vertel hen dat ze zelf beslissen wat ze aan hun tekst gaan veranderen. Als ze bepaalde tips niet bruikbaar vinden, hoeven ze die niet op te volgen.

Publicatie: De leerlingen lezen de verhalen voor aan hun eigen klasgenoten.

- Stel groepjes samen van vijf leerlingen en vraag ze om de beurt hun verhaal voor te lezen.

6.5 Schrijfopdracht 5: Het dierentoneel? (Les 9 en 10)

Les 9

Focus van instructie

In deze les leren de leerlingen:

- dat je een script voor een toneelstuk levendig kunt maken door vergelijkingen te maken (*vergelijkingen met één en meer woorden*).
- ❖ In deze les schrijven de leerlingen het script in tweetallen. Er zijn echter drie rollen. De leerlingen schrijven de derde rol (verteller) zo dat een ander (de leerkracht of een klasgenoot) deze kan spelen. Het toneelstuk kan bijvoorbeeld worden opgevoerd voor de hele school.

Opdracht 1-2-3-4 (20 minuten)

De leerlingen lezen de uitleg over vergelijkingswoorden. Aan de hand van het voorbeeldscript leren de leerlingen vergelijkingswoorden herkennen en krijgen ze inzicht in de vergelijkingen die gemaakt worden. Ze bespreken dit in tweetallen, bedenken samen andere vergelijkingen en kiezen uit het voorbeeldscript vergelijkingen die overeenkomsten en verschillen aanduiden.

Opdracht 5 (10 minuten)

In het voorbeeldscript gaan de leerlingen op zoek naar twee vergelijkingen waarbij sprake is van een overeenkomst en twee vergelijkingen waarbij sprake is van een verschil. Mogelijk roept deze opdracht vragen op bij de leerlingen. Aan de hand van een voorbeeld kunnen de twee begrippen (overeenkomst en verschil) eventueel klassikaal uitgelegd worden.

Opdracht 6-7 (10 minuten)

In deze opdrachten bereiden de leerlingen het schrijven voor. Ze lezen de schrijfopdracht:

Schrijf in het vervolg van het script hoe het toneelstuk verder gaat en schrijf wat de leeuw, de aap en de verteller zeggen. Maak het verhaal levendig met *vergelijkingen met één of meer woorden*.

In tweetallen brainstormen de leerlingen samen over het vervolg van het toneelstuk door na te denken over de vragen en de antwoorden erop kort op te schrijven. Aangezien de tekst samen geschreven wordt, is het niet erg als de ideeën in slechts één van de twee leerlingboekjes worden opgeschreven.

Opdracht 8 (20 minuten)

De leerlingen schrijven hun tekst en gebruiken hun aantekeningen uit de voorbereiding. De leerlingen schrijven in een tweetal drie verschillende rollen uit. Ze maken hierover voor het schrijven afspraken en spreken af hoe ze het typen afwisselen en wie welke rol op zich zal nemen in de opvoering.

Vorbereiding demonstratie tekstbespreking les 10

Idem (zie les 1-3-5-7 en par. 4.3).

Les 10

Opdracht 1 (10 minuten)

Idem (zie les 2-4-6-8).

Demonstratie tekstbespreking (10 minuten)

Idem (zie les 2-4-6-8 en par. 4.3).

Volg de regels voor tekstbesprekingen.

Regel 5 is in deze les: Geef tips aan de schrijvers voor hoe ze de tekst levendiger kunnen maken door het gebruik van vergelijkingen (*vergelijking met één of meer woorden*) en hoe de tekst spannender gemaakt kan worden (door de lezers te verrassen).

Opdracht 2 (20 minuten)

Idem (zie les 2-4-6-8).

Opdracht 3 (10 minuten)

Idem (zie les 2-4-6-8).

Publicatie: de leerlingen kunnen de toneelstukjes bijvoorbeeld opvoeren tijdens een gelegenheid waarbij de hele school betrokken is. De toneelstukjes duren circa 5 minuten.

6.6 Schrijfopdracht 6: Door de ogen van een dier (les 11-12)

Les 11

Focus van instructie

In deze les leren de leerlingen:

- dat je een verhaal levendig kunt maken door dingen te beschrijven met *erbijwoorden* en met *vergelijkingen* (met één of meer woorden).

❖ De leerlingen schrijven een verhaal in tweetallen.

Opdracht 1-2-3-4 (20 minuten)

De leerlingen lezen de voorbeeldtekst en de uitleg erbij en gaan vervolgens aan de slag met het herkennen en benoemen van *erbijwoorden* en *vergelijkingen*. Ze bespreken hun antwoorden. Deze opdrachten zijn complexer dan in les 7 en 9 omdat het nu zowel om het gebruik van *erbijwoorden* als *vergelijkingen* gaat.

Opdracht 5-6 (20 minuten)

De leerlingen bereiden het schrijven voor. Ze lezen de schrijfopdracht:

Schrijf een verhaal over een gebeurtenis die jullie met een dier meemaken. Schrijf door de ogen van het dier en maak jullie verhaal levendig met *vergelijkingen* en met *erbijwoorden*.

Vervolgens kiezen ze een dier en brainstormen ze over de inhoud van het verhaal aan de hand van vragen. Ze maken kort notities over wat ze gaan schrijven. Aangezien de tekst in tweetallen wordt geschreven, is het niet erg als deze notities in slechts één van de twee boekjes zijn opgeschreven. Voordat de leerlingen gaan schrijven met de computer maken ze afspraken over wie begint met typen en wanneer dit tijdens het schrijven wordt afgewisseld.

Vorbereiding demonstratie tekstbespreking les 12

Idem (zie les 1-3-5-7-9 en par. 4.3).

Volg de regels voor de tekstbespreking.

Regel 5 is in deze les: Geef tips aan de schrijvers voor hoe ze hun tekst levendiger kunnen maken met *erbijwoorden* en *vergelijkingen* (met één en meer woorden).

Les 12

Opdracht 1 (10 minuten)

Idem (zie les 2,4,6,8,10).

Demonstratie tekstbespreking (10 minuten)

U bespreekt een tekst die twee leerlingen samen geschreven hebben met de twee leerlingen. Zie voor aanwijzingen par. 4.3.

Opdracht 2-3 (20 minuten)

Idem (zie les 2-4-6-8-10).

Opdracht 4 (10 minuten)

Idem (zie les 2-4-6-8-10).

Publicatie: De verhalen worden voorgelezen aan de kinderen van groep 3, bijvoorbeeld tijdens een voorleesochtend. Door middel van een roulatiesysteem kunnen de leerlingen de verhalen aan meerdere groepjes voorlezen.

7. Instructies groep 7

In dit hoofdstuk wordt per lessenaar een toelichting gegeven bij de instructies en opdrachten in de leerlingboekjes en worden de algemene aanwijzingen voor de taken van de leerkracht (zie hoofdstuk 4) gespecificeerd.

7.1 Schrijfopdracht 1: Wie ben ik? (les 1-2)

Les 1

Focus van instructie

In deze les leren de leerlingen:

- dat je een beschrijving van jezelf levendig kunt maken met opsommingen (*opsommingswoorden, leestekens*);
- dat je met *sterke opsommingswoorden* het belang van een opsomming kunt benadrukken.

Opdracht 1-2-3-4 (20 minuten)

Na het lezen van de voorbeeldtekst en de uitleg over opsommingen maken de leerlingen opdrachten waarin ze oefenen met *opsommingswoorden* (bijvoorbeeld markeren in een voorbeeldtekst). Steeds nadat een opdracht individueel uitgevoerd is, bespreken de leerlingen hun werk samen en leggen ze elkaar, indien nodig, de instructie uit.

Opdracht 5-6 (10 minuten)

De leerlingen lezen de uitleg over sterke opsommingswoorden. Daarna vullen ze samen zoveel mogelijk voorbeeldzinnen aan met sterke *opsommingswoorden*. Vervolgens maken ze twee zinnen waarbij ze *sterke opsommingswoorden* gebruiken. Ze bespreken de zinnen in tweetallen.

Opdracht 7 (20 minuten)

In deze opdrachten bereiden de leerlingen het schrijven voor. Ze lezen de schrijfopdracht:

Schrijf een autobiografie over je eigen leven. Maak de beschrijving precies en levendig met opsommingen (*opsommingswoorden, leestekens en sterke opsommingwoorden*).

De inhoud van de tekst wordt voorbereid met een schema met vragen over jezelf. De tekst is ongeveer even lang als de voorbeeldtekst (200 woorden).

Opdracht 8 (20 minuten)

De leerlingen schrijven de tekst en gebruiken hun aantekeningen uit opdracht 7.

Vorbereiding demonstratie tekstbespreking les 2

Vertel de leerlingen dat ze in de tweede les hun teksten gaan bespreken en veranderen en dat eerst voorgedaan zal worden hoe je een tekst bespreekt. Vraag welke leerling mee wil doen aan een demonstratie.

Bereid de bespreking in de pauze voor. Becommentarieer de tekst op de instructie in deze les. Volg de regels voor de tekstbespreking.

Regel 5 is in deze les: Geef tips aan de schrijvers voor hoe ze hun tekst precies en levendig kunnen maken met opsommingen (*opsommingswoorden, leestekens en sterke opsommingswoorden*).

Les 2

Opdracht 1 (10 minuten)

Zet de leerlingen die zeggen dat ze niets aan hun tekst willen veranderen aan hun tekst nog eens kritisch te lezen. Er zijn altijd dingen die beter kunnen in een tekst. Wanneer ze tevreden zijn over het gebruik van *opsommingswoorden* en *leestekens* kunnen ze kijken of er andere dingen zijn die ze willen veranderen. Ze maken aantekeningen van wat ze willen gaan veranderen in de eerste versie. Benadruk dat de leerlingen ook goed kijken of zij alles wat zij over zichzelf hebben geschreven wel willen publiceren in het boek: 'Beschrijvingen van jezelf en anderen'. Ze kunnen er ook voor kiezen hun tekst niet in het boek te plaatsen.

Demonstratie tekstbespreking (10 minuten)

Zie voor aanwijzingen voor de demonstratie par 4.3.

Volg de regels voor tekstbesprekingen.

Regel 5 is in deze tekstbespreking: Geef de schrijver tips hoe de precieze beschrijving van iemand beter kan (beschrijving met *opsommingswoorden, leestekens, sterke opsommingswoorden*).

Opdracht 2 (20 minuten)

De leerlingen bespreken hun teksten met elkaar. Na de bespreking maken ze aantekeningen op de eerste versie van wat ze aan hun tekst willen gaan veranderen.

Opdracht 3-4 (10 minuten)

Na de tekstbesprekingen gaan de leerlingen hun tekst veranderen. Motiveer de leerlingen hiertoe door erop te wijzen dat ze hun tekst kunnen kiezen voor het boek: 'Beschrijvingen van jezelf en anderen', hoofdstuk 1: Wie zijn wij? en dat het dus belangrijk is dat de teksten heel goed worden. Vertel hen dat ze zelf beslissen wat ze aan hun tekst gaan veranderen. Als ze bepaalde tips niet bruikbaar vinden, hoeven ze die niet op te volgen.

Publicatie: de teksten worden verzameld in hoofdstuk 1 van het boek 'Beschrijvingen van jezelf en anderen' (zie par. 4.4).

7.2 Schrijfopdracht 2: Wie zijn zij? (les 3-4)

Les 3

Omdat leerlingen iemand gaan interviewen om stof te verzamelen voor hun teksten, kunnen niet alle opdrachten van les 3 op dezelfde dag gegeven worden. De opdrachten 1 t/m 8 kunnen op één lesdag gemaakt worden. Hierna gaan de leerlingen de interviews houden. Op een tweede lesdag kunnen de eerste versies van de teksten geschreven worden. Op een derde lesmoment kunnen de opdrachten van les 4 gemaakt worden.

Focus van instructie

In deze les leren de leerlingen:

- dat je in een beschrijving duidelijk kunt maken waarom en waardoor dingen in het leven van iemand gebeuren;
- dat je met woorden duidelijk kunt maken waarom en waardoor iets gebeurt (*uitlegwoorden*, *verzwegen uitlegwoord*).

Aan het einde van les 3 krijgen de leerlingen een interviewopdracht als huiswerk. Ze gaan de persoon waarvan ze het leven beschrijven interviewen om stof te verzamelen voor hun teksten. Ze kunnen de schrijfopdracht aan het einde van les 3 pas uitvoeren nadat ze de interviews hebben gehouden. Plan het tweede deel van les 3 en les 4 dus nadat de leerlingen de interviews hebben afgenomen.

In deze les hebben de leerlingen per tweetal een dobbelsteen nodig (opdracht 7).

Opdracht 1-2-3-4 (15 minuten):

De leerlingen lezen de voorbeeldtekst en de uitleg over de *uitlegwoorden* die de schrijver gebruikt. Na deze uitleg maken de leerlingen opdrachten waarin ze oefenen met uitlegwoorden (aanstrepen in voorbeeldtekst, opzoeken in een willekeurig boek). Steeds nadat een opdracht individueel uitgevoerd is, bespreken de leerlingen hun werk samen en leggen ze elkaar, indien nodig, de instructie uit.

Opdracht 5-6 (10 minuten)

De leerlingen lezen de uitleg over *verzwegen uitlegwoorden* (twee zinnen achter elkaar waar je een uitlegwoorden tussen kunt denken) en leggen het elkaar uit als ze het niet begrijpen. Ze oefenen met het maken van zinnen met verzwegen uitlegwoorden en schrijven het verzwegen uitlegwoord op.

Opdracht 7-8 (20 minuten)

In deze opdrachten bereiden de leerlingen het interview en de schrijfopdracht voor. Ze lezen de schrijfopdracht:

Schrijf een tekst over het leven van een volwassene die je goed kent voor je klasgenoten. Geef met *uitlegwoorden* aan waarom jij deze persoon leuk vindt. Gebruik ook verzwegen uitlegwoorden zodat de tekst niet saai wordt om te lezen.

Ze gaan elkaar interviewen om te oefenen voor het interview dat ze later gaan afnemen bij de persoon over wie ze gaan schrijven. Bij opdracht 7 gebruikt elk tweetal een dobbelsteen. Eén leerling is de interviewer, de ander wordt geïnterviewd. Na vijf minuten wisselen de leerlingen van rol. De interviewer stelt een vraag die begint met het vraagwoord dat gegooid is met de dobbelsteen. In het leerlingboekje zien de leerlingen welk aantal ogen bij welk vraagwoord hoort. De geïnterviewde beantwoordt de vraag met minimaal vijf woorden. De vragen hebben betrekking op de onderdelen van de levensbeschrijving: je achtergrond (uiterlijk, waar/wanneer

geboren en opgegroeid), gebeurtenissen in je leven (wat heb je zoal gedaan en meegemaakt), je eigenschappen (waarmee je laat zien wat voor persoon jij bent). Wijs erop dat de interviewers goed moet doorvragen om meer te weten te komen over elkaar en dat zij specifieke vragen moeten stellen. De vraag 'wat doe je?' is bijvoorbeeld niet erg specifiek, maar de vraag 'wat voor werk doe je?' is dat wel.

In opdracht 8 maken ze een lijstje met vragen die ze aan de persoon gaan stellen. Ze maken een afspraak voor het interview.

Zorg dat u en uw collega's bereid zijn om eventueel geïnterviewd te worden wanneer de leerling geen familielid of ander persoon uit de eigen omgeving heeft om te interviewen.

❖ Opdracht 9 wordt gemaakt nadat de leerlingen geïnterviewd hebben.

Opdracht 9 (20 minuten)

De leerlingen schrijven de teksten en gebruiken hun aantekeningen uit opdracht 7. Tijdens het schrijven van de tekst is het belangrijk dat de leerlingen de aantekeningen van het interview weggelaten. Opdracht 9 kan namelijk gebruikt worden om informatie terug te halen. Als de leerlingen de aantekeningen erbij zouden houden, bestaat de kans dat zij hun verhaal in vraag-antwoord structuur schrijven in plaats van in verhaalvorm. Hou dit als leerkracht in de gaten en verwijst de leerlingen terug naar de voorbeeldtekst.

Vorbereiding demonstratie tekstbespreking les 4

Zie voor aanwijzingen voor de demonstratie par. 4.3.

Becommentarieer de tekst op de instructie in deze les.

Volg de regels voor tekstbesprekingen.

Regel 5 is in deze tekstbespreking: *uitlegwoorden, verzwegen uitlegwoord*.

Les 4

Opdracht 1 (10 minuten)

Zet de leerlingen die zeggen dat ze over alles in hun tekst tevreden zijn aan hun tekst kritisch te lezen. Er zijn altijd dingen die beter kunnen in een tekst. Wanneer ze tevreden zijn over de uitlegwoorden en de inhoud van de tekst (achtergrond, gebeurtenissen, eigenschappen) kunnen ze kijken of er andere dingen zijn die ze willen veranderen.

Demonstratie tekstbespreking (10 minuten)

Zie voor aanwijzingen voor de demonstratie par 4.3.

Volg de regels voor tekstbesprekingen.

Regel 5 is in deze tekstbespreking: Geef de schrijver tips hoe het gebruik van *uitlegwoorden* (aangeven waardoor of waarom iets gebeurde, iemand iets deed of doet, en waarom je deze persoon leuk vindt) en *verzwegen uitlegwoorden* beter kan.

Opdracht 2 (20 minuten)

De leerlingen bespreken met elkaar hun teksten. Na het bespreken maken de leerlingen aantekeningen in de eerste versie van wat zij willen gaan veranderen.

Opdracht 3-4 (10 minuten)

Na de tekstbespreking gaan de leerlingen hun tekst veranderen. Motiveer de leerlingen hiervoor door erop te wijzen dat hun klasgenoten het leuk zullen vinden om de levensbeschrijvingen te lezen.

Publicatie: de teksten worden gepubliceerd in hoofdstuk 2 van het boek 'Beschrijvingen van jezelf en anderen', met de titel: Mooie mensen in ons leven. (Zie par. 4.4).

7.3 Schrijfopdracht 3: Onze idolen (les 5-6)

Les 5

- ❖ Deze les zou in plaats van in twee delen, in drie delen gegeven kunnen worden. Tijdens de eerste les kiezen de leerlingen dan een idool en zoeken zij informatie. Tijdens de tweede les schrijven de leerlingen in tweetallen de eerste versie van de tekst. In de derde en laatste les wordt de tekst besproken en herschreven.

Focus van instructie

In deze les leren de leerlingen:

- dat je een beschrijving van het leven van je idool levendig kunt maken met *opsommingswoorden* en *leestekens* (zie les 1-2);
  - dat je in een beschrijving van je idool duidelijk kunt maken waarom en waardoor iets in zijn/haar leven gebeurd is met *uitlegwoorden* en *verzwegen uitlegwoorden* (zie les 3-4).
- ❖ Geef vooraf aan deze les aan dat de leerlingen in tweetallen gaan schrijven over hun idool. Laat hen van tevoren nadenken over welk idool zij willen gaan schrijven en eventueel boeken of andere bronnen meenemen waarin zij informatie kunnen vinden over hun idool. Het is handig als de leerlingen in een tweetal een overeenkomstig idool (bijvoorbeeld een sporter) hebben. Stel de duo's in deze les op basis hiervan samen.

Opdracht 1-2 (10 minuten)

De leerlingen hebben in les 1 uitleg gekregen over het preciezer en levendiger maken van een tekst door het gebruik van een opsomming (*opsommingswoorden*, *leestekens* en *sterke opsommingswoorden*). In les 3 hebben ze geleerd niet alleen te beschrijven *wat* er gebeurde maar ook om redenen te geven die verklaren *waarom* en *waardoor* dingen gebeurden (uitlegwoorden, verzwegen uitlegwoorden).

- ❖ Opdracht 1 is in deze les complexer dan in les 1 en 3 omdat:
  - het nu zowel om het gebruik van opsommingen (*opsommingswoorden*) als uitleg van redenen (*uitlegwoorden*) gaat;
  - de uitleg over opsommingen en uitlegwoorden niet herhaald wordt.

Opdracht 3-4-5 (25 minuten)

In tweetallen beslissen de leerlingen over welk idool zij gaan schrijven en vervolgens verzamelen zij informatie over hun idool. Zij maken aantekeningen van de verzamelde informatie. Benadruk dat de leerlingen geen letterlijke teksten moeten gaan overschrijven, maar in eigen woorden schrijven wat zij over hun idool willen zeggen. Ze zoeken een afbeelding die ze als illustratie bij hun tekst kunnen gaan gebruiken.

Opdracht 6 (20 minuten)

Idem (zie les 1-3).

De leerlingen schrijven in tweetallen een tekst over een idool. Ze gebruiken hun aantekeningen van de voorbereiding.

Vorbereiding demonstratie tekstbespreking les 6

Bereid de tekstbespreking in de pauze voor (zie par. 4.3).

Becommentarieer de tekst die tijdens de demonstratie besproken zal worden op de instructie in deze les: *opsommingswoorden*, *leestekens*, *sterke opsommingswoorden*, *uitlegwoorden* en *verzwegen uitlegwoorden*.

Les 6

Opdracht 1 (10 minuten)

Idem (zie les 2-4).

Demonstratie tekstbespreking (10 minuten)

Idem (zie par. 4.3).

Volg de regels voor tekstbesprekingen. Demonstreer de regels niet alleen, maar benoem ook het belang ervan.

Regel 5 is in deze tekstbespreking: Geef tips hoe de tekst interessanter gemaakt kan worden om te lezen (*uitlegwoorden, verzwegen uitlegwoord*) en hoe beschrijvingen preciezer en levendiger kunnen (*opsommingswoorden, leestekens en sterke opsommingswoorden*) beter kan.

Opdracht 2-3 (30 minuten)

Idem (zie les 2-4).

Publicatie: de teksten worden gepubliceerd in het boek 'Beschrijvingen van jezelf en anderen', hoofdstuk 3: Onze idolen (zie par. 4.4).

7.4 Schrijfopdracht 4: Hoe overtuig ik mijn ouder(s)? (les 7-8)

Les 7

Focus van instructie

In deze les leren de leerlingen:

- dat je in een betoog met opsommingen je redenen waarom je iets vindt in een duidelijke volgorde kunt zetten (*opsommingswoorden, leestekens en sterke opsommingswoorden*).

De leerlingen maken voor het eerst kennis met de structuur van een betoog in deze lessenserie. Het is niet erg als de betogen in dit stadium nog niet de opbouw van een lopende tekst hebben. Een puntsgewijs betoog met opsommingswoorden en eventueel uitlegwoorden is ook voldoende.

Opdracht 1-2-3 (10 minuten)

De leerlingen lezen de uitleg en oefenen vervolgens zelf met *opsommingswoorden, leestekens en sterke opsommingswoorden*. In tweetallen bespreken ze de verschillen in antwoorden.

Opdracht 4-5 (10 minuten)

De leerlingen oefenen met het in een volgorde plaatsen van uitleg bij een mening. Ze bespreken de plaats van de belangrijkste uitleg (eerste uitleg, tweede uitleg, derde uitleg) en maken een zin met een *sterk opsommingswoord*. Daarna plaatsen ze opsommingswoorden in een logische volgorde.

Opdracht 6-7 (15 minuten)

In deze opdracht bereiden de leerlingen de schrijfopdracht voor. Ze lezen de schrijfopdracht:

Schrijf een betoog voor je ouder(s) of verzorger(s) waarin je hen overtuigt van je mening dat je zelf mag beslissen bij wie je logeert, óf kies een eigen stelling waarin je je ouders overtuigt van je mening.

De leerlingen zijn vrij om hun mening te onderbouwen met eigen redenen die ze door middel van opsommingswoorden in een duidelijke volgorde beschrijven. In deze opdrachten bedenken ze drie redenen voor hun mening en ze schrijven die kort op. Daarna bespreken ze met elkaar hun redenen en wat de beste volgorde ervoor is.

Voorbeeldargumenten bij de stelling over logeren om leerlingen op weg te helpen als zij moeite hebben met het verzinnen van argumenten:

- Het zijn mijn vrienden, ik moet ook leren om zelf verantwoordelijk te zijn.
- Jij kan niet weten wat ik leuk vind.
- Ik ben oud genoeg om dit zelf te beslissen.
- Het is niet leuk als je ergens moet logeren.

Opdracht 8 (20 minuten)

De leerlingen schrijven hun betoog en gebruiken hun aantekeningen uit opdracht 7.

Vorbereiding demonstratie tekstbespreking les 8

Idem (zie les 1-3-5 en par 4.3).

Les 8

Opdracht 1 (10 minuten)

Idem (zie les 2-4-6).

Zet de leerlingen die zeggen dat ze niets aan hun tekst willen veranderen aan hun tekst nog eens kritisch te lezen. Er zijn altijd dingen die beter kunnen in een tekst. Wanneer ze tevreden zijn over het gebruik van opsommingswoorden kunnen ze kijken of er andere dingen zijn die ze willen veranderen.

Demonstratie tekstbespreking (10 minuten)

Idem (zie les 2-4-6).

Regel 5 is in deze les: Geef tips aan de schrijver hoe de uitleg en de volgorde ervan beter kan (*opsommingswoorden, leestekens en sterke opsommingswoorden*).

Opdracht 2-3 (30 minuten)

Idem (zie les 2-4-6).

Publicatie: de teksten worden gepubliceerd op een muurkrant in de klas.

Kies twee leerlingen uit die de muurkrant willen maken. Vraag de leerlingen of ze hun betogen op de muurkrant willen plaatsen en vertel dat deze worden getoond op de ouderavond.

7.5 Schrijfopdracht 5: Je kunt niet zonder vrienden! (Les 9 en 10)

Les 9

Focus van instructie

In deze les leren de leerlingen:

- dat je in een betoog uitleg moet geven die duidelijk maakt waarom jij een bepaalde mening hebt (*uitlegwoorden en verzwegen uitlegwoorden*);
- dat je *conclusiewoorden* kunt gebruiken om je mening kort samen te vatten.

De leerlingen maken voor het eerst kennis met de structuur van een betoog in deze lessenserie. Het is niet erg als de betogen in dit stadium nog niet de opbouw van een lopende tekst hebben. Een puntsgewijs betoog met opsommingwoorden en eventueel uitlegwoorden is ook voldoende. In deze les schrijven de leerlingen een betoog bij een vooraf gegeven stelling. Zo leren de leerlingen argumenten te verzinnen bij een gegeven stelling.

Opdracht 1-2-3 (10 minuten)

De leerlingen lezen de voorbeeldtekst en de uitleg erover. Aan de hand van de uitleg zoeken de leerlingen in de voorbeeldtekst de woorden op die een uitleg geven (*uitlegwoorden, verzwegen uitlegwoorden*). Ze vergelijken in tweetallen wat ze gevonden hebben en bespreken dat.

Opdracht 4-5 (10 minuten)

In opdracht 4 wordt uitgelegd dat je je redenen voor een mening goed duidelijk moet maken. De leerlingen bekijken wat ze vinden van de uitleg in de voorbeeldtekst. Daarna bedenken ze redenen voor deze mening en oefenen ze met het gebruiken van uitlegwoorden. Ze kiezen drie *uitlegwoorden* waarmee ze drie zinnen maken over het belang van vriendschap.

Opdracht 6-7-8 (15 minuten)

De uitleg over *conclusiewoorden* is een nieuw element. Leg, als er vragen zijn, de leerlingen uit dat het bij een betoog belangrijk is om te eindigen met een of meer zinnen waarin de schrijver zijn mening nog eens kort samenvat. Een conclusie wordt aangeduid met *conclusiewoorden*. Na de uitleg over het gebruik van conclusiewoorden markeren de leerlingen conclusiewoorden in een rij woorden. Ze bespreken hun keuzes. Daarna bedenken ze een conclusie bij een betoog waarin ze een conclusiewoord gebruiken. Let er hierbij op dat de leerlingen daadwerkelijk een conclusie schrijven bij het betoog en niet hun mening gaan herhalen. Indien nodig kan hier klassikaal worden besproken wat een goede conclusie is.

Opdracht 9 (20 minuten)

De leerlingen bereiden het schrijven voor. Ze lezen de schrijfopdracht:

Stel je voor dat je vindt dat echte vrienden het niet altijd met elkaar eens hoeven te zijn. Schrijf een betoog waarin je deze mening uitlegt met drie redenen. Gebruik *uitlegwoorden en verzwegen uitlegwoorden*.

De leerlingen bespreken samen redenen voor deze mening. Ze kiezen ieder de sterkste redenen uit en zetten ze in volgorde van belang. Let hierbij op dat de leerlingen niet gaan schrijven over de stelling die is gebruikt in de voorbeeld opdrachten ('het is belangrijk om veel vrienden te hebben').

Opdracht 9-10 (10 minuten)

In tweetallen brainstormen de leerlingen samen over mogelijk redenen waarom echte vrienden het niet altijd eens hoeven te zijn. Vervolgens schrijven de leerlingen individueel drie redenen op die zij gaan gebruiken in hun betoog.

Voorbeeld argumenten om leerlingen te helpen die het lastig vinden om argumenten te bedenken:

- Het is saai als je het altijd met elkaar eens bent.
- Je moet alles met elkaar kunnen bespreken.
- Iemand mag zijn wie hij is.
- Het niet met elkaar eens zijn en dat uitspreken kan de vriendschap sterker maken.

Opdracht 11 (20 minuten)

De leerlingen schrijven hun betoog en gebruiken de aantekeningen uit opdracht 10.

Vorbereiding demonstratie tekstbespreking les 10

Idem (zie les 1-3-5-7 en par. 4.3).

Les 10

Opdracht 1 (10 minuten)

Zet de leerlingen die zeggen dat ze over alles tevreden zijn in hun tekst aan hun tekst nog eens kritisch te lezen.

Demonstratie tekstbespreking (10 minuten)

Idem (zie les 2-4-6-8 en par. 4.3).

Regel 5 is in deze les: Geef tips aan de schrijver voor hoe de uitleg met *uitlegwoorden en verzwegen uitlegwoorden* beter kan. Geef de schrijver tips voor het gebruik van een duidelijke conclusie (*conclusiewoord(en)*).

Opdracht 2-3 (30 minuten)

Idem (zie les 2-4-6-8).

Publicatie: de leerlingen doen mee aan een betogenwedstrijd.

Diegene die de beste redenen geeft, die redenen goed uitlegt (*uitlegwoorden en verzwegen uitlegwoorden*) en een duidelijke conclusie (*conclusiewoorden*) trekt om zijn lezers te overtuigen, wint de wedstrijd.

Nadat iedereen zijn betoog heeft geschreven, besproken en veranderd, worden er groepjes van vier kinderen gemaakt. Elk viertal kiest het beste betoog uit. Vervolgens worden de uitgekozen teksten door een jury beoordeeld en worden de drie beste betogen uitgekozen (1-2-3). De jury bestaat uit een groepje van vier kinderen en kan zelf niet mee doen met de wedstrijd. Zorg ervoor dat de criteria voor de beoordeling op papier staan en deel ze uit aan de jury:

1. Slaagt de schrijver erin de lezer te overtuigen van zijn mening?
2. Geeft de schrijver drie **goede redenen** voor zijn mening?
3. Gebruikt de schrijver *uitlegwoorden en verzwegen uitlegwoorden* bij de uitleg van zijn redenen?
4. Trekt de schrijver een duidelijke **conclusie**? (conclusiewoord(en))?

Vertel de juryleden dat ze hun oordeel moeten toelichten aan de hand van hun antwoorden op deze vragen.

7.6 Schrijfopdracht 6: Echte vrienden (les 11-12)

Les 11

Focus van instructie

In deze les leren de leerlingen:

- dat je in een betoog je uitleg met opsommingen in een duidelijke volgorde kunt zetten (*opsommingswoorden, leestekens en sterke opsommingswoorden*);
  - dat je in een betoog met *uitlegwoorden* aan kunt geven waarom jij iets vindt;
  - dat je in een betoog je mening kunt samenvatten met een conclusie (*conclusiewoorden*).
- ❖ De leerlingen schrijven een betoog in tweetallen. De leerlingen maken kennis met de structuur van een betoog in deze lessenserie. Het is niet erg als de betogen in dit stadium nog niet de opbouw van een lopende tekst hebben. Een puntsgewijs betoog met opsommingswoorden en eventueel uitlegwoorden is ook voldoende. In deze lessen schrijven de leerlingen een betoog bij een vooraf gegeven stelling. Zij mogen zelf hun standpunt kiezen.

Opdracht 1-2-3-4 (20 minuten)

De leerlingen hebben in les 7-8 geleerd dat je met *opsommingen* je redenen in een duidelijke volgorde kunt zetten. In les 9-10 hebben ze geleerd dat ze met *uitlegwoorden* duidelijk kunnen maken waarom ze iets vinden. Ook hebben ze geleerd om een betoog te eindigen met een conclusie: een of meer zinnen waarin de schrijver zijn mening nog eens kort herhaalt en bevestigt met behulp van conclusiewoorden.

In deze opdrachten wordt geoefend met opsommingen, (verzwegen) uitlegwoorden en conclusiewoorden. De leerlingen markeren deze woorden in de tekst. Ze vullen zinnen waarin een mening staat aan met een uitleg, en ze maken zinnen waarin het uitleg woord verzwegen is. Bij de voorbeelden van uitlegwoorden staan woorden die voor de leerlingen mogelijk nog onbekend zijn (immers, aangezien). Als leerlingen deze woorden niet kennen, leg hen dan de betekenis van deze woorden uit.

- ❖ Deze opdrachten zijn in deze les complexer dan in les 7 en 9 omdat:
- het nu zowel om het gebruik van opsommingen, uitlegwoorden en conclusiewoorden gaat;
  - de uitleg over opsommingen en uitlegwoorden niet herhaald wordt .

Herhaal als er vragen zijn klassikaal kort de uitleg over *opsommingswoorden, uitlegwoorden en conclusiewoorden*.

Opdracht 5-6 (20 minuten)

In deze opdracht bereiden de leerlingen het schrijven voor. Ze lezen de schrijfopdracht:

Schrijf een betoog waarin je je klasgenoten overtuigt van je mening over de stelling 'ruzies moet je meteen uitpraten'. Gebruik opsommingen om je redenen op een rijtje te zetten en uitlegwoorden om aan te geven waarom je het eens of oneens bent met de stelling.

De inhoud van de tekst wordt voorbereid door het invullen van een woordspin waarin ze aangeven of ze het eens of oneens zijn met de stelling en waarin ze aangeven welke redenen ze gaan opvoeren om hun mening te onderbouwen.

Vorbereiding demonstratie tekstbespreking les 12

Idem (zie les 1-3-5-7-9 en par. 4.3).

Opdracht 7 (20 minuten)

De leerlingen schrijven samen hun betoog en gebruiken de aantekeningen bij opdracht 5 en 6. Ze letten bij het schrijven op het gebruik van opsommingen, uitlegwoorden en conclusiewoorden. Ze maken afspraken over wie begint met typen en hoe dit wordt afgewisseld.

Les 12

Opdracht 1 (10 minuten)

Zet de leerlingen die zeggen dat ze over alles tevreden zijn in hun tekst aan hun tekst nog eens kritisch te lezen.

Demonstratie tekstbespreking (10 minuten)

U bespreekt een tekst die twee leerlingen samen geschreven hebben met de twee leerlingen.

Volg de regels voor de tekstbespreking.

Regel 5 is in deze les: Geef tips aan de schrijver over hoe de beschrijving van hun mening, de volgorde van redenen, en de conclusie overtuigender en duidelijker kan (*opsommingen, uitlegwoorden en conclusiewoord(en)*).

Opdracht 2-3-4 (30 minuten)

Idem (zie les 2-4-6-8-10).

Publicatie: de betogen worden gepubliceerd op een prikbord in de klas. Vraag twee leerlingen om de teksten in te delen naar voorstanders en tegenstanders van de stelling en de teksten op het bord te hangen.

8. Instructies op groep 8

8.1 Schrijfopdracht 1: Afscheid van de basisschool (les 1-2)

Les 1

Focus van instructie

In deze les leren de leerlingen:

- dat je in verhalen duidelijk kunt maken wanneer en in welke volgorde dingen gebeuren gebeurt (*tijdwoorden, tijd met meer woorden, werkwoorden in verleden of tegenwoordige tijd, tijdsprongen*);
- dat je in verhalen terug of vooruit in de tijd kunt gaan met tijdsprongen. Een sprong terug in de tijd noemen we een *flashback*.

Opdracht 1-2-3-4 (20 minuten)

De leerlingen lezen de voorbeeldtekst en de uitleg over tijdwoorden en tijdsprongen. Vervolgens oefenen ze met aanduidingen van tijd (markeren in voorbeeldtekst, lijstje maken met tijdwoorden). Nadat een opdracht individueel uitgevoerd is, bespreken de leerlingen hun werk samen en leggen ze elkaar, indien nodig, de instructie uit.

Opdracht 5-6 (10 minuten)

Het kan zijn dat de uitleg over het verschil in 'verhaaltijd' (tijdsprongen) en 'echte tijd' nog vragen oproept bij de leerlingen. Leg indien nodig het verschil uit door de schema's uit het leerlingboekje op het bord te tekenen en uit te leggen. Gebruik daarbij de volgende metafoor: In de verhaaltijd is de schrijver de baas over tijd, hij kan spelen met de tijd door (bijvoorbeeld via de gedachten van Rosa) terug te gaan naar het verleden. In de echte tijd is de klok de baas over de tijd. Als je een klok gewoon laat lopen, gaat hij altijd vooruit. Gebeurtenissen volgen in de echte tijd de loop van de klok.

Leg uit dat een flashback uit twee tijdsprongen bestaat: van nu naar toen, van toen naar nu (of andersom) en dat het in totaal om drie momenten gaat (nu-toen-nu).

Opdracht 7-8 (10 minuten)

In deze opdrachten bereiden de leerlingen de schrijfopdracht voor. Ze lezen de schrijfopdracht:

Schrijf een verhaal over een spannende, leuke of droevige gebeurtenis uit je tijd op de basisschool. Let op het gebruik van tijdwoorden (*tijdwoorden, tijd met meer woorden, werkwoorden*) en zorg voor een *flashback* in je verhaal.

Met het stellen van vragen aan elkaar over hun tekst (welke gebeurtenis, wat ga je schrijven, in welke volgorde gebeuren de dingen (flash-back)) verzamelen ze stof om over te schrijven. Ze maken kort aantekeningen over de inhoud van hun verhaal en zetten de flashback in een schema.

Opdracht 9 (25 minuten)

De leerlingen schrijven hun verhaal en gebruiken de aantekeningen uit opdracht 8. Demonstreer het opslaan van de tekst eenmalig klassikaal (zie par. 4.10).

Vorbereiding demonstratie tekstbespreking les 2

(Zie par. 4.3) Zeg tegen de leerlingen dat ze in de tweede les hun teksten gaan bespreken en veranderen en dat eerst voorgedaan zal worden hoe je een tekst bespreekt. Vraag welke leerling mee wil doen aan de demonstratie.

Bereidt de bespreking in de pauze voor. Becommentarieer de tekst op de instructie in deze les: tijdwoorden, beschrijving van tijd met meer woorden, werkwoorden, flashback.

Les 2

Opdracht 1 (10 minuten)

De leerlingen kijken of hun tekst duidelijk is voor de lezer en schrijven op wat ze aan de tekst willen veranderen om de beschrijving van tijd duidelijker te maken. Zet de leerlingen die zeggen dat ze niets aan hun tekst willen veranderen aan hun tekst nog eens kritisch te lezen. Er zijn altijd dingen die beter kunnen in een tekst. Wanneer ze tevreden zijn over de tijdsaanduidingen en tijdsprongen kunnen ze kijken of er andere dingen zijn die ze willen veranderen. Ze maken aantekeningen in de eerste versie van hun tekst.

Demonstratie tekstbespreking (10 minuten)

Zie voor aanwijzingen par. 4.3.

Volg de regels voor tekstbesprekingen.

Regel 5 is in deze tekstbespreking: Geef de schrijver tips hoe de beschrijving van **wanneer** iets gebeurt (tijdwoorden, tijd met meer woorden, werkwoorden) en de **volgorde** waarin dingen gebeuren (tijdsprongen) beter kunnen.

Opdracht 2 (20 minuten)

De leerlingen bespreken hun teksten (2x 10 minuten). Ze maken aantekeningen in de eerste versie van hun tekst van wat ze aan de tekst willen gaan veranderen.

Opdracht 3 (20 minuten)

Na de tekstbesprekingen gaan de leerlingen hun tekst veranderen. Op basis van de tips die ze in de tekstbespreking hebben gekregen, noteren ze wat ze in hun tekst willen gaan veranderen. Motiveer de leerlingen tot herschrijven door erop te wijzen dat hun teksten gepubliceerd worden in 'Het Brugklasboek' en dat het dus belangrijk is dat de teksten heel goed worden. Vertel hen dat ze zelf beslissen wat ze aan hun tekst gaan veranderen. Als ze bepaalde tips niet bruikbaar vinden, hoeven ze die niet op te volgen. Doe, voordat de leerlingen achter de computer gaan zitten, eenmalig klassikaal voor hoe de leerlingen hun tekst opslaan zodat ook de eerste versie bewaard blijft (zie paragraaf 4.10).

Publicatie: De teksten worden gepubliceerd in het boek 'Wij en de brugklas' en is bedoeld voor de klasgenoten en de kinderen die volgend jaar in groep 8 zitten (zie ook par. 4.4).

8.2 Schrijfopdracht 2: Bang voor de brugklas (les 3-4)

Les 3

Focus van instructie

In deze les leren de leerlingen:

- dat je met woorden duidelijk kunt maken waar iets gebeurt (*plaatswoorden, plaats met meer woorden*);
- dat dingen op verschillende plaatsen in één ruimte kunnen gebeuren ('*verandering van kleine plaats*');
- dat dingen kunnen gebeuren op verschillende plaatsen in een gebouw of huis ('*verandering van grote plaats*').

Opdracht 1-2-3-4 (20 minuten)

De leerlingen lezen de voorbeeldtekst en de uitleg over aanduidingen van plaats. Daarna markeren ze aanduidingen van plaats in de tekst en bespreken ze eventuele verschillen.

Vervolgens maken ze samen een lijst met plaatswoorden.

In de voorbeeldtekst bestaan de **beschrijvingen van plaats met meer woorden** allemaal uit voorzetsels en een beschrijving van een object (bijvoorbeeld: *tegen haar splinternieuwe bureau, precies op het puntje*). Er staan daarnaast beschrijvingen in de tekst die ook bestaan uit een voorzetsel en beschrijving van iets (*met rood behuilde ogen, in een T-shirt en onderbroek*) maar die geen plaats aangeven. Leerlingen die uitsluitend afgaan op voorzetsels als plaatsaanduiders kunnen hierdoor fouten maken. Maak ze hierop attent als er vragen zijn.

Opdracht 5-6 (10 minuten)

De leerlingen lezen de uitleg over veranderingen van kleine en grote plaats en hun functie in teksten. Ze geven elkaar uitleg als ze het niet begrijpen.

Voor het geval er vragen zijn over het verschil tussen **veranderingen van kleine en grote plaats**: leg de leerlingen uit dat het bij veranderingen van kleine plaats gaat om verschillende plaatsen 'in een ruimte' (bijvoorbeeld binnen één klas: op het schoolbord, bij het raam), en bij veranderingen van grote plaats om verschillende afzonderlijke ruimtes (bijvoorbeeld twee klaslokalen). Trek een parallel met de tijdsprongen uit de vorige les: een schrijver kan in een tekst spelen met ruimtes zoals hij ook kan spelen met de tijd.

Opdracht 7-8 (10 minuten)

In deze opdracht bereiden de leerlingen de schrijfopdracht voor. Ze lezen de schrijfopdracht:

Schrijf een verhaal over een gebeurtenis die je op je eerste schooldag in de brugklas gaat meemaken. Gebruik plaatswoorden en veranderingen van grote en kleine plaats om je verhaal levendig en spannend te maken.

Ze stellen elkaar vragen over de gebeurtenissen waarover ze schrijven (waarover, wat, de plaatsen waar het zich afspeelt) en maken hiervan aantekeningen.

De gebeurtenissen die gesuggereerd worden in de schrijfopdracht zijn slechts voorbeelden om leerlingen te helpen die het moeilijk vinden om iets te bedenken. Wijs erop dat leerlingen ook zelf een gebeurtenis mogen kiezen.

Opdracht 9 (25 minuten)

De leerlingen schrijven hun tekst en gebruiken hierbij hun aantekeningen uit opdracht 8.

Vorbereiding demonstratie tekstbespreking les 4

Zie par 4.3. Becommentarieer de tekst op de instructie in deze les: *plaatswoorden, plaats met meer woorden, verandering van kleine en grote plaats*.

Les 4

Opdracht 1 (10 minuten)

Idem (zie les 2). Zet de leerlingen die zeggen dat ze over alles in hun tekst tevreden zijn aan hun tekst nog eens kritisch te lezen. Er zijn altijd dingen die beter kunnen in een tekst. Wanneer ze tevreden zijn over de plaatsaanduidingen en plaatsveranderingen kunnen ze kijken of er andere dingen zijn die ze willen veranderen. Ze maken aantekeningen in de eerste versie van hun tekst.

Demonstratie tekstbespreking (10 minuten)

Zie voor aanwijzingen voor de demonstratie par. 4.3.

Volg de regels voor tekstbesprekingen.

Regel 5 is in deze tekstbespreking: Geef de schrijver tips hoe de beschrijvingen van **plaats** (*plaatswoorden, plaats met meer woorden, kleine en grote plaatsverandering*) beter kan.

Opdracht 2 (20 minuten)

De leerlingen bespreken hun teksten. Ze maken aantekeningen op de eerste versie van hun tekst van wat ze aan hun tekst willen gaan veranderen.

Opdracht 3- (20 minuten)

Idem (zie les 2).

Publicatie: de teksten worden gepubliceerd in het boek 'Wij en de brugklas' dat geschreven wordt voor de klasgenoten en de leerlingen die volgend jaar in groep 8 zitten (zie ook par. 4.4)

8.3 Schrijfopdracht 3: Een spannende gebeurtenis op school (les 5-6)

Les 5

Focus van instructie

In deze les leren de leerlingen:

- welke woorden je kunt gebruiken om tijd en plaats in verhalen duidelijk te maken (*tijd- en plaatswoorden, tijd en plaats met meer woorden*);
- dat je verhalen **levendig en spannend** kunt maken met *tijdsprongen en veranderingen van plaats*.

❖ De leerlingen schrijven in deze les in tweetallen een tekst.

Opdracht 1-2 (20 minuten)

De leerlingen hebben in les 1 uitleg gekregen over aanduidingen van tijd (*tijdwoorden, tijd met meer woorden, werkwoorden in verleden en tegenwoordige tijd, tijdsprongen*). In les 3 hebben ze uitleg gekregen over aanduidingen van plaats (*plaatswoorden, plaats met meer woorden, veranderingen van kleine en grote plaats*).

In deze opdrachten selecteren ze beschrijvingen van tijd en plaats, tijdsprongen en veranderingen van plaats in de voorbeeldtekst en schrijven ze op. Ze bespreken met elkaar wat ze opgeschreven hebben.

- ❖ Opdracht 1-2 zijn in deze les complexer dan in les 1 en 3 omdat:
  - het nu zowel om tijd als plaats gaat;
  - de uitleg over tijd en plaats niet herhaald wordt;
  - de leerlingen de plaats- en tijdsaanduiders niet moeten aanstrepen in de tekst, maar ze uit de tekst moeten halen en in lijstjes moeten opschrijven.

- ❖ In deze les schrijven de leerlingen in tweetallen een tekst. Ze bespreken hun teksten in viertallen.

Opdracht 3-4 (10 minuten)

In deze opdracht bereiden de leerlingen het schrijven voor. Ze lezen de schrijfopdracht:

Schrijf een spannend verhaal over een gebeurtenis die jullie op een schooldag in de brugklas kunnen meemaken. Let op het gebruik van *tijd- en plaatswoorden, tijdsprongen en veranderingen van plaats*.

Ze bespreken samen de inhoud van de tekst: welke gebeurtenis, wat ze er over gaan schrijven, de volgorde van gebeurtenissen (tijdsprongen) en de plaatsen waar het verhaal zich afspeelt (plaatsveranderingen). Ze maken aantekeningen van de bespreking.

Opdracht 5 (25 minuten)

De leerlingen schrijven hun tekst. Ze gebruiken hierbij hun aantekeningen uit opdracht 4.

Vorbereiding demonstratie tekstbespreking les 6

(Zie par. 4.3.) Bereidt de tekstbespreking in de pauze voor.

Becommentarieer de tekst die besproken zal worden op de instructie in les 6: *aanduidingen van tijd en plaats, tijdsprongen en veranderingen van kleine en grote plaats*.

Les 6

Opdracht 1

Idem (zie les 2-4).

Demonstratie tekstbespreking

(Zie par. 4.3.)

Volg de regels voor tekstbesprekingen.

Regel 5 is in deze tekstbespreking: Geef tips hoe de beschrijvingen van **tijd** (*tijdwoorden, tijd met meer woorden, werkwoorden en tijdsprongen*) en de beschrijvingen van **plaats** beter kunnen (*plaatswoorden, plaats met meer woorden, veranderingen van grote en kleine plaats*)

Tijdens de demonstratie bespreekt u de tekst dit keer met twee schrijvers die samen een tekst geschreven hebben.

Opdracht 2 (20 minuten)

Idem (zie les 2-4).

Opdracht 4 (20 minuten)

Idem (zie les 2-4).

Publicatie: de teksten worden gepubliceerd in het boek 'Wij en de brugklas'. De leerlingen kiezen één van drie teksten die ze geschreven hebben om op te nemen in het boek (zie par. 4.4.).

8.4 Schrijfopdracht 4: Hoe maak je een gebruiksvoorwerp? (les 7-8)

Les 7

Focus van instructie

In deze les leren leerlingen:

- welke woorden je kunt gebruiken in instructies om de **volgorde** aan te geven (*tijdwoorden, tijd met meer woorden, betekenis van werkwoorden*);
- dat je woorden moet gebruiken die **precies aangeven** om welke dingen het gaat ('wacht totdat *het hoopje van bladeren en takjes* gaat gloeien, in plaats van: 'wacht tot *dit* gaat gloeien').

Opdracht 1-2-3-4 (15 minuten)

De leerlingen lezen de voorbeeldtekst en de uitleg over tijdwoorden. Ze markeren de tijdwoorden in de tekst, bespreken eventuele verschillen en maken een lijstje met tijdwoorden. De leerlingen kunnen bij het controleren en bespreken van hun antwoorden ontdekken dat ze bepaalde tijdwoorden en aanduidingen van de volgorde of het moment waarop iets moet gebeuren (*tijdwoorden, werkwoorden, tijd met meer woorden*) niet aangestreept hebben. Leg het hen uit als ze er vragen over hebben.

De betekenis van het werkwoord als tijdsaanduiding in een beschrijving met meer woorden is niet eerder aan de orde geweest (wel de verleden of tegenwoordige tijd van het losse werkwoord). Leg de leerlingen als er vragen over zijn uit dat in het voorbeeld: *wacht totdat het gaat branden*, de betekenis van het werkwoord wacht aangeeft dat je nog niets moet doen, maar dat het niet aangeeft hoe lang je niets moet doen. Daarvoor is de beschrijving totdat het gaat branden nodig.

Opdracht 5-6-7-8 (15 minuten)

De leerlingen lezen de uitleg over wat een instructie duidelijk maakt (zeggen wat er moet gebeuren, in welke volgorde (tijdwoorden) en met woorden die precies aangeven om welke dingen het gaat. Ze bespreken de uitleg en markeren woorden die precies aangeven waarom het gaat. Ze vergelijken wat ze gemarkeerd hebben en bespreken hun antwoorden.

Leg de leerlingen als er vragen zijn uit dat in een instructie sprake is van een ander gebruik van tijd dan bij verhalen. Bij instructies kun je als schrijver niet spelen met de tijd zoals in de verhaaltijd. Instructies volgen de **echte tijd, dingen gebeuren in een vaste volgorde**.

Het gebruiken van verwijswaarden zonder dat duidelijk is waar ze naar verwijzen is een bekend probleem in de formuleringen van kinderen. Leg de leerlingen uit dat de gebruiker van een instructie goed moet weten wat hij moet doen en dat het dus belangrijk is dat je heel **precies zegt** waar het om gaat.

Opdracht 9 (10 minuten)

De leerlingen bereiden de schrijfopdracht voor. Ze krijgen in hun leerlingboekje hulp (met plaatjes) bij het bepalen van wat er in welke volgorde moet gebeuren om de instructie uit te kunnen voeren. De afbeelding van de pottenhouder als hij klaar is, geeft informatie over hoe iets gedaan moet worden. De leerlingen schrijven op wat er in welke volgorde gedaan moet worden en bespreken dit. Zorg ervoor dat de leerlingen zich richten op het schrijven en wijs hen op de goede volgorde als er vragen over zijn.

Opdracht 10 (20 minuten)

De leerlingen schrijven hun tekst en gebruiken hun aantekeningen bij opdracht 9.

Vorbereiding demonstratie tekstbespreking les 8

Idem (zie les 1-3-5 en par 4.3).

Les 8

Opdracht 1 (10 minuten)

Idem (zie les 2-4-6).

Demonstratie tekstbespreking (10 minuten)

Idem (zie les 2-4-6 en par. 4.3).

Regel 5 is in deze les: Geef tips aan de schrijver voor hoe de beschrijving van **wat** er in **welke volgorde** moet gebeuren beter kan (*tijdwoorden, tijd met meer woorden, werkwoorden en woorden die precies aangeven om welke dingen het gaat*).

Opdracht 2 (20 minuten)

Idem (zie les 2-4-6 en par. 4.3).

Opdracht 3-4 (20 minuten)

Na de tekstbesprekingen gaan de leerlingen hun tekst veranderen. Motiveer de leerlingen hiertoe door erop te wijzen dat hun teksten gepubliceerd worden en dat het dus belangrijk is dat de teksten heel goed worden. Vertel hen dat ze zelf beslissen wat ze aan hun tekst gaan veranderen. Als ze bepaalde tips niet bruikbaar vinden, hoeven ze die niet op te volgen.

Publicatie: de teksten worden gepubliceerd in 'De survivalgids' (zie par 4.4).

8.5 Schrijfopdracht 5: Hoe vind je de weg? (Les 9 en 10)

Les 9

Focus van instructie

De leerlingen leren in deze les:

- dat je in een routebeschrijving met woorden (*plaatswoorden, plaats met meer woorden*) duidelijk maakt **waar** iemand heen moet;
- dat je met beschrijvingen van **herkenningspunten** (wat is het? Welke kenmerken heeft het?) iemand kunt laten weten waar hij is en of hij op de goede weg is.

Opdracht 1-2-3 (20 minuten)

De leerlingen lezen de voorbeeldtekst en de uitleg erover. Ze onderstrepen plaatswoorden in de tekst en vergelijken wat ze aangestreept hebben. Leg de leerlingen als ze vragen hebben uit waarom iets wel of niet onderstreept had moeten worden.

Een voorbeeld dat vragen kan oproepen is de beschrijving van plaats met meer woorden: ga meteen na het bruggetje linksaf. Leg de leerlingen uit dat *meteen* qua betekenis hoort bij *na het bruggetje* maar niet onderstreept is omdat het een tijdsaanduiding is en geen plaatsaanduiding.

Opdracht 4-5-6-7 (10 minuten)

De leerlingen lezen de uitleg over het belang van het beschrijven van herkenningspunten in een routebeschrijving en bespreken de uitleg. Ze onderstrepen herkenningspunten in een deel van de tekst en schrijven de kenmerken ervan op. Ze bespreken elkaars werk.

Leg de leerlingen als er vragen zijn uit dat een beschrijving van herkenningspunten meer informatie geeft (door de genoemde kenmerken) dan alleen een aanduiding van plaats. Een aanduiding van plaats geeft de gebruiker ook informatie over waar hij is (bijvoorbeeld: een hotel), maar met de beschrijving van een herkenningspunt sluit je iedere twijfel over of het de goede plaats is uit (er is maar een hotel De la Poste).

Opdracht 8 (10 minuten)

De leerlingen bereiden het schrijven voor. Ze lezen de schrijfopdracht:

Schrijf een routebeschrijving van de route die op de kaart getekend is. Zorg voor een duidelijke beschrijving van de plaatsen.

Ze bekijken de route, bespreken welke herkenningspunten ze zien ze en schrijven op wat de kenmerken ervan zijn.

Vertel de leerlingen als er vragen zijn dat iemand de route moet kunnen vinden zonder dat hij de routekaart erbij heeft. Ze moeten de route dus heel duidelijk beschrijven.

Opdracht 9 (20 minuten)

De leerlingen schrijven hun tekst en gebruiken hun aantekeningen over de kenmerken van de herkenningspunten.

Vorbereiding tekstbespreking les 10

Idem (zie les 1-3-5-7 en par. 4.3).

Les 10

Opdracht 1 (10 minuten)

Zet de leerlingen die zeggen dat ze over alles tevreden zijn in hun tekst aan hun tekst nog eens kritisch te lezen. Er zijn altijd dingen die beter kunnen in een tekst. Wanneer ze tevreden zijn over de beschrijving van **plaatsen en herkenningspunten** met **duidelijke taal** (*plaatswoorden, plaats met meer woorden*) kunnen ze kijken of er andere dingen zijn die ze willen veranderen. Ze maken aantekeningen van wat ze willen gaan veranderen in de eerste versie van hun tekst.

Demonstratie tekstbespreking (10 minuten)

Idem (zie les 2-4-6-8 en par. 4.3)

Regel 5 is in deze les: Geef tips aan de schrijver voor hoe de beschrijving van de route duidelijker kan door de **plaatsen** (*plaatswoorden, plaats met meer woorden*) en **herkenningspunten** beter te beschrijven.

Opdracht 2-3 (20 minuten)

Idem (zie les 2-4-6-8).

Publicatie: de routebeschrijvingen worden gepubliceerd in 'De survivalgids'.

Vorbereiding les 11 Demonstratie redding uit een ravijn

In les 11 doen twee leerlingen (of u met één leerling) voor hoe je iemand met een touw uit een ravijn kunt redden. Dit kan als volgt voorbereid worden:

- Neem een lang touw en handschoenen mee naar school.
- Kies een of twee leerlingen uit die dit voor willen doen en oefen dit goed met hen. Volg en leer hen de stappen die in het werkboekje bij deze les beschreven staan. Neem als ankerpunt iets in de klas (in plaats van de boomstronk die op het plaatje staat) bijvoorbeeld een stang van het bord, een klink van deur of raam o.i.d., in ieder geval iets dat stevig is. **Plan wanneer u met de leerling of de leerlingen oefent voor de demonstratie** (vraag wie na les 10 na school tijd heeft en dit wil doen). Let goed op dat zowel de redder als degene die gered moet worden, demonstreren wat ze moeten doen om uit het ravijn te komen.

Schrijfoopdracht 6: Hoe help je bij een ongeval? (les 11-12)

Les 11

Focus van instructie

In deze les leren de leerlingen:

- dat je in instructies goed moet aangeven waar en in welke volgorde dingen moeten gebeuren (*tijdwoorden, tijd met meer woorden, werkwoorden*);
- dat je in instructies goed moet aangeven op waar iets moet gebeuren (*plaatswoorden, plaats met meer woorden*);
- dat je precies moet beschrijven **hoe** iemand iets moet doen.

- ❖ In deze les schrijven de leerlingen in tweetallen een instructie.
- ❖ In deze les wordt bij opdracht 5 een redding uit een ravijn gedemonstreerd.

Opdracht 1

De leerlingen hebben in les 7 uitleg gekregen over woorden die duidelijk maken in welke **volgorde** iets moet gebeuren (tijdwoorden, werkwoorden die door hun betekenis aangeven wanneer iets moet gebeuren, tijd met meer woorden).

In les 9 hebben ze uitleg gekregen over hoe je duidelijk maakt **waar iets is of moet gebeuren** (plaatswoorden, plaats met meer woorden).

- ❖ Opdracht 1 is in deze les complexer dan in les 7 en 9 omdat:
  - het nu zowel om het tekstkenmerk **tijd** (wanneer en in welke volgorde) als **plaats** gaat (waar iets is of moet gebeuren);
  - de uitleg over tijd en plaats niet herhaald wordt;
  - de leerlingen de tijd en plaatsaanduiders niet moeten aanstrepen in de tekst, maar ze uit de tekst moeten halen en in lijstjes moeten opschrijven;
  - zelf beschrijvingen moeten aanvullen om precies aan te geven **hoe** iets moet.

Herhaal als er vragen zijn klassikaal kort de uitleg over **tijd- en plaatsaanduidingen**.

Opdracht 1-2 (10 minuten)

De leerlingen lezen de voorbeeldtekst en maken lijstjes met beschrijvingen van tijd en plaats. Ze bespreken hun lijstjes met elkaar.

Opdracht 3-4 (15 minuten)

De leerlingen lezen de uitleg: in een instructie moet je niet alleen aangeven wat, wanneer en waar iemand iets moet doen, maar ook **hoe** iemand iets moet doen (bijvoorbeeld *druk het gaasje zachtjes op de wond*). Ze vullen vervolgens zinnen aan met woorden die precies beschrijven hoe iets moet gebeuren en bespreken wat ze opgeschreven hebben.

Opdracht 5 (demonstratie redding uit een ravijn) (10 minuten)

In deze opdracht bereiden de leerlingen het schrijven voor. Ze lezen de schrijfoopdracht:

Schrijf samen een instructie voor de manier waarop je iemand kunt redden uit een ravijn. Beschrijf wat er moet gebeuren en waar en wanneer dingen moeten gebeuren (*tijdwoorden en plaatswoorden*). Beschrijf hoe iets moet gebeuren met woorden die precies beschrijven waar het om gaat.

In plaats van plaatjes met afbeeldingen van dingen die je nodig hebt om iets te maken (les 7-8) observeren leerlingen nu welke handelingen ze moeten beschrijven.

Als het goed is, is de demonstratie van de redding uit het ravijn vóór de les geoefend.

Vraag alle leerlingen opdracht 5 te lezen. Vraag vervolgens de leerlingen die het voorbereid hebben de redding te demonstreren. Let goed op of zij geen stappen overslaan. Stuur hen bij indien nodig. Vraag de andere leerlingen tijdens de demonstratie opdracht 5 uit te voeren en aantekeningen te maken bij de aandachtspunten voor observatie (welke spullen, welke volgorde, waar, op welke manier). Bij opdracht 6 bespreken de leerlingen hun aantekeningen en kijken ze of alle belangrijke dingen erin staan.

Opdracht 7 (20 minuten)

De leerlingen schrijven samen hun instructie met behulp van hun aantekeningen.

Voorbereiding demonstratie tekstbespreking les 12

Idem (zie les 1-3-5-7-9 en par. 4.3).

Les 12

Opdracht 1 (10 minuten)

Idem (zie les 2-4-6-8-10).

Demonstratie tekstbespreking (10 minuten)

U bespreekt een tekst die twee leerlingen samen geschreven hebben met de twee leerlingen.

Volg de regels voor de tekstbespreking.

Regel 5 is in deze les: Geef tips aan de schrijver voor:

- **wat** er gedaan moet worden;
- **hoe** iets gedaan moet worden;
- **wanneer, in welke volgorde** en **waar** iets moet gebeuren (tijd- en plaatswoorden, tijd en plaats met meer woorden)

Opdracht 2-3- (20 minuten)

Idem (zie les 2-4-6-8-10).

Publicatie: de leerlingen kiezen **een van de drie** instructies om op te nemen in 'De survivalgids'. (Zie par. 4.4).

9. Ervaringen in de praktijk

9.1 Opzet veldtest groep 8

Bij de keuze van scholen voor deelname aan de veldtest hebben we gestreefd naar een zo groot mogelijke spreiding van type scholen. Het materiaal is uitgeprobeerd op stads- en plattelandsscholen, kleine scholen (minder dan honderd leerlingen) en grote scholen (meer dan vierhonderd leerlingen). Daarnaast namen verschillende typen scholen deel: een openbare school, twee katholieke/christelijke scholen en een vrijeschool. De acht leerkrachten verschilden van elkaar in het aantal jaren dat zij leservaring hadden. Dit varieerde van beginnende leerkrachten tot leerkrachten met langdurige (meer dan tien jaar) leservaring. Alle leerkrachten namen aan de veldtest deel omdat zij belangstelling hadden voor het domein schrijfvaardigheid en behoefte hadden aan een impuls om hun schrijfonderwijs te verbeteren en er meer aandacht aan te besteden.

De leerkrachten werden gedurende ruim een halve dag getraind in het omgaan met het materiaal. Op drie van de vier scholen namen ook taalcoördinatoren aan de training deel. De leerkrachten werden geïnterviewd over hun schrijfonderwijs en identificeerden problemen die zij daarin ervoeren. Daarnaast kregen ze uitleg over de achtergronden van het materiaal, inzicht in het effectonderzoek dat ernaar verricht was, maakten ze zelf een schrijfopdracht, bestudeerden ze het lesmateriaal en teksten van leerlingen, en bekeken ze video-opnames van tekstbesprekingen door leerlingen.

Tijdens de veldtest werkten de leerkrachten zelfstandig met het materiaal. De lessen voor groep 8 werden vanwege het thema 'Afscheid van de basisschool' gegeven in de maanden mei en juni. In de periode dat de lessen uitgevoerd werden, hielden de leerkrachten logboeken bij waarin ze verslag deden van het verloop van de lessen en suggesties voor verbetering noteerden. De logboeken werden met de onderzoekster besproken. Daarnaast werden bij alle leerkrachten minimaal vier van de twaalf lessen geobserveerd en werden leerlingboekjes en leerlingteksten verzameld. Op basis van de gegevens uit de logboeken, de nagesprekken met de leerkrachten erover en de gegevens uit de leerlingboekjes, werd het lesmateriaal bijgesteld.

9.2 Opzet veldtest groep 5-6-7

De veldtest van het materiaal voor groep 5, dat in 2017 ontwikkeld werd, is op beperkte schaal uitgevoerd: er namen drie scholen aan deel. Op iedere school werd een deel van de lessen uitgezet en werden drie leerkrachten uit de groepen 5 via logboeken bevraagd over hun ervaringen en wensen tot aanpassingen van het materiaal. De docenten oordeelden positief over het materiaal. Hun voorstellen tot aanpassing hadden betrekking op details (bijv. formuleringen). In 2018 zullen de lessen voor groep 5 nog op 2 scholen uitgezet worden en zullen aanvullende lesobservaties plaatsvinden.

De opzet van de veldtest in de groepen 6-7 komt grotendeels overeen met die van groep 8. Het materiaal is hier ook uitgeprobeerd op stads- en plattelandsscholen, kleine scholen en grote scholen. Aan de veldtest namen een openbare school, een protestants-christelijke school, een vrijeschool en een daltonschool deel. Vijf leerkrachten waren betrokken, variërend van beginnende leerkrachten tot leerkrachten met langdurige leservaring. Ook waren klassen betrokken waarin een aantal NT2 leerlingen zaten.

Voor deze veldtest werden de leerkrachten niet getraind in het omgaan met het materiaal. We wilden weten of de leerkrachten voldoende ondersteund werden door de docentenhandleiding en het lesmateriaal. Met de leerkrachten is het materiaal en de opbouw van de lessenserie

besproken, waarna zij zelf het materiaal en de handleiding hebben bestudeerd. De leerkrachten hadden geen vragen bij het materiaal en hun inschatting vooraf was dat ze er goed mee uit de voeten zouden kunnen. Tijdens de veldtest zijn twee vormen van uitvoering onderzocht. Op twee scholen (1x groep 6, 1x groep 7) zijn alle lessen geobserveerd en zijn interviews met leerlingen en leerkrachten gehouden. Op twee andere scholen (1x groep 6 en 1x groep 7) hielden de leerkrachten logboeken bij en zijn zij en de leerlingen geïnterviewd over hun ervaringen met het materiaal op twee momenten (halverwege en aan het einde van de lessenserie). Verder zijn op alle scholen de leerlingboekjes en leerlingteksten bekeken. Op basis van de uitkomsten is het materiaal bijgesteld.

9.3 Evaluatie van het lesmateriaal

De leerkrachten uit de veldtest waren bijna unaniem positief in hun oordeel over de lessen en over de handleiding. Eén leerkracht uit groep 7 was minder positief. Zij bleek echter door de taalcoördinator te zijn aangezet tot deelname aan de evaluatie en ontdekte tijdens de rit dat zij niet uit was op een vernieuwende aanpak van het schrijfonderwijs. De meeste leerkrachten beschouwden het materiaal als een welkome aanvulling op het schrijfonderwijs uit hun taalmethodes. Het schrijfonderwijs dat zij met de taalmethodes geven, bestaat meestal uit het geven van een schrijfp opdracht (gemiddeld 1x per 2 weken), het schrijven van teksten en incidenteel het klassikaal bespreken van de teksten. Er is weinig aandacht voor:

- het voorbereiden van het schrijven;
- het herschrijven en publiceren van teksten;
- gerichte instructie bij schrijfp opdrachten;
- het aan bod laten komen van verschillende tekstsoorten;
- het motiveren van leerlingen voor het schrijven.

Ook benoemen leerkrachten als probleem dat het geven van schrijfonderwijs zeer tijdrovend is en dat er als gevolg daarvan te weinig tijd aan besteed wordt.

In het vervolg van deze paragraaf beschrijven we de ervaringen van de leerkrachten met de lessen. We ordenen hun evaluaties aan de hand van aandachtspunten uit de observaties, de nagesprekken over de lessen, en de logboeken die zij bijhielden.

Lesvoorbereiding

Voorafgaand aan de eerste lessen, lazen de leerkrachten de handleiding en bestudeerden zij het lesmateriaal. De benodigde tijd hiervoor varieerde van een tot twee uur. Enkele leerkrachten maakten zelf de eerste twee lessen uit de leerlingboekjes om het materiaal goed te leren kennen en zich goed te kunnen verplaatsen in wat er van leerlingen verwacht wordt. Na het eerste lessenpaar liep de tijdsbesteding voor de lesvoorbereiding terug naar vijftien tot twintig minuten per lessenpaar.

Lesmateriaal

De leerkrachten waren zeer positief over de opzet en inhoud van het lesmateriaal. Ze vonden de keuze van de thema's en de schrijfp opdrachten zeer aansprekend voor de leerlingen. Het werken met peer response bij het schrijfonderwijs was voor hen nieuw en werd ervaren als een goede manier om leerlingen beter te kunnen motiveren en om het voor hen zelf minder intensief te maken. Zeer positief oordeelden zij over de instructie in genrekennis tijdens alle fasen van de lessen. De aandacht voor instructie in genrekennis was nieuw voor hen. Zij zagen hierin een goede mogelijkheid om de aandacht van leerlingen in schrijflessen te richten op belangrijke aspecten van tekstkwaliteit: doel- en publiekgerichtheid, structuur van teksten, talige middelen waarmee samenhang in teksten gecreëerd kan worden. Zij hadden allen de ervaring in hun eigen praktijk dat tekstcommentaar van leerlingen tijdens klassikale tekstbesprekingen vaak oppervlakkig is (spelling en interpunctie). De aanwezigheid van concrete aandachtspunten voor het bespreken van teksten (focus van instructie) in het materiaal voorzag in hun behoefte aan inhoudelijke ondersteuning bij het geven van schrijflessen en bij het bespreken van teksten.

De leerkrachten gaven aan dat zij de leerlingen hebben zien groeien in het geven van gerichte feedback op elkaar.

Ingrijpende aanpassingen in het lesmateriaal bleken niet nodig. Naar aanleiding van suggesties voor verbetering is het materiaal op een aantal punten herzien:

- de losse werkboekjes zijn geïntegreerd in de leerlingboekjes om het materiaal voor leerlingen overzichtelijker te maken;
- tijdsaanduidingen bij opdrachten in het leerlingmateriaal zijn verwijderd om te voorkomen dat leerlingen teveel tijdsdruk ervaren;
- formuleringen van uitleg en opdrachten zijn aangepast zodat de opdrachten ook voor minder leesvaardige leerlingen begrijpelijk zijn;
- bij de handleiding zijn sheets toegevoegd die die gebruikt kunnen worden tijdens de klassikale introductie van de lessen aan de leerlingen (zie bijlage 1 en 2);
- bij opdrachten waar de leerlingen iets moesten doen, maar niets hoefden op te schrijven zijn afvinkvakjes toegevoegd;
- opdracht 1 en 3 van de even lessen, waarin de leerlingen op moesten schrijven wat zij aan hun tekst wilden veranderen, zijn aangepast. Dit doen de leerlingen nu met aantekeningen in de eerste versie van hun tekst.

Uitvoering van de lessen

Ervaringen van de leerlingen

De leerlingen oordeelden in het algemeen zeer positief over de lessen, zo bleek uit een vragenlijst over de lessen in groep 8. 90% van de leerlingen geeft aan de lessen leuk en nuttig te vinden. Ook uit de interviews in groep 6 en groep 7 komt ditzelfde beeld naar voren. Uit de evaluaties blijkt ook dat leerlingen ervaring moeten opdoen met deze aanpak. Tijdens de eerste lessen stelden ze veel vragen aan de leerkrachten over dingen die in de leerlingboekjes uitgelegd werden. De leerkrachten interpreteerden dit als onzekerheid die voortkwam uit het niet gewend zijn aan dit type schrijfonderwijs, waarbij andere dingen gebeuren dan dat de leerlingen gewend waren (samenwerken, het schrijven voorbereiden, teksten bespreken) en waarbij de leerkracht een veel minder sturende rol heeft. Ook het in duo's en groepjes bespreken van teksten was voor de leerlingen nieuw.

Het zelfstandig leren omgaan met de regels voor tekstbesprekingen en het bespreken van teksten op de focus van instructie vergde enige gewenning. Het bespreken van teksten is iets dat leerlingen moeten leren, zo blijkt uit de volgende opmerking van een leerling op het evaluatieformulier. Op de vraag 'met een klasgenoot praten over mijn tekst vond ik.....(heel nuttig-een beetje nuttig-niet erg nuttig- niet nuttig)' antwoordt zij: "ik vond het heel nuttig, maar mijn partner kon nog niet zo goed kritisch kijken naar mijn tekst". In de waarneming van de leerkrachten en observatoren groeiden de leerlingen tijdens de lessenreeks in de wijze waarop ze teksten met elkaar bespraken.

In de perceptie van de leerkrachten schreven de leerlingen met meer enthousiasme dan normaal. Het gebruik van de computers werd als zeer stimulerend ervaren, net als de wetenschap dat hun teksten gepubliceerd zouden worden. De leerkrachten waren aangenaam verrast dat de leerlingen geen weerstand toonden tegen het herschrijven van hun teksten. Regelmatig moesten ze de leerlingen erop wijzen dat ze bij het herschrijven geen nieuwe tekst meer moesten toevoegen, maar hun eerste tekstversie moesten herzien op basis van het tekstcommentaar. De leerlingen waren vaak zo enthousiast aan het schrijven dat ze meer wilden schrijven.

De lessen werden op alle scholen in een aansluitende periode gegeven. Dit betekende dat de leerlingen wekelijks twee stellingen kregen van ieder een uur. Hoewel dit een flinke intensivering van het reguliere stelonderwijs was (gemiddeld een uur per twee weken), leidde dit

niet tot demotivatie bij de leerlingen. In de waarneming van de leerkrachten en observatoren werkten de meeste leerlingen tijdens alle lessen met enthousiasme.

Leerlingen bleken te verschillen in hun waardering van de verschillende schrijfp opdrachten: meisjes vonden in het algemeen het schrijven van verhalen leuker, terwijl de jongens in het algemeen een voorkeur hadden voor het schrijven van andere tekstsoorten (instructies, beschrijvingen, verslagen, betogen).

Ervaringen van de leerkrachten

De leerkrachten waren in grote lijnen zeer tevreden over het verloop van de lessen. Ze oordeelden positief over de aandacht in het materiaal voor de verschillende fasen in het schrijfproces, het enthousiasme waarmee de leerlingen aan de schrijfp opdrachten werkten, en over het feit dat leerlingen 'veel over schrijven en teksten leren'. Voor de punten waarop de uitvoering van de lessen niet vlekkeloos verliep, formuleerden zij de eerder genoemde suggesties voor verbetering van het materiaal. Zij ervoeren allen dat zij tijdens de lessenreeks steeds meer grip kregen op de doelstellingen van het lesmateriaal en op de werkvorm peer response.

Het grootste probleem dat leerkrachten benoemden, was dat zij het zelf erg moeilijk vonden om de leerlingen zelfstandig met het materiaal te laten werken. In de woorden van een van hen: "Ze blijken heel goed zelfstandig met het materiaal te kunnen werken, het is meer mijn probleem om hen los te laten". Gewend aan het geven van klassikaal schrijfonderwijs, werden zij geconfronteerd met het innemen van een heel andere rol als leerkracht: van sturend naar ondersteunend. Bijna alle leerkrachten lasten klassikale momenten in tijdens de lessen. Met name tijdens de fasen in de lessen waarin in het leerlingboekje uitleg gegeven wordt ("Lees de volgende uitleg...") kozen de leerkrachten ervoor om deze uitleg ook nog klassikaal te geven. Een leerkracht licht dat in het nagesprek als volgt toe: "Je bent zo gewend dat je alles klassikaal doet, dat je haast vanzelf in die modus schiet. Het werken met deze lessen is een leerschool in routines loslaten en vertrouwen hebben in wat leerlingen kunnen. Dat blijkt veel meer te zijn dan wij vaak denken". Een collega benoemt het als volgt: "Als je doorgaans iets klassikaal uitgelegd hebt ga je er, als leerlingen zich niet laten horen, van uit dat het begrepen is. Ik merkte dat ik daar nu, ondanks de duidelijke uitleg in de leerlingboekjes, niet van uitging. Waarschijnlijk omdat het voor mezelf zo nieuw is om zo te werken".

Tijdens de lessenreeks werden de leerkrachten zich bewust van deze routines. Ze waren alert in het bedenken van oplossingen: "Ik reageer nu anders op vragen van de leerlingen. Ik verwijs hen eerst naar hun maatje en pas als ze er samen niet uitkomen, kunnen ze het aan mij of aan andere leerlingen vragen". Alle leerkrachten merkten dat dit goed werkte en dat het aantal vragen van leerlingen tijdens de lessen afnam. Naarmate de lessenreeks vorderde, kregen de leerlingen ook steeds beter door hoe de lessen volgens een vast patroon opgebouwd waren.

De behoefte van leerkrachten om nieuw lesmateriaal in te passen in hun routines is op zich niet bezwaarlijk. Er is bijvoorbeeld niets op tegen om de instructie in een les, als dat nodig blijkt, nog eens klassikaal toe te lichten. Belangrijk is wel dat de essentie van het lesmateriaal intact blijft en dat het materiaal niet zodanig aangepast wordt, dat de kern eruit verdwijnt. Dit betekent dat de leerlingen tijdens alle fasen van het schrijfproces samenwerken, dat zij kennis verwerven over teksten en dat zij deze kennis in leren zetten bij het samen schrijven, bespreken en herschrijven van hun teksten.

Literatuur

Bonset, H., & Hoogeveen, M. (2007). *Schrijven in het basisonderwijs: Een Inventarisatie van empirisch onderzoek in het perspectief van leerplanontwikkeling*. Enschede: SLO.

Bonset, H., & Hoogeveen, M. (2015). *Schrijven in het basisonderwijs opnieuw onderzocht: Een inventarisatie van empirisch onderzoek van 2004-2014*. Enschede: SLO.

Christie, F. (1993). Curriculum genres: Planning for effective teaching. In: C.F. Cope & M. Kalantzis (Eds). *The powers of literacy: A genre approach to teaching writing*, 154-78.

Graves, D. H. (1983). *Writing: Teachers and children at work*. Exeter: Heinemann Educational.

Hoogeveen, M. (1993). *Schrijven leren: Een leergang schrijven van teksten in de basisschool*. Enschede: SLO.

Hoogeveen, M. (2013). Leren schrijven met peer response en instructie in genrekennis. *Tijdschrift Taal*, jrg. 4, no 6, 16-27.

Hoogeveen, M. C. E. J. (2012). *Writing with peer response using genre knowledge: A classroom intervention study*. Thesis University of Twente. Enschede.

Hoogeveen, M., & Gelderen, A. van (2013). What works in writing with peer response? A review of intervention studies with children and adolescents. *Educational Psychology Review*, 25(4), 473-502. doi: 10.1007/s10648-013-9229-z

Hoogeveen, M., & Gelderen, A. van (2014). Effecten van leren schrijven met peer response en instructie in genrekennis. *Levende Talen Tijdschrift*, 15(2), 15-26.

Inspectie van het Onderwijs (2012). *Focus op schrijven: Het onderwijs in het schrijven van teksten*. Den Haag: Inspectie van het Onderwijs.

Janssen, T., & Weijen, D. van (2017). *Effectief schrijfonderwijs op de basisschool: Een didactisch kader ten behoeve van landelijk peilingsonderzoek*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Kooi, R. (2017). *Procesgericht onderwijs in schrijfvaardigheid volgens de didactiek van schrijven met peer response en instructie in genrekennis: Formatieve evaluatie van lessenseries voor groep 6 en 7*. Interne publicatie in het kader van een onderzoeksstage. Enschede: SLO.

Koster, M.P., Tribushinina, E., Jong, P. de, & Bergh, H.H. van den (2015). Teaching children to write: A meta-analysis of writing intervention research. *Journal of writing research*, 7(2), 299-324.

Kouwenberg, B., Hoogeveen, M. (2007). *Denken met je vingers: Schrijven in het verhalenatelier*. Leidschendam: Biblion.

VanBuel, M., Boderé, A., Van den Brande, K. (2017). *Helpen talenbeleid en taalscreening grenzen verleggen? Een reviewstudie naar effectieve taalstimuleringsmaatregelen*. Gent: Steunpunt onderwijs onderzoek (SONO).

Bijlage 1 Opbouw van de lessen

1. Voor het schrijven:

- voorbeeld tekst lezen
- oefenen met (focus invullen)
- je tekst voorbereiden: schrijfo opdracht lezen en stof voor inhoud tekst bedenken of verzamelen

2. Tijdens het schrijven

- eerste versie van de tekst schrijven
- tekst opslaan op PC in leerlingmapje

3. Na het schrijven

- je tekst nog eens goed doorlezen en opschrijven wat je wilt veranderen
- de tekst bespreken met je maatje(s)
- je tekst veranderen (met aantekeningen van jezelf en uit de bespreking)
- de tweede versie van de tekst opslaan in mapje

Bijlage 2 Regels voor tekstbesprekingen

1. Lees elkaars tekst.
2. Vertel wat je goed vindt aan de tekst en waarom.
3. Vraag wat de schrijver wil veranderen om de tekst beter te maken.
4. Vertel de schrijver of je het eens bent met wat beter kan. Leg uit waarom.
5. Geef de schrijver tips voor hoe de beschrijving van **(focus van de les invullen)** beter kan.
6. Kijk of je nog andere plaatsen ziet waar de beschrijving **(focus invullen)** beter kan.

Na de bespreking van de eerste tekst wisselen de leerlingen van rol (schrijver(s)/bespreker(s)) en wordt de tweede tekst besproken.

Als landelijk kenniscentrum leerplanontwikkeling richt SLO zich op de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. We werken met het onderwijsveld aan de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen.

We brengen praktijk, beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en onderzoek samen en stellen onze expertise beschikbaar aan onderwijs en overheid, bijvoorbeeld in de vorm van leerplannen, tools, voorbeeldlesmaterialen, conferenties en rapporten.

Hoofdlocatie
Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Nevenlocatie
Aidareef 4
3561 GE Utrecht

Postadres
Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
E info@slo.nl
www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)
 [SLO_nl](https://twitter.com/SLO_nl)